

B Á G E R G U S Z T Á V

Hólapát

Mintha a legemlékezetesebb fűrész,
ami nagypapa kamrájában vágta át a fatörzs ereit,
énekelne a verandán, úgy szuszog a hólapát,
a jég visít, a jégcsapok megroppannak.
A hólapát ritmusára dallamok jönnek a számra.
Dúdolom a sanzont, ami a kávéházban tetszett.
Én mindenkiiben csalódtam? Nem igaz.
Senki nem bántott. Csak érzékenyen érintett
néhány momentum. A stoppert indító ujjak,
a duzzadó táv, amit lefutottál a csörötneki pályán.
Izgultam, hogy kifulladsz, nem bírod az iramot,
a többiekét. Nem voltam tisztában igazi
képességeiddel, felülmúltad minden álmom.
Négyszáz méterrel a cél előtt megelőzted a mezőnyt.
Az egész tabellát lefutottad. Rávertél az országos csúcsra.
Egy hólapát juttatja eszembe azt a zúzmarás pályát,
a salakmezőt. A verseny után a nyakamba borultál,
mint aki tényleg számít a másokra.
Hogy is mondjam csak, zavarba jöttem.
Én egy szál tulipánt adtam át. Nem tudtam örülni.
Inkább féltem, elvisz a siker, a védőernyőm alól kiszaladsz.
De nem. Maradtál, házam előtt álmomban elhánytad a havat.

Családi kör

Bezzegmama palacsintát süt
Bezzegpapa hecsedlit rotyogtat
kislányuk jön haza Brüsszelből

kockára vágják a bukszust
férje nemzetközi hírű ügyvéd
virágcsokor helyett laptoppal kedveskedik

éjjel a lány magyar szeretőjéhez siet
Bezzegpapa a pincében borozgat
az ügyvéd a ház asszonyánál kopog

imával kezdődik a reggel
re-uniós „segíts Uram”
és EU-konform lágy tojás

Egy vers születése

Előadást akartam tartani
tanítványaimnak, hogy lássák,
hogymint teremtmény a mű.
Nekiültem a fogalmazásnak.
Mintha darázs-fészekbe nyúltam volna.
Aztán takaréklángra
állították lelkesedésem.
Türelmetlenül vártam a csodát
– az meg váratott magára.
Az unalom percei alatt
mattot kaptam a géptől:
fennakadtak a világhálón
a Weöres-tenger
éteri teremtményei.

Nomen est omen

Mondjátok, létezik,
van magyar észjárás,
mit én nem ismerhetek.
Ennek oka megvan,
lévén nevem Bag(g)er,
németül „kotrógép”.
Nem felforgatóként szemlélek
fonákjáról dolgokat.
Ha rombolok: építek.
Árvíz ellen gátat.
(Zárójelben elárulom:
óperzsa nevem szerint
„jó harcos” vagyok.)

Misi

mint fél téglá
vágódott az étterembe
a drótszamarat is összecsuksa
az ételliften át leeresztette
a söntésbe a kerékpárt
majd rögtön koktélt szolgáltat fel
a másik ajtón érkező lánynak
Misi
az ételhordó fiú
a vendéglátó üzemegység
legvidámabb rabszolgája
szobrot érdemel
mert két évig bírta a gyötrést
hogy éjjel-nappal ő van bent
hogy a lányok szinte föltörlik vele a padlót
hogy ugráltatja még a takarító néni is
hogy a belső helyiség az ő reszortja
hogy egyik lány sem áll szóba vele
mert túl alázatos és szolgálatkész
ahogy a csapos Gyula Bácsi megengedte
hogy a háta mögé álljon
ha be akartak húzni neki
a humora miatt –
mégis ő nyert a totón
egyetlen tizenhárom plusz egyest
és eltűnt a milliókkal
a fővárosi éjszakában
csak én emlékszem rá
aki itta minden reggel kilenckor a kávéját
a legvilágosabb sarokban
aki beszélgetett vele arról
hogy mi lesz ha egyszer sok pénze lesz

hát ez



K Á N T O R Z S O L T

75 oldalon: 75 év

B Á G E R G U S Z T Á V : 7 5

(*Széphalom Könyvműhely, 2013., 75 oldal*)

Megjelent Báger Gusztáv hetvenöt epigrammája egy cd méretű, fekete fehér, exkluzív könyvben, Szabó Imola Julianna képi asszociációival (művészi fotóival) illusztrálva. Számvetésként és értékkoncentrációként tekinthetünk erre a „műtárgyra” (mert az), ami tulajdonképpen leltár és portfólió. Miért ne? Manapság kénytelenek vagyunk megcsinálni magunkat újra és újra, hogy áttörjük azt a csendet, ami körülveszi honi költészetünk egyes életmű-aranytömbjeit. Báger ügyesen váltott stílust. Sőt, ennél többet mutatott. Nemcsak az eddigi hosszabb, verses elbeszéléseit váltotta föl apró, de annál inkább tömény üzenettel megrakott, nüansznai textusokkal, hanem magát a könyv megszokott formáját is lecserélte. Így olyan érzés keríti magába a nyájas olvasót (milyen, jó kifejezés volt ez ötven éve?), amit úgy jellemezhetnénk: meglepetés. Mintha egy picit hanglemezt vennénk a kezünkbe, amikor fölemeljük. De kár volna beszuszakolni a cd lejátszóba, ez papír. És rétegei, jelentés-szintjei vannak. Lapozható gondolat. Sőt, elolvasás után azt is állíthatjuk, átvilágítottunk egy különös gondolkodásmódot. Lássuk csak, milyet is?

Ismerve Báger eddigi köteteit és neo/poszt-klasszikus, nyugatos attitűdjét, az olvasó nem is vár mást, megint különlegesen elírt, kissé összegyűrt, sztaniolba ágyazott, ironikus láttelepet a jelenkori realitás/valóság szellemi állapotáról. A megannyi telített, sokoldalúan tematizált verseskötet után (Magasság, mélység, Mindent begombolsz, Mondtam-e?) most egy lepárolt, színtiszta intuíció-sűrítmény fekszik előttünk. Báger Gusztáv epigramma-, és haiku-szerű „vers-növényeket” ültetett a fehér lapok földjébe. (Korábbi verseiből kiragadott idézetek ezek. De önállóan is megállnak vers/lábukon.) Szabadságban fogant könyv, ami a mentális frissességről szól. Látszik, hogy csak az tud, az lát, az érez és az ír önmaga (és mások) szemében (is) hitelesen, aki felszabadult szinte az összes aggálytól és előítélettől. Kivonta magát a körülmények nyomása alól.

„A lélek is földrengést szenved. / Ömlik, sodródik minden álom. / Önmagunk legyőzése lassan / túllép az emberi határon.” Írja a Gyónás című opus. És valóban: ez művé sűrűsített világlátás. A kultúra és a tradíciók együttes szötte, amely kiemelte ezeket a lírai vízjeleket az időből Báger tudatán keresztül átpréselt valóság ez, szó szerint, ahogy az egyik vers címe jelzi: *Lélekmeder*.

„Míg a bizalmatlanság velünk ásatja lövészárkait, tűzszünet idején szögesdrótok között csencselünk.” (Frontvonalak) Szokatlan megállapításaival igazolja, hogy az irodalmi szövegek nem ártalmatlan, következmények nélküli betűhalmazok, hanem jelentésteli értékfűzők. Igen és ámen. Árnyaltan láttatja a világképek közötti határsávok történetét. „Mint a legősből ima és líra: rózsaszíromra hulló / tiszta esőcsepp.” Idézi fel a pillanat szépségét a *Mint* című vers. Báger számára az igazi narratíva a permanens diskurzus, a vélemények intellektuális ütköztetése, mert szá-

mára nincs autentikusabb terep, mint a verbális kommunikáció mives, műgonddal megművelt kertje. Azaz a művészi szintű írás. Még rövidebben: a vers.

„Ezer év könnye. A beszéd tengerpartján / kavics-őrszemek.” Mondja a *Haiku-távlát* narrátora. Semmi magyarázkodás. A mellébeszélés kizárt. Képek és metaforák. Időbeli rétegekben az apró elmozdulások is nagy változásokat képesek előidézni. Tektonika és érzékiség. A nyelviség és a filológia új kódjai. Bágernél a mesteremberi technika ethoszt gerjeszt. Irgalmas vélekedése erős morált. Szórendje és intertextuális allúziói (Tandori, Esterházy) azt jelzik, hogy a szövegeket egy mindent átható és átfogó elv navigálja, a sűrítés, a lepárlás diagnosztizáló bölcsessége. Minden elem, molekula, szó-csutka és szó-töredék a nyelv gazdagságának feltérképezését, életkedvvel fűszerezett bemutatását szolgálja. Ebből a szemszögből az individuum szenvedéstörténete egyben tragikomédia, amit a szerző ihletetten és naplóírói erudícióval tár fel. Mert jól tudja a hívő ego, hogy minden csak átmeneti, relatív ebben a fizikai kontextusban, a szellemi értékrend pedig egy másik dimenzió sajátja, ahonnan a költészet és az ige tud csak áthozni bizonyos, kiérlelésre méltó, nemes ásványokat.

Gogol, akiről Popov a *Vodkára* a *vodkát* című regényében, azt feltételezte, hogy benne nem csak az orosz, hanem az európai irodalom, inkluzíve Kafka és Beckett is ott lapul, nyugodtan megjegyezhetné volna Bágerről is, hogy a lelkében bizony, ott van mentálisan a Gesamtkunstwerk.

„Álmomban mákszemnyi pontokkal / színes vonalak kergetőznek / azután magányos emberek arca tűnik fel: hajnali órán utolsó csillagok.” Jegyzi fel az *Inspiráció* című költemény. S mi olvasók nyugtázzuk az integrált és rekonstruált költői világ nyugodt lélegzését. Mintha a csillagos ég szusszanna egyet.

„Egy hangyának kellett az asztalra másznia, / hogy rájöjjen, / téged kell, hogy a tenyeremen hordjalak.” írja a *Munkaidő*-ben. Mintha Pilinszky apokrif librettója zúgna a háttérben. Sok szöveghely van, ahol világgépek ütköznek össze. „Hová megy, aki él?// Bach muzsikája álmos, Johann Sebastian ereje hullámszik, mint az Egek.” Olvashatjuk a *Lélekmederben*. Vagy: „Kis szinonimák izgalma / tetőpontra hág. / Van rokon értelem.” (*Ornamentika*)

Olaszóbarát költészet. El lehet tölteni az időt vele vonaton, buszon és az ágyban. Erotikus allúziók, desztillált gondolatok a természetéről: „Mint a legősbibb ima és líra: / rózsaszirmra hulló / tiszta esőcsepp.” (Mint)

Olyan ez a könyv, mint a *tükör éle* (A szerző korábbi könyvének címe.) Forgatni kell, hogy lássuk magunk benne.



V É G H A T T I L A

Oidipusz megkísértése

SZEREPLŐK:

OIDIPUSZ

ÖLTÖNYÖS/PRODUCER

SZEKRÉNY

PULÓVERES/RENDEZŐ

ANTIGONÉ

BASEBALL-SAPKÁS

SZOLGÁK

ELSŐ SZÍN

(A thébai királyi palota trónterme. Hátul a királyi trón, mellette lokaszté holtteste hever, nyakán a levágott kötél. A mennyezetről árva kötél lóg. Az előtérben Oidipusz, hátrébb öt-hat szolga figyel.)

OIDIPUSZ

Látjátok, emberek, most napvilágra jött,
aminek megszületni nem szabad soha:
az emberlét borzalma, lám, vadul kicsap,
és megvakult tükrökben forr tovább a kép:
mi ablak volt magamra, a világ, halott.
Mikor Thébaiba jöttem én, sudár legény,
talányát megfejtettem a szárnyas rémnek,
a féktelen polgári dögvészt úzve el.
Találékony volt Oidipusz, s megmondta, mi
az ember. Szinte égi szemmel látta meg.
De jaj, az istenek nem tűrik azt, ha egy
halandó elme sérti föl szent titkukat.
Felülről láttam én, hogy mi az ember, ám
belülről nem, hogy Oidipusz, magad ki vagy.
Az általánost fürkésztem, de közben nem
sejtettem én: a bűn itt van, egész közel.
És most, hogy minden elveszett, anyám halott,
a föld legundorítóbb lénye én vagyok,
szülőgyilkos, vérfertőző, öntelt barom,
most is beszédet tartok itt, derék szolgák.
Szégyen, borítsd el vérrel arcomat; habzó
csillóözön, anyám jajából ronts reám!
Bűnhődni kell. Sorsom emléke, permetezz
utat, sötét könnyek útját, vak koldusét!

(Anyja holttestéhez lép, kihúzza köpenyének aranycsatját, és ki akarja szűrni vele a semeit. Ekkor előlép egy öltönyös alak a szolgák közül.)

ÖLTÖNYÖS

Nana! Nem kéne elkapkodni! *(Névjegykártyát ad át.)* Doktor Filippi Sándor, ügyvéd. Ha négyszemközt maradnánk, elmondanám, mit javaslok inkább. *(Oidipusz a szolgákra néz, azok kimennek.)* Átérezem a fájdalmát. Tudom, mit jelent, ha az ember egy nap rádöbben, hogy ő egy senki. Vagy annál is rosszabb. Mégis van kiút. Még megmenthetjük az ön politikusi karrierjét. Mert mi a helyzet jogilag? Önnek nem állt szándékában rosszat cselekedni. Tehát ártatlan. Nem igaz, hogy a sors akarta így. Miért volna sorsszerű a romlás, ha a szándék nemes?

OIDIPUSZ

Mondasz valamit. Megszületünk, s elhisszük azt, amit tanítanak nekünk, hogy istenek kötik szívünk, s ha nyári éjszakán az ég alatt csodáljuk csillagok fénylő sorát, csak azt látjuk: Ananké sétáltatja fent sorspórázán a fényt. Mi, emberek, parány csillagtükrök vagyunk, hogyan lehetnénk hát szabadok? Bennünk a kozmikus gőg tetszeleg. De hogyha lázadunk, hübriszt kiált az ég, s mi úgy érezzük, ránk omlott az ősi rend. Bármit teszünk, egy isten az, ki őrködik tettünk fölött; ha harcolok, Arész dühöng a vérben. És ha elrejtett kincset lelek, így mondják: Hermész úr ásta el nekem. Ha megfontolt, amit most mondok épp neked: Athéné szólt belőlem, így mondják ezek.

ÖLTÖNYÖS

És gondoljon csak bele: mindig is úgy érezte, hogy nem ura annak, amit mond vagy tesz! Ugye, hogy így volt?

OIDIPUSZ

Igen, úgy éreztem mindig, a szívemben lakik valaki, mindent ő gondol általam, s tettek daimónja bújja izmaim, erőm. Gyerek voltam, mikor a Kithairón erdeit jártam, és ha vaddisznót vagy szirti sast láttam, úgy éreztem, szinte Pán vagyok; csak egy mozgó istenszobor, sohasem magam. Ha árnyéklétem fényesebb napokra lelt, az úr világlott lelkemben. Nincsen jövő.

ÖLTÖNYÖS

Ellenkezőleg: múlt nincs. Elmúlt, game over. Látom a fényt.

OIDIPUSZ

Thébaiba érkezvén úgy éreztem, hogy itt már várták jöttömet, a sors jó útra tért. A sors akarta úgy, hogy Oidipusz legyen királyuk, hittem én. És jött a borzalom. Jaj, iszonyú minden isten, és az embernél nincs semmi borzasztóbb.

ÖLTÖNYÖS

Az biztos, de vannak, akik jót akarnak. Tudom, hogy nem hiszi, de magán múlik minden, felség. Ami sorsnak tűnik, a véletlen játéka csak.

SZEKRÉNY

(A szekrény ajtaja kinyílik, hang szól belőle.)

Ne tetézd a romlást,
bűnös Oidipusz!
E furcsa vitából nagy baj tör ki még.
A gőg a zsarnok ágya.
A gőg, ha felfúvódva dőrén eltelik
az istentelen szabadsággal,
fölhatol a legmagasabb csúcsra,
hogy szurdék kényszerekbe hulljon!
Azt, aki gőgben él,
gőggel jártatja kezét és szavát,
nem fél a Jog istenétől,
az eget sem tiszteli,
kerítse kezébe a Végzet,
baljós kéjek ostora,
ha igazság nélkül használja hasznát,
tilos utakra tántorul.

ÖLTÖNYÖS

(Becsukja a szekrényajtót.) Zárd magadba, nemes Oidipusz, gyötrő emlékeid *(a szekrényből kopogtatás hallatszik)*, és ünnepelj: új ember született! *(Kopogtatás)* Öntörvényű lettél végre! *(Kopogtatás)* Szabad!

SZEKRÉNY

(Az ajtó kinyílik)

Ki hiheti,
Hogy a bosszu nyilai
elkerüljék így a lelkét?

ÖLTÖNYÖS

(*Dühösen bevágja a szekrényajtót*) Na, ideje munkához látni. Most, hogy végre megértette, hogy istenekről hadoválni kár.

OIDIPUSZ

Furcsán beszélsz, idegen. Egyáltalán: honnan jössz?

ÖLTÖNYÖS

Elég messziről, de ez most nem számít. Belátom, hogy ön kissé elbukott, de föl lehet tápászkodni. Ehhez nyújtok segítő kart. Maga szofisztikált elme. Egy ilyen ragyogó koponya nem veszhet el. Az államnak szüksége van rá. Meg kell menteni.

OIDIPUSZ

Na és, ha okos lennék is, semmit nem ér.
A törvény rám is áll. Jobb lesz, ha elbukom,
mert elbuktam már rég, akár Prométheusz,
mert megrontottam a logosz természetét.
Tudatlanul-e, vagy tudón, nem oszt-szoroz.
Anaximandrosz mondja úgy: a létezők
mind büntetést fizetnek létükért. Most én.
A létezés ős-hübrisztét tetéztem én:
borzalmas, állati, üvöltő tetteim
kergetnek el. Fizetni kell, ez ős-parancs.

ÖLTÖNYÖS

Fizetni csak nekem kell, nem is túl sokat. Ön újra sztár lehet. A csillag újjászületik, és fényesebben ragyog, mint valaha.

OIDIPUSZ

Szavaid értem, rosszul cseng mégis mondatod.
Az Alvilágból jöttél tán ide, nehogy
bűnhődni tudjak én? Hová rabolnád el
adózni bátor lelkemet, gonosz? Mélyebb
árnyak laknak ott, mint hol eddig éltem én.
Kihunyot csillag vagyok, halott anyag. Salak.
Sosem születnek újjá csillagok. Bolond.

ÖLTÖNYÖS

Na ide figyelj, kisköcsög. Sértegethetsz, de akkor elhúzzok innen, te kikapod a szemidet, és mindennek vége lesz. Fogd már föl a szűk görög agyaddal, hogy én vagyok az utolsó esélyed! (*Átkarolja Oidipuszt.*) Na, elmondom újra, egyszerűbben. Mi most szépen kísétálunk innen, összehívjuk a népet, és te elmondod, hogy végre ért a jóslat, mindenre fény derült. Jó, ha megnevezel néhány intrikust, akik belehajszoltak a bűnbe téged, a dagadt lábú, mozgáskorlátozott hőst. Aztán szervezek egy sajtótájékoztatót, ott elmondod ugyanezt, a hírnökök meg szétviszik. Holnap király vagy megint, fogadod a baráti poliszok küldötteit, én meg beülök a pénzügyminiszteri székbe.

OIDIPUSZ

Unom már, hogy nem érted épp a lényeket.
Hogy szándékom mi volt, lényegtelen. A nagy
körforgás szíve az, hogy semmi meg nem áll.
Minden folyik, egy létező magába' nincs.
Ha egy halandó önkezeléssel vétkezik,
s a szép forgást megakasztja, tudatlanul
vagy sem, hát bűnös. Nincs ember, ki ellenáll
a szent parancsnak, mely szerint a bűnösök
szörnyarcú istennők földjére térjenek,
Erinnüszök ligetfűvére dőljenek,
és ott leheljék ki a lelküket. A sors
akarja úgy, ahogy cselekszem én. Eressz.

ÖLTÖNYÖS

Elmondom utoljára. Az ember maga alakítja az életét. A lúzerek elbuknak. Ahogy
a költő mondja... most nem jut eszembe, hogyan mondja, de mindegy, a lényeg,
hogy rólad majd komplexust neveznek el, mert tök gáz, amit csinálsz, de az über-
gáz, hogy beveszed ezt a sors-dumát. Nem kell megkattanni, ha nem muszáj.
Doktor Filippi Sándor elintézi, hogy ne a bukottak közt légy. A nyertesek Filippi-
nél találkoznak.

OIDIPUSZ

Szavad se értem ám, de érzem én, hogy ez
romlott beszéd. Csak Orpheusznak adta meg
a sors, hogy visszatérjen onnan, Kerberosz
hogy átengedje, kétszer is. De ahogy a föld
elunja dolgait, s ásítva hányja ki,
úgy téged is elengedett az alvilág.
Laiosz kíséretével állt utamba így
a hármas útelágazásnál akkoron,
ahogy gátlod te most elérnem önmagam.
Fertőző lélek, vagy, de meglakolsz. Nesze.

(Kardjával hasba szúrja az ügyvédet, az összerogy. A szolgák bejönnek, kihúzzák a hullát.)

(A halotthoz) Következmények nélkül nincsen tett, látod?

Szolgák, most menjetek, folytassam sorsomat
vak koldusként, Teiresziász ahogy nemrég
jósolta. Most elindulok, hogy nyughelyem
megleljem, messze, Hermészt várva csöndesen.

(Kiszúrni készül a szemeit, de a távozó szolgák mögött hátramarad egy fekete pulóveres ember.)

PULÓVERES

Uram! Várj még azzal, előbb beszéljünk!

OIDIPUSZ

Te meg ki vagy?

PULÓVERES

A te lelked beteg.

OIDIPUSZ

Hogyan merészelsz így beszélni énvelem?

PULÓVERES

Bocsáss meg, segíteni akarok. A lelkek orvosa vagyok – te úgy mondanád, pszüchologosz –, és tudom, hol a gyógyulás. Súlyos traumán estél át, bűnösnek érzed, ó, magad. De hidd el, ez nem a te hibád. A gyerekek mindig ártatlannak születnek. Annak, hogy ide jutottál, a szüleid épp annyira okai, mint te magad. Ebben a helyzetben nem tehetél mást.

OIDIPUSZ

Gyógyírként hat szavad, így érzem jómagam is, bár ez nem lehet mentség. Itt nincs kiút.

PULÓVERES

Dehogy nincs. Mindig van kiút. Bűnt követtél el, ez igaz, de a terhét nem egyedül kell viselned. Szüleid bűnös módon eltaszítottak. Apád meg akart öletni. Ez helytelen apaképet alakított ki benned. Te nem is tehetsz róla. Ha a valóság az, ami-ben élünk, akkor te nem is az apádat ölted meg, csak egy felfuvalkodott útonállót.

OIDIPUSZ

Még hogy nem apa, ki vér szerint szülöm? Hogyan? Előbb egy furcsa lény azt mondta, nincsenek következmények, most meg azt mondod, hogy múlt sem létezik? Koldusnak, rabszolgának is van múltja. Nem tudom, te honnan jössz, de ott alávalók lehetnek mind az emberek.

PULÓVERES

Ha nem derült volna ki, hogy van kapcsolat közted és Laiosz közt, akkor most csak egy trónfosztó lennél. Az nem is olyan nagy dolog.

OIDIPUSZ

Na, erre nem gondoltam még: mi lenne, ha. De nem tudom, hová vezet, ha belemerülünk. Örvény. Erinnűszök kínozzák szívemet. Na és anyám? Szörnyű, amit tettem vele.

PULÓVERES

De azt is ártatlanul. Csak belül kell rendet rakni, és belátod, hogy nincs értelme az öncsonkításnak. Még élhetsz teljes életet. Te a saját rendszeredben úgy viselkedtél, ahogy kell. Apakomplexus: a fiatal hím, ha nem adnak utat, megküzd érte. Egyes tudósok azt a jelenetet, amikor találkozta apáddal és kíséretével a Thébai-ba vezető úton...

OIDIPUSZ

Szkhiszté hodosz, hol a Delphoiból Daulisznak futó út ágazik el, s Thébai felé vezet.

PULÓVERES

Igen ott, szóval ezt a jelenetet úgy értelmezik, hogy a hármasság a szülőcsatorna képe, ahol a fiú az apával megvívja ősi harcát. *(Szórakozottan beül a királyi trónba.)* Ne engedd, hogy a felesleges én uralkodjon rajtad. A te tudatlanságod ott legyőzte a múltat. Neked erre a harcra volt szükséged, hogy férfi lehess. Nyilván tiéd a zsákmány, a nő. Ha belegondolok, az se a te hibád, hogy az idősebb nőkhöz vonzódsz, hiszen anya nélkül felnőve mindig is a mama ölelésére vágytál. Egész életedben próbáltad megtalálni azt, akit elvesztettél. A mama erőszakot tett rajtad, mikor eltaszított magától. Aki erőszakot tesz rajtunk, annak meg kell bűnhődnie. Determinált volt minden. Vállald be ezt a győzelmet! Vagy gyáván elmenekülsz attól, hogy szembe kelljen nézni a dologgal? Ez a kérdés. Ha kiszűrod a szemed, az csak azt jelenti, hogy nem vállalsz, amit tettél. Tessék: bevállalsz, vagy nem? Igen vagy nem? Igen, vagy nem!?! Ez a kérdés: bevállalsz, vagy nem?

(Oidipusz ijedtében leszúrja őt is.)

OIDIPUSZ

A helyzet egyre rosszabb, azt hiszem. Most már, remélem, szólni többet senki nem kíván.

Szolgák, nyissátok meg termem kapuit, a fény beáradjon, ezer vastűje szűrjön át!

A nagy világosság középpontjában én, a reszkető, bűnös lény, tüstént égjek el.

(Megvakítja magát.)

És most Apollón, jöjj, előttem nincs titok, fogadd el áldozatként képeim. Üres

szemgödröm látja majd, hol érhet el a vég, hová kell koldusként a gyötrelmem hívó

hangját követnem. És már látom is, sötét selyemszalag tekeredik, s megmutatja, hol

vár rám aranypálcájával Hermész urunk.

Antigonét hívjátok hamar, ő lesz szemem.

Lásd, Hélios atyám, szemsugár-nyilazta, holt lelkem, s ha széttépted, szórd szét a rettenet kőszürke fái közt, trágázd az éjt velem.

MÁSODIK SZÍN

(Liget, platánfák. A színpadot avar borítja. Oidipusz és Antigoné közeledik.)

OIDIPUSZ

Milyen vidéken járunk, nem sejtet, lányom?
A rám borult sötétség megtanított rá,
hogym semmit nem tudok, de azt hiszem, mindent
sejthetünk, ha elviseljük, mit ránk mért
a sors, s berendezkedve itt, Anankétól
szabott létünkben, őszalázattal, de szét-
feszítjük azt.

ANTIGONÉ

Szegény apám. Rejtett értelme van talán
beszédednek. Nem értem, hogy miféle vágy
mondhatja ezt veled. Ugyan mit tudsz te föl-
feszíteni a sötétből, én vak koldusom?
Magadra mértél büntetést, s így pontosan
rád van kimérve az. Az istenek szerint
ítélted el magad. Utolsó, istenhez
illő tettered volt. Már csak annyi van, hogy szent,
megjósolt nyughelyed találj meg itt, vagy más
város határában. Így sejtet sorsodat.

OIDIPUSZ

Ne hidd, hogy véletlen kormányoz minket itt,
vagy – ami még rosszabb – magunk. Ellenkezést
jelent neved, Antigoné, sok-sok baj szakad
majd rád, ha balsorsomból nem tanulsz, meglásd.
A mély sötétet még nem ismered. Ne is.
Fogod kezem, s vezetsz a földi utakon. Ám
ha ott leszünk, ahol pusztulnom kell liget
füvére dőlve, ott elengedem kezed.
Azt a helyet vakon kell megtalálnom majd.
(Hirtelen megjelenik egy baseball-sapkás ember. A sapkán ez áll: N. Y.)

BASEBALL-SAPKÁS

Na végre, megvagytok!

OIDIPUSZ

Ki ez, lányom, miféle lény? Miről beszél?
Mondd el nekem, e hang gazdája hogy milyen!

BASEBALL-SAPKÁS

Ha-ha, jót nevettünk. Na, gyerünk, az egész banda minket vár!

ANTIGONÉ

Azt mondd meg inkább, hol vagyunk. A hely nevét.
Apámuram – kit kísérek sötét éjben,
mely rászakadt, mikor bűnével szembement –
jóslat szerint istennők szent helyére kell,
hogy érkezzen, ott várja végső nyughelye.

BASEBALL-SAPKÁS

Mi van? Mit szívtatok el? Gyertek már vissza a tisztásra, az istenit!

OIDIPUSZ

Őrült ez, lányom? Vagy miféle szerzet ő?
Miért ordít, mint az, kinek hatalma van?

ANTIGONÉ

Én nem tudom. De tisztásról beszélt, meg hogy
húz bennünket felé valami erő. Talán
a szent ligetről szólt, s nem is bolond, csak meg-
szállott, kiből olümposzbéli hang beszél.

OIDIPUSZ

Ruhája isteni? Vagy épp ágrólszakadt?

ANTIGONÉ

Inkább koldusnak mondanám. Épp mint te vagy,
királyi alkatodnak persze híján van.
Lehet, hogy ünnepel, talán e városban
a koldusoknak van ma ünnepük. Fején
de furcsa koszorút hord! A jelt nem ismerem:
nú, üpszilon. Talán a „nümpheuó”-t jelző
betűk ezek. Ember, felelj: most házasodsz?
Khitónod is de meglepő: kihíztad ezt.

(Baseball-sapkás dühösen legyint, indul vissza.)

OIDIPUSZ

Lélek-rokont: kövessük hát a koldusunk.
Talán ő megmutatja majd sír-ágyamat.

(A filmforgatás helyszíne, ahol már várják az elkóborolt színészeket. Oidipusz, Antigone és a sapkás közelednek.)

PRODUCER *(ő a korábbi Öltönyös)*

Na végre, őfelsége megérkezett!

OIDIPUSZ

Lányom, fölsímt engem egyikük. Talán
Thébaiból származol te is? Hangod gyanús;
találkoztunk már, úgy hiszem. Felelj, ki vagy?

PRODUCER

Örülök, felséges úr, hogy a kávészünetben is jambikus trimeterben nyomja! Na,
kezdjük, mindenki a helyére, az idő pénz! Hol a rendező? Most meg ő tűnt el?
Nem hiszem el!

BASEBALL-SAPKÁS

Mindjárt jön. Telefonálni ment. Most szakított vele a csaja.

PRODUCER

Kurvára nem érdekel! Tudod, milyen nehéz volt összekoldulni a lóvét erre a
szarra?

OIDIPUSZ

(Antigonéhez) Nem értem én, mit mond, de koldus ez, rokon.

PRODUCER

Oidipusz Kolónoszban! Tragédia a huszonegyedik században! Művészet, látomás-
sok, az ideák birodalma! Csak azért vállaltam, hogy megmutassam, mekkora ki-
rály vagyok. *(Oidipusz tanácstalan mozdulatot tesz.)* Hogy erre is össze tudom
kaparni a lét. De itt senki se profi! Rajtam kívül.

(A Rendező megérkezik. Ő a korábbi Pulóveres.)

RENDEZŐ

Na, mindenki itt van?

PRODUCER

Itt. És ahogy hallom, lélekben velünk van a csajod is.

RENDEZŐ

Rohadt kurva. Na, kezdjünk! Oidipusz, te küsszál be a fák közé! Kamerát a fahrt-
sínre!

OIDIPUSZ

Hogy mondod, gyermekem? A hangod ismerős.
Thébaiból származol, ugye? Mondd meg, ki vagy!

RENDEZŐ

Ez hülye, bazmeg?

ANTIGONÉ

Gyerünk, apám, fondorlatos világ ez itt.
Mint hogyha más föld lenne ez, nem Hellaszé.
A nyelvünket barbár módon beszélik itt.
És barbár módon gondolják ők azt, amit.
Borzasztó emberek vesznek körül: Hadész
szalajtja éjsötét szörnyképeit reánk.
Ne hallgassuk tovább ziháló rémeik,
lelkükben fészkelő türannoszuk szavát.

(Elindulnak a liget felé.)

RENDEZŐ

Csapó! Forog!

OIDIPUSZ

Már érzem én, hogy hív az ősi szürkület,
hogy int árnyak közé olvadt ősök keze.
Leányom, fogd kezem, s a pillanat ha itt
van, engedj el. Ha sors rendelte ezt nekem,
ha véletlen csupán, mindegy ma már. Hiszen,
úgy látszik, sorsom mind véletlenebb tájak
felé visz el. A borzalomban vérezüst
kaput nyitok, s belépek én. Menjünk, lányom,
nyeljen ködébe álmos forgatag. „Aludj,
jó Oidipusz”, ezt hallom már. Gyerünk tehát,
nincs létünk többé itt, s nem léteztünk soha.
(Lassan eltűnnek.)

RENDEZŐ

Ennyi!

VÉGE



FÁBIÁN LÁSZLÓ

A szépség fénylése

INDIVIDUUM EST INEFFABILE –
AZ INDIVIDUUM KIMONDHATATLAN.

Nem tudom, nem akarom, nem lehet, talán nem kell elválasztani a kiállítást ebben az esetben a katalógusától, az utóbbi – úgy tetszik – kifejezetten a kiállítás allegóriájának készült. Ezt magyarázza, indokolja részben az, hogy a kiállítási anyag válogatása, megrendezése, a katalógus összeállítása, vagyis a kurátori munka egyaránt *Johan van Damra* hárult; az allegóriát (a szokványos dokumentáció helyett) akár koncepciónak tekinthetjük. Mester és tanítványai, miként az első szándék sugallta volna – *Ilona Keserű Ilona* nyolcvanadik születésnapját ünnepeleendő. A kiállítás kurátora pontosan tudta, hogy korántsem egyenértékű művekről van szó: a mester a jelenkori magyar képzőművészet egyik legjelentősebb, legmarkánsabb egyénisége, életműve az egyetemes művészet becses része, munkássága, festői gondolkodásmódja mindenképpen túlmutat a közvetlen tanítványokon. Mégis, a szombathelyi kiállítás egyik legnyilvánvalóbb látványossága, hogy a Keserű-művek határozott szellemisége elegánsan hierarchizálja a „tanítványok” törekvéseit, elegánsan és anélkül, hogy újabb és újabb másodlagos Keserű-képekkel kéne szembenézni. Azaz: az alkotói magatartás közössége hozza össze formailag, szerkezetileg a stílusban jobbra különböző műveket – egy-egy művészi problematika, szellemi csomópont körül, aminek gyűjtőpontjában éppenséggel jelentős mestermű áll. És egyáltalán nem egyszerűsíthető ez a sűrűsödés a monumentális méretek köré, noha Keserű munkásságának korábbi ismerői megszokhatták azt a lenyűgöző szakmai biztonságot, amivel az alkotó ezeket a problémákat megoldja. (Utalhatunk itt példaképpen a *Színváltó gomolyra* vagy a *Homorú térségre*, netán a katalógusbeli *Kék-zöld közelítés* melegsínű párjára a kiállításról, amely úgyszólván elhelyezésénél fogva is az egész kiállítás fölütéseként funkcionál. Csupa nagy fölület – kifogástalan képzetes terek a festői gondolat számára.)

És Keserű megfontolt formái – a mindenkor többlet-jelentésekkel, szükségképpen referenciákkal az éppen esedékes kontextusban. (A referenciális mozzanatok az elemzőt némi szemiológiai higiénia irányába terelhetik, hogy inkább a festészet belső rendje, autentikus törvényei kerülhessenek előtérbe.)

Természetesen korántsem pusztán a jellegzetes sírkő-motívumra gondolunk (halk percepcióival, majd fortissimós áthangolódásaival; a használatba vett jelképek folytonos fölülírásairól beszélünk), jóllehet, a több, mint félszázados életműnek a gerincét képezi ez a formai gondolat, még csak nem is csupán jelentésességgel (a jelképi áthallások gazdagsága ugyan semmi esetre sem mellékes, még ha a forma nem is válik egyértelműen, többértelműen sem jellé), sokkal inkább azáltal, hogy újabb és újabb formai, technikai, technológiai fejlesztéseket involvál: születik belőle – teszem azt – vízszintes csíkozás, születik belőle anyagváltás, a nyersvászon formai manifesztációja, de lesz belőle varrás-applikáció, sőt, domborítással relief-karakterű kilépés (*A világból*) – ezúttal a valóságos, a fizikai térbe. Ezek a *gesztusok*, és maradjunk ennél a szónál akkor is, ha pontosan tudjuk, ebben a festői világban a gesztus-

nak a kezdetektől fogva meghatározó szerepe van – akár az 1966-os *Tíz számú festményt*, akár az 1990-ben készült *Gyors jeleket*, netán a *Diabolót* (2005), alkalmasint az *Utóképeket* vesszük, amelyek a lezárt, a nyíló szem fényviszonylatait (a recehártyán) tekintik kiinduló látvány-élménynek, tehát az *eidetikus képet*. Ráadásul sokszor a gesztus (a folt, a firká, a paca) sem egyértelműen az esetlegesség önkényében, de zabolázottabban a formálásra (a korai „nyolcasos” képek) kihegyezve. Minden esetre az intenzív befogadás, az értelmezés során a sírkő motívumnál figyelmeznünk kell arra a lehetőségre, amit jó páran, köztük *Danto*, megfogalmaznak: *a metaforikus át-lényegítés struktúrájának egyik jellemzője az, hogy a tárgy mindvégig megőrzi identitását, és mint olyat ismerjük fel* (a szív-sírkő mindvégre sírkő marad). Ezen a ponton illenék beidézi – például – a francia *tache* vagy a szürrealista firkák nagymestereit, az elődöket, ha tetszik, azonban azt gyanítom, előképként sokkal nyilvánvalóbbnak tekinthetjük Kesperű első mesterét, Martyn Ferencet, aki minden bizonnyal döntően hatott világlátása kialakulására, amivel egyáltalán nem kívánnám kirekeszteni – például – Wols, de Kooning vagy Soulages, Miró (az 1966-os *Ünnep* karaktere), Dubuffet, még inkább Tapies ismeretét (az utóbbit már pusztán az *impasto*, a domborítás okán is), másfelől – miként Tandori Dezső emlegeti – Cy Twombly (lásd: *Négyrészes firkái* – 1968) közelebbi-távolabbi rokonságát. Szóval mindazt, amit alighanem megkövetel a *gyanakvás hermeneutikája* (Ricoeur), abban az értelemben is, amit a hermeneutikai közhely úgy fejez ki, *hogy az, amit adottnak veszünk, nem választható le az interpretációról*.

(Talán érdemes megjegyezni: Kesperű nem föltétlenül hagyománytörő művész, hangsúlyosabb esetében a folytatható újra-egyenített folytatása.)

Azt gondolom, az eltérések jelentősebbek, mint az azonosságok, noha egyazon festői problematika mentén. Fölöttébb jellegzetes kis epizód a kiállítás finisszázsán: Kesperű áll egy kisebb méretű műve előtt, arról mesél, hogy a kép egy gyűjtőhöz került, valaki kétségbe vonta szerzőségét, és ő maga igazolta utólag a gyűjtőnek, hogy a mű tőle származik. Eredetileg didaktikai demonstráció volt, módszertani reprezentáció – ha tetszik – kifejezetten a tanítványok számára – a gesztus fejlődéséről-fejlesztéséről. Ugyanakkor az eredetet nem ismerő, ám a festői rafinériákra fogékony néző akár azon is eltöprenkedhet, vajon miért ébred föl benne a barokk képek *tenebrismo* emléke a gesztust tápláló nagy fekete folt kapcsán, mennyire kell alak(zat) és staffázs viszonylatára gondolnia.

Kesperű részéről pedig ott és akkor kis előadás a kifejezés és a technika korrelációjáról. Gyaníthatóan egy sajátos *close reading* (szoros olvasat) jegyében.

Föltétlenül igaznak fogadhatjuk el Tandori állítását, miszerint *a művészi személyiség – mint fajsúly – bármennyire ellenőrizhetetlennek látszik, elmaradhatatlan összetevője a műnek: sugárzását érezzük*. Kissé egyszerűbben fogalmazva: lebűvöl bennünket az az áttetsző magánmítosz, amely a jelentős életművek sajátja, tulajdonképpen fölismeret (teremtett?) mítémákon keresztül közelítjük meg a befogadásban. Persze, a mítémák érvényét a mitológián belül keresve; jelesül, hogy a már említett balatonudvardi sírkő motívum miként ad határozott szerkezetet Kesperű llona képei jó részének: akár a formaelem egyszerű, szinte geometrikus ismétlése által (*Történés*), akár plasztikaként (*Tapasztott formák*), vagy mindössze befogadó formaként (*Gubanc*), de még a *Képződő tér* már-már architektúrális világaképpen. Mellesleg a kép építésének szándéka a domborításokról is leolvasható (a varrotta-



sokról kiváltképpen); olykor olyan pregnánsan, mint a *Légi tájról*, de a *Villányról* nem különben. És hát még mi mindent „tud” ez a forma! A *Hullámváz* című kép mozgása – úgy tetszik – egyszerre valós és virtuális. Valós, mivel az ismételt formadomborítás az alap, amely fölött még virtuálisan a geometrikus szivárvány-nyalábok is hullámanak. A *Forma 3.* vászon-applikációjában nem egyszerűen egyértelmű, de provokatívan direkt nőiséget asszociál, a *Sírkövek este* fölfogható hangulatos zsánerként, a *Föld-Víz* pedig konceptualista tájkép (emlékeztetve Bak Imre korabeli grafikai kísérleteire akár). Mivel a műalkotás mégsem teljesen (olykor szinte alig) referenciális, teljes dekódolása jószerivel megvalósíthatatlan, gazdagsága kimeríthetetlen.

A mély elme a dús élet iránt hevül – fordítja Hölderlint Rónay György; ez mottója lehetne ennek az életműnek.

Keserü Ilona képeinek metaforikusságához aligha férhet kétség (némelyik képe – például a *Mandarinnégyzet* – világsémaként fogható föl), ebben az esetben pedig figyelmeznünk illik Heidegger híres gondolatára, annak megállapítására, hogy *a metaforikus csak a metafizikán belül létezik*, és hát mindenképpen ennek a fölismerésnek tudható be, hogy kerültem, inkább csak lebegtettem a közvetlen tárgyi utalásokat. Nem tárgya ugyan ennek az írásnak, utalnom viszont ennek ellenére lényeges – a tehetségen túl (*meta*) – arra a gazdag tapasztalatra, amire ez a pálya fölépült, amiből ezek a „fajsúlyos” művek születtek. Az életmű jelentős része olyan ideológiai-politikai közegben született, amely eltökélten, ostoba normatíva szerint kontraszelektálta az efféle szemléletmóddal kialakított műalkotásokat. Keserü pontosan tudta, hogy a diktatúrában a szellemi élet színe-java anatómia alatt áll; tudatosan vállalta indulása pillanatától velük a közösséget, ami ebben az esetben művészi sorközösséget jelent. Az erkölcsi tartás valamiképpen csaknem mindig megnyilatkozik az igazi esztétikai értékben, ha másként nem, hát a könnyebb ellenállás, az időről időre fölkínált *ancilla*-szerep következetes elutasításában. Leegyszerűsítve: az alkotói személyiség, az alkotói autonómia védelmében. Keserü életműve, *kommunikatív absztrakciója* ebből a szempontból is példaszerű. Talán nem meglepő módon, innét ítélhető meg úgyszólván rögeszmés ragaszkodása az olajfestékhez, a kipróbált matériához, és idegenkedése a csupán néhány évtizedes történettel bíró műanyagfestékektől.

A művek összességében ez a kikezddhetetlen személyiség a besorozhatatlanságban, lajstromozhatatlanságban jelentkezik: nem lehet életművét, de még korszakait sem egyértelműen stílusirányzatokhoz kötni, ami nem azt jelenti, hogy mereven elhatárolódnék a jelentékeny kortársi törekvésektől, sokkal inkább azt, hogy befogadja, a maga számára átírja, abszorbeálja ebbe a *nyitott* világba az általa használhatónak ítélt fogásokat, esetleg csupán hangsúlyokat. Még csak nem is pusztán a képzőművészetből! Szóba hozható lenne mind irodalmi (emblematis névként álljon itt Ottliké), mind a színházi érintettség (Kaposvár legprogresszívabb korszaka), de akár a magyar új-zenei törekvések. Amikor tehát Tandori *ősanyagmozgatóként* aposztrofálja tevékenységét, akkor föltehetőleg mindezt beleérti: totális szellemi-etikai lendületre utal.

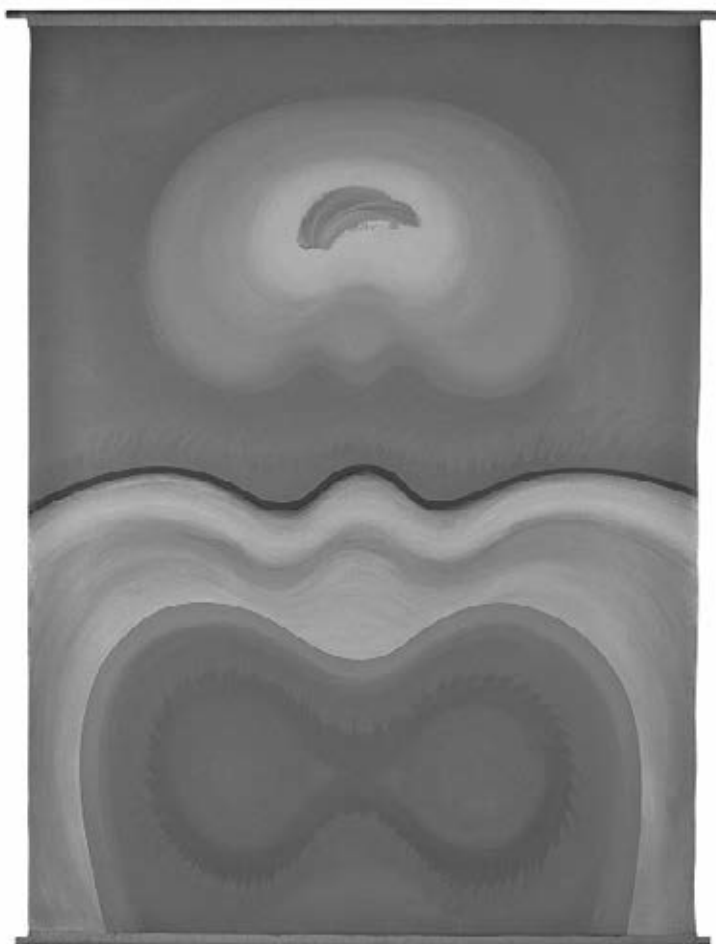
A kérdést, ha őszinték akarunk lenni, úgy kell föltenni: mit adhat át mindebből a mester? Nyilvánvaló: a tehetséget nem. Annál inkább a szellem lehetséges szabadságának gondolatát, tulajdonképpen azt, ami az alkotói magatartás megalapozásá-

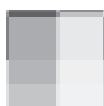
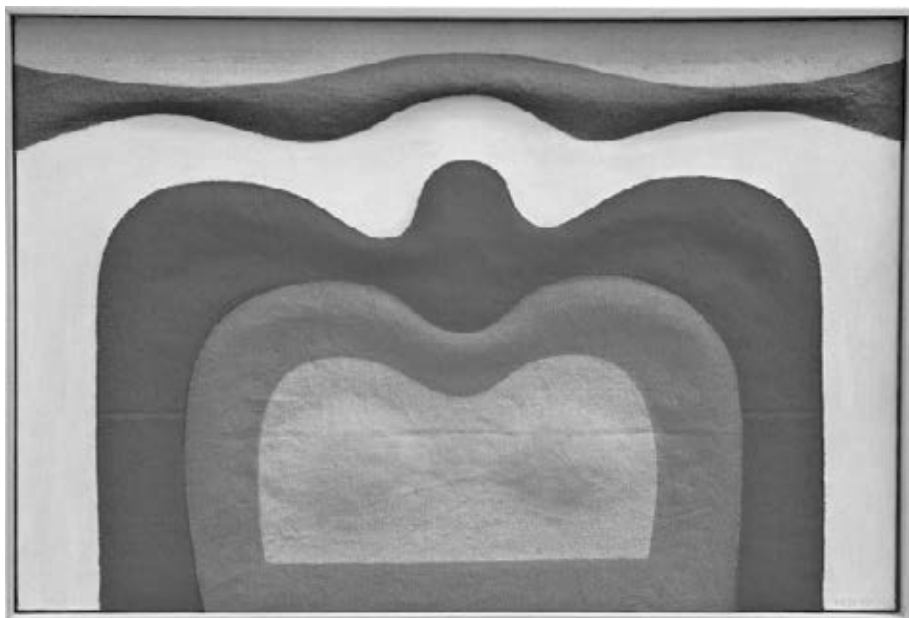
ban a legtöbb biztonságot kínálja. Megint Tandorit hivatkozva – bármit „lehet” csinálni művészileg, vagyis nincs irányzat, s csak a nyitottság, az érzékenység, az evidencia foka számít. Természetesen, mivel minden művészetnek technikai-mechanikai alapjai vannak, pragmatikát, mesterséget szintén lehet tanítani. Ez utóbbit is kizárólag az anyag ismerete és a fogások, technikai ráhatások értelmében. A mesterség igazi elsajátítása azonban több ennél, mindenképpen igényli a szintézist az említett szellemi szabadságot. Rendkívül fontos, hogy a mester ne telepedjék rá a tanítványokra, ne saját magát akarja viszont látni azok munkáiban. Már utaltam rá, milyen elegánsan, nagyvonalúan kerül ki Keserü ezt a csapdát, mennyire tágas világban képes tanítványait fogadni, késztetésekkel erősíteni az ő alkotói fölfogásától távol állókat is. A heidegger-i *legtávlatosabb pillantás* érzékeltetéséről van szó, amelyben a „látás” „belátássá” mélyülhet. De idézhetjük Kant pedánsabbnak tetsző megfogalmazását: *esztétikai jelentésben szelleminek nevezzük a lélekben rejlő megjelenítő elvet*. Ami – fűzöm hozzá – működteti a festő fantáziáját csakúgy. És ami megteremti azt az attitűdöt, amely sugalmazza a befogadónak az alkotó üzenetét, vagy akár eggyé válhat lélekben az üzenet föladójával. A kiállítás egészére pillantva érezhető: valami ilyesfélét plántálgatott tanítványaiba a mester.

Azt hiszem, egyet kell értenem Paul de Man-nel abban, hogy *az oktatás elsődlegesen nem interszubjektív viszony, hanem kognitív folyamat, melyben az én és a másik csupán érintőlegesen és egymás mellett létezik*. Formáját tekintve pedig föltétlenül retorikus kommunikáció – filozófia értelemben mindenképpen. Hiszen – esetünkben is – a festészet fikcionalitását kell beépíteni ebbe a kognitív folyamatba, ami mind a mester, mind a tanítvány számára rendkívül összetett föladat. Ha a *Párhuzamok és találkozások* címet viselő katalógus csomópontjait szemlézzük, nemcsak a spektrum gazdagságára kapunk magyarázatot, de a kiállítást jellemző üdeségre csakúgy, az impulzusok színességére, amelyek egyébként – indirektebb módon – Keserü kifogyhatatlan művészi ötletességére vezetnek vissza. Ismerve *Bartek Péter Pál* festői érdeklődését (sőt tudván, hogy Keserü doktorandusza volt) sem gyanakodtam összevethetőségre a mesterrel, ám a kurátor föllelte az 1967-es *Pár* című Keserü-képet, amelynek problematikája meghökkentően közeli a tanítvány négy-öt évtizeddel későbbi munkáihoz, jóllehet, a formai fölhangok (plasztikusabb, demonstratívabb testiség) változtak a mintegy fél évszázad alatt. Technikai és formai játékoságban kétségkívül rokoníthatók *Császár Gábor* finom kollázsai mestere *vidám* munkáival, ahogyan *Fodor Pál* „tükörképe” hangulati-nyelvi különbsége ellenére a 60-as évek végén született Keserü „tükörképpel”. Igazi, evidencia értékű a találkozás az 1974-es már említett *Légi táj*, valamint Losonczy István negyven esztendővel későbbi *Cím nélkül, ...és földi képeivel* – a geometrikus csíkfestés szférájában; az utóbbiakat a skálaszerűség frissítő rafinériája mutatja újszerűbbnek a már hagyományosnak tekinthető csíkfestéstől és jelöl ki egy lehetséges pályát alkotójuk előtt – mesteréhez viszonyítva a lemondás, a redukció szellemében. *Orosz Csaba* viszont expresszív eksztázisában hangolódik Keserü gesztus-képeire; ő az, aki nemcsak érzi a méret jelentőségét, hanem képes dinamikával megtölteni. Mind a *Szenaboglya*, mind az *Uralom* „párhuzamai” egyúttal egy autonóm, személyes képi világ fölmutatásai. Ahogyan *Tolnay Imre* applikációja (*A bárka 3.* – deszka, vászon) szintén, hogy mindössze néhány jellegzetes kapcsolódást vázoljunk – a teljesség és értéktétel nélkül. Ez utóbbiak föltételeznének valami alaposabb ikonográfiai leírást, ikonológiai elem-

zést akár a mester, akár a tanítványok munkásságát vizsgálva, érvényességüket eljövendő évek, évtizedek adhatnák meg. Alkalmasint olyan régi terminusok értelmében, mint *őskép, kép, az emlékeztetés elve* – miképpen Florenszkij javasolná. Mivel az értelmezés minden bizonnyal csak megszakítható, de nem befejezhető folyamat. Boris Groys utal rá, hogy a „minőséget” a tudományban és a filozófiában az „igazság”, a művészetben pedig a „szépség” alapján határozták meg, amiből aztán logikusan következik (ilyesfélét látunk a tanítványok esetében), hogy az igazság és a szépség eléréséhez az alkotás bizonyos szabályainak reprodukálhatóaknak kell lenniük. A fentebb említett kognitívba mindezt beleértettük.

Was aber schön ist, selig scheint es ist ihm selbst – summázza Mörike egyik versében: ám ami szép, önmagában boldognak látszik. Mondhatni: fölfénylik, hogy egy kicsit rájátszunk az *es scheint*-re...





H. HADABÁS ILDIKÓ

Siratóének anyjának Ilonának halálára

Ha azt az ajtót kinyithatnám újra úgy,
ahogy tettem napról-napra, hónapról-hónapra,
s anyám fogadhatna ragyogó szemével,
az ősbizalom gyermeki ártatlanságával,
kómából felébredt mozdulatlanságával,
s igen, a most már soha szét nem feszíthető
némaságával is,
amely mögött örökre elrejtőztek fütytyökkel kísért,
véget nem érő dallamai – megköszönném,
pedig mennyire elviselhetetlennek véltem,
amikor az ajtók még nyitva álltak,
s a mozdulatlan neon hidegsége körbe szabta
a folyosók, kórtermek székein rongykupacokként
ülő öregek meredt várakozását: rokonra-halálra.
Megköszönném, ha még lehetne, hogy megélhetem,
azt a jelent, ami adatott: az órákig tartó lábcsozzanások
soha célt nem érő útjait, levegőbe markoló
göbös ujjú élőket/majdnem holtakat,

A megütött falak örök nyögéseit, a sorsokat,
amikbe én naponta szédülve belehaltam.
Igen, most már megköszönném,
néha utolsó tanúként a rehabilitációs osztályon,
(még ha nem is volt már mit rehabilitálni
legtöbbször, se a szétesőben lévő testeken,
se az örök tompaságba esett szemsugaron)
amikor közösen játszottuk az utolsó játékot
a huncut nagy valóság elé tartva szétnyitott tenyereinket,
átcsorgatva köztük valamennyi elrebegett,
valaha megélt emberi létet,
miránk villanó fénysugarat,
hogymeg elhiessük, elhitessük, másokkal is, magunkkal is:
eloldalgott közelünkben a fájdalmas halál.
Akkor még én sem tudtam, hogy minden
kórházi pillanat visszavágyott lesz egyszer, és
a mély bugyrokba kikibált ápolói vezényszavakat,
a székeken felejtett rongy-kupac-sorsok lélegzését,
örömmel hallanám, csak hallanám,
mert mindez azt jelentené,
hogymeg anyám gyermeki élete valami ősbizalommal,
valami kimondani nem vagyok rá méltó
érzelemmel várna engem
a kórházi ágy felfénylő fehérségében,
mert még nincs itt az utolsó nap ziháló rettenete,
amelyet fel sem ismertem, akkor, a majdani napokban,
pedig a kékülő test már a szív utolsó dobbanásait
jelezte, miközben folyamatosan
könyörögtem, s megállás nélkül susogtam:
Uram irgalmazz, Uram irgalmazz, Uram irgalmazz!
Mondom, még mindezt nem tudtam,
még nem hallottam a krematórium ügyintéző
száraz felvilágosítását, hogy este nyolc órától fél tízig...
még nem láttam azt az utolsó elégető tüzet,
azt a látomás-megtisztulást magam előtt,
mert nem is hittem, hogy aki ennyire
jó volt annak meg kell tisztulnia.
Most még az ajtóban álltam, s megrendültem
Anyám percekre mindent értő szemétől, s hogy
– a beteg-kórus lassuló jajongásának kíséretében –
váratlanul a mély-kút-csendben közösen
meghallottuk a fogyó idő sercegését,
persze ki tudta ezt ott, akkor,
hogymeg mit hallgatunk, tudunk, s hogy a tünde lét
napokra szabott angyal-kard-suhogása,
s a rádióból kiömlő zene már alig miénk,

és az az óra is megismételhetetlenné foszlik nemsokára,
amiben én felkértem Anyám ép kezét egy táncra,
látva, hogy fényesíti arcát, valami égi ragyogás,
s szálltam kezével a hajdanvolt rég-időkbe,
mikor még szép lábai mozgását csodáltam
ahogy konyhánkban dudorászva ringott
a folytonos paprikáskrumpli megunt illatában,
amelyet az orosz katonák heti erőszakos ellenőrzése
sem tudott eltiporni bennem, sem a mostani
képtelen jelen keringőzése a víg háromnegyedben,
miközben hullt a könnyem,
– Anyám táncát szó nem beszélte nyelven
a végén mélyen hajolva megköszöntem.
Ha azt az ajtót kinyithatnám újra úgy,
ahogy tettem napról-napra, hónapról-hónapra,
s anyám fogadhatna ragyogó szemével,
már nem találnám mázsás súlyúnak
az alvilágba menő folyosók fájdalmait, mert
az innenső parton még miénk az élet,
a lassú lélegzet, az összes fény miénk,
megérteném, ha ismételni lehetne az életet-halált,
hogy a legsúlyosabb kereszt mily könnyű fa,
amíg vihetjük megbénult testeinken,
lázado lelkeinkben, dühödt sírásainkban,
őseinktől átvett mozdulatainkban,
az egész nyomorultnak hitt, mégis
mézzel teli életcsordulásban,
a sárga csend lezárulásáig.
De nem lehet, jaj nem lehet, már nem lehet,
szárnyaszegetten nekifeszülve térnek és időnek,
a sebes száj tehetetlenül engedi el a szót:
Nyitva a börtönöd, ím, csillagos égbe repülsz.
Ég veled, édesanyám...!



Rövidkék és hosszabbkák

A ZSUGORI ÍRÓ

Hol volt, hol nem volt, az innenen innen, a túlon túl, a pokol kapuja előtt volt egy rettenetes nagy cserfa, annak volt hetvenhét gyökere, a hetvenhét gyökerén állott hetvenhét sárkány, a hetvenhét ágán hetvenhét holló. Aki az én történetemet meg nem hallgatja, annak a hetvenhét sárkány vigye el a lelkét, a hetvenhét holló vájja ki a szemét.

Volt egyszer egy zsugori író (de az is lehet, hogy csak szegény volt, mint a templom egere), aki takarékoskodásra adván a fejét, elhatározta, hogy nem eszik mást, csak puliszkát. Megfőzött egy jókora fazékra valót a jancsikályháján, és beleöntötte az íróasztala egyik fiókjába. Ha megéhezett, kikanyarított belőle néhány kanálnyit, és a gallérja mögé hányta csak úgy hidegen, hogy megspórolja a tüzelőt. Időjártaival a puliszka megpenészedett, és egyre kevésbé látszott étvágygerjesztőnek. A zsugori író, hogy kedve legyen az evéshez, elővette féltve kuporgatott szatmári szilvapálinkáját, töltött magának egy pohárkával, és megszólalt: – No, pajtás, edd meg szépen a puliszkát, aztán megihatod a pálinkát! – Émelyegve legyűrte a penészes puliszkát. Mikor az utolsó falatot is elnyámmogta, gúnyos nevetésre fakadt, és visszaöntötte a pálinkát a butykosba: – Nesze neked szatmári szilva! Lépre mentél a hitegetésnek? Hogy te mekkora balfácán vagy! – Így módon a pálinkával való takarékoskodásnak is sikerült szerét ejtenie.

A zsugori író (de az is lehet, hogy csak szegény volt, mint a templom egere) még ma is élne, ha el nem fogyott volna a puliszkája. Nem maradt utána más, csak ez a kis történet, meg fél liter meg nem ivott, folyton ki- és visszatöltögetett szatmári szilva.

Így volt ez, és nem másként, aki nem hiszi, járjon utána.

ÓCSENY HARASÓ

Hajdanában-danában, mikor a Csermanek uralkodóházból származó János volt Magyarország a király, élt egyszer egy szegény ember. Ez a szegény ember annyira nem fért már a bőrébe, hogy kerített valahonnét egy erősen használt hétmérföldes csizmát (igazából félmérföldes csizmának is csak igen nagy jóindulattal lehetett volna mondani, olyan ütött-kopott volt), aztán fölkerelkedett, és a feleségével együtt, hetven hamuba sült dollárral, meg János király illetékes főhatóságának kiutazási engedély-bengedélyével a tarsolyában (útravalóul az engedély-bengedély-osztogató jóságos hatósági bácsi a lelkére kötötte: „Szegény ember, az volna a mi alázatos kérésünk, hogy mihelyt hazatérsz, kegyeskedj majd befáradni hozzánk egy rövidke élménybeszámolóra!”), vándorútra indult, világot látni, szerencsét próbálni: takarítómunkásként, tányérmosogatóként, pizzafutárként, utcasöprőként, éjjeliőrként, újságkihordóként, favágóként, útkaparóként, aszfaltozóként, kazánfűtőként, lóápolóként, kutyapecérként, latrinakotróként, hullamosóként – akarom mondani,

fegyverkereskedőként, hadianyag-szállítóként, felügyelő bizottsági elnökként, médiamogulként, gyártulajdonosként, bankigazgatóként.

Mentek, mendégeltek, míg hetedhét országon túl, az üveghegyeken is túl, sok-sok viszontagság után Hollandiába nem értek. Vonaton érkeztek meg abba a városba, ahol egy falujukból kitántorgott retyerutyájukhoz szándékoztak bekvártélyozódni. Sejtelmük sem volt róla, merre leledzik a kitántorgott retyerutya háza. Váltig tanakodván, hogy mitévők legyenek, jó darabig eltipródtak csámpásra taposott lábbelijükben a vasútállomás előtt, mint két tojógalamb, míg az asszony egyre hevesebb unszolására föl nem szálltak terebélyes málhájukkal egy helyi buszjáratra, hogy megtudakolják a vezetőjétől, miként juthatnak el az általuk keresett címre.

Az autóbusz utasai nyájas, jóindulatú érdeklődéssel figyelték, amint a szegény ember meg a felesége körülményesen fölszuszakolódik cókmojkával a járműre.

Az asszony nem bírta megállni, és kifakadt: – Te Mátyás, mit vigyorognak olyan hülyén ezek a rusnya, vérszopó burzsoák? – Tartsd féken a nyelved, Julis! Hátha értenek magyarul... – ripakodott rá fojtott hangon a szegény ember, aztán a buszvezető orra alá bökte a címet, és sebtében egybekapirgálva páneurópai szókinsét, némi torokköszörülés után kinyögte: – *Szenyor, vír zuhhen disz adressz, szilvuplé.*

A sofőr, akit úgy hívtak, hogy Lumumba van Rijn, rápillantott a kockás füzetből kitépett, gyűrött és zsírpecsétetes papirosra, és makulátlan angolsággal közölte: ez a busz ugyan nem arra jár, de szíves örömet elviszi őket. Ezt az utasokkal is tudatta a hangos bemondón, megkérdezve tőlük, hogy egyetértenek-e a kitérővel. A hollandusok harsányan helyeseltek. Az autóbusz szokásos útvonalához képest jókora vargabetűt kellett leírnia, hogy a város túlsó fertályába, egy kertvárosi negyedbe juthasson. Pontosan az előtt a ház előtt állt meg, ahol a szegény emberék retyerutyája lakott. Viteldíjat semmi módon nem volt hajlandó elfogadni a szegény embertől meg a feleségétől.

Mikor a szegény ember meg a felesége nagy hálálkodások közben („*Merszi, szőrr, dankesőnn, ócseny harasó!*”) lekászálódni készült a buszról, a hollandusok egy emberként talpra szókkentek, és lelkesen megtapsolták őket. Lumumba van Rijn barátságosan megszorította a kezüket, és így köszönt el tőlük: – Tanuljatok meg táncolni, különben az ég angyalai nem tudnak mit kezdeni veletek. És érezzétek jól magatokat Hollandiában!

Ezután mindenki – a szegény ember, a felesége, a kitántorgott retyerutya, meg az összes hollandus – boldogan élt. Még ma is élnek, ha meg nem haltak. A szegény ember hatósági patkányméreg-kihelyezőként, a felesége pedig krematóriumi takarítónőként talált munkát. Ebben a minőségükben habzsolták aztán a tőkés rendszer habos tortáját, és rendületlenül várták, hogy megjelenjenek az ég angyalai, és táncba vigyék őket. Nem tágitottak attól a meggyőződésüktől, hogy megfogták az Isten lábát, érdemes volt hátat fordítaniuk szülőhazájuknak. Az élménybeszámolójuk után ácsingózó jóságos hatósági bácsit meg ott egye meg a fene, ahol van...

Akadtt azonban az utasok közt egy olyan hollandus is, aki nem helyeselt olyan harsányan, mint a többiek, sőt nem is szókkent talpra és nem is tapsolt olyan lelkesen. Ő néhány nappal később az ügyvédje segítségével beperelte a közlekedési társaságot a menetrendtől való indokolatlan eltérés és a több mint háromnegyed órás késedelem miatt, aminek következtében nem érhetett oda egy üzleti tárgyalásra, és

bizonyíthatóan tetemes kár érte. A bíróság akkora kártérítést ítelt meg neki, hogy a közlekedési társaság belegebedt, mire kifizette, utána kénytelen volt lehúzni a rolót. Azóta megszűnt a helyi buszközlekedés abban a holland városban. A közlekedési társaság csődjéért a buszsofőrt tették felelőssé, emiatt Lumumba van Rijn négy és fél esztendeig rács mögött volt kénytelen hűsölni. Ezeket a kis malőröket nem számítva, zavartalan az érintettek boldogsága – kinek életében, kinek pedig hol-tában.

HOGYAN LETT A HÓ FEHÉR

„A szigligeti alkotóház parkjának mélyén, a Tapolca-pataktól pár lépésnyire van egy tavacska – mesélte asztaltársainak a Kutyakaparó csárdában Makádi, az Írástudatlan Írók Irgalmasrendjének világi szerzetese, aki végleg abbahagyta az írást, amikor rádöbbsent, hogy mindenkit, aki hajlandó az ő írásainak olvasására vesztegetni az időt, nekifutásból seggbe kéne rúgni, nem is egyszer, hanem legalább háromszor... – Kis fahíd visz a tó közepén lévő parányi szigetre. Van rajta néhány pad, s terebélyes platánfa magaslik a közepén, lehet vagy százötven éves. A törzse olyan vastag, hogy egyetlen ember körül sem éri. (Nemrég valaki cédulát tűzött a platánfa törzsére: »Magyar író eladó. Kiadók, szerkesztők, pártmenedzserek, figyelem! KOLDUSBOTRA JUTOTT MAGYAR ÍRÓ ÚJSZERŰ ÁLLAPOTBAN ELADÓ. Tud fejen állni, messzire köpni, cifrán káromkodni. Keveset eszik, kis helyen elfér. Ha nem ingerlik, igen jámbor. KIVÉTELES ALKALOM! Csekély éhbérért is hajlandó szellemes és kulturált mellébeszéléssel terelni el a figyelmet az uralkodó kaszt gazzetteiről. Jelige: Segíték árulni a hazát.«)

Manapság már a hó sem olyan, mint régen; már a tavalyi hó sem volt olyan... Nem a természet bolondult meg, hanem a természet folyamataiba beleavatkozó embernek ment el az esze. A sárgolyó időjárását ellenőrző katonai programok egyik következményeként a manapság nyakunkba hulló hó többnyire már csak „génpiszkált” műhó. És nem úgy van már, mint régen, hogy minden egyes hópehely a természet egyedi, soha meg nem ismétlődő csodája, hanem egyforma kis egyengalacsinokból áll az egész, ráadásul vegyszerszagot áraszt, és nehezen olvad el. Ez már nem is hó, csak *ho*... Legyen az embernek gusztusa hóembert építeni belőle!

Egy szép téli napon, mikor még igazi hó hullott az égből, a kislányommal hóembert, azazhogy hóasszonyt építettünk ennek az óriási platánfának a tövébe. Sárgarépából volt az orra, fenyőtobozból a szeme, a két végén fölfelé kunkorodó ágacskából a szája, makk-kupacsból a gombjai. Munkácsy Kosztka Amália piktor-nőtől elkunyeráltunk egy türkizkék svájcisapkát, és a hóasszony feje búbjára bigygyesztettük, Tersánszky Józsi Jenő módjára csibészesen félrecsapva. Úgy is hívtuk aztán a hóasszonyt, hogy »Tersánszky Amália«. Az alábbi történet hitelességét az szavatolja, hogy Tersánszky Amáliától, a mi kissé kelekótya, de annál szeretni valóbb hóasszonyunktól hallottuk. Mikor elmesélte, megvolt már három vagy tán négy hetes is, ami hóemberek közt igen tisztos kornak számít.

»Valamikor réges-régen a hónak nem volt színe, pedig szeretett volna ő is olyan szép színes lenni, mint a madarak, a pillangók, a fák, a virágok, a rét vagy az égbolt.

Elindult hát, hogy valami kedvére való színre tegyen szert. Mikor egy tágas rétre ért, erősen megáhitotta a fű szép zöld színét. – Még mit nem! – mondta gúnyosan a rétet, és nem adott színéből a hónak.

Aztán a virágokkal próbált szerencsét. Sárga, piros, kék és lila virágoktól kunyerált színt, de mindegyikük kikoszarazta: – Tágulj innét, te sehonnai koszos proli, különben rendőrt hívunk!

Ugyanígy járt egy aranyos tűzlepkével, egy ezüstrókával, egy citromsármánnyal, egy vörösbeggel, egy kékcinkével, egy sárgarigóval, egy barnamedvével, egy piros szemű fehér egérrel, a Sárga-folyóval, a Zöld-foki-szigetekkel, egy fehéroroszlós kékfestővel, egy fehér májú kékharisnyával, Szinyei Merse Pál *Lilaruhás nő* című festményével, a fekete himlővel meg a Vörös Brigádokkal is. Azt se bánta volna, ha tarka lesz, mint a szivárvány, de az is elkergette. Könyörgése nem hatotta meg sem a rózsabarackot, sem a zöldborsót, sem a pirospaprikát, de még a meszesgödröt, a frissen fejt tehéntejet és a szárítókötélre kiaggatott patyolatfehér lepedőket sem, sem pedig azt a fekete lelkű fehérszemélyt, aki lilahagymát árult a moszkvai Vörös téren.

A végén le is tett már róla, hogy valaha is lesz valamilyen színe. A Grimm fivérek eközben meg tipródtak, mint a tojó galamb. Halomra gyűjtötték a német népmeséket, azt azonban ha megfeszültek, se bírták eldönteni, belevegyék-e a gyűjteménybe a *Hósemmilyenke* címűt, vagy inkább hagyják ki belőle. Igenis vegyék bele, kötötte Wilhelm az ebet a karóhoz, vonított is ám, mint a fába szorult féreg, az eb is, meg Wilhelm Grimm is, Jacob Grimm meg, üvöltve, mint a sakál, erősködött, hogy hagyják ki, ilyen hülye című mesével csak lejáratják magukat. Ha elmérgesedett köztük a vita, már-már ölre mentek. Ilyenkor legszívesebben tűzre vetették volna a teljes német népmesekincset.

Ahogy szomorúan baktatott hazafelé a hó, találkozott egy árvavirággal.

– Te meg mért lógatod az orrod? – kérdezte az árvavirág.

– Mert nincs színem, és senki sem akar segíteni rajtam – mondta a seszínű hó.

– Aztán miért akarsz megszínesedni?

– Hogy az emberek láthassanak, és meg tudjanak különböztetni az esőtől.

Az árvavirágnak megesett rajta a szíve: – Ne lógasd az orrodat hiába! – Nem sajnálta a fehérségét, és adott belőle a hónak. Azóta fehér a hó, és azóta hívják hóvirágnak az árvavirágot. És valahányszor hó esik, az összes virágot, amelyik vonakodott adni neki a színéből, megfagyasztja, csak a hóvirágot nem: az a hóban is vígan virágzik.

Hóemberek is csak azóta vannak, amióta fehér a hó, mert azelőtt senkinek se volt kedve hóembert építeni a seszínű hóból. A Grimm fivérek gondja is egy csapásra megoldódott: szépen egybeállt a mesegyűjtemény, és a *Hófehérke* lett a könyv legszínpompásabb darabja.

Hébe-hóba eltöprengek, milyen lenne a hó, ha a széncinkétől, a hollótól vagy a bivalytól kapta volna a színét. Földeregem bennem az apokaliptikus zűrzavar, amint egy csillagtalan, sötét éjszakán hóviharba keveredik egy szenegáli kéményseprő...» – fejezte be történetét Tersánszky Amália, a szigligeti hóasszony, aztán megkért rá bennünket, hogy igazítsuk meg az orrául szolgáló kókadt sárgarépat, ami attól állt olyan csálén, mert rászállt egy koromfekete seregély, és itt is, ott is kicsipdesett belőle egy falatot.

A történet végére érve Makádi nagy horderejű kérdést intézett asztaltársaihoz:

– Mit szólnának az urak egy kancsó jégborhoz?

HOZOTT ANYAGBÓL VILÁGEGYETEM

Lőcsei, az Anonim Ateisták Asztaltársaságának oszlopos tagja egy nap ezzel akasztotta hasba a cimboráit a Kutyakaparó csárdában: „Volt idő, amikor még nem volt idő. Mikor még nem volt semmi, de semmi, nem volt se létezés, se nem-létezés, se univerzum, se szemafor, se Magyarország, se homokzsák, se alkotmánybírótság, se bálnavadászat, se politikailag korrekt közbeszéd, se Barbie-baba, se kuplung, se hiénaordítás, se boszorkány, se perzsaszőnyeg, se bűvész, se gyémántbánya, se orkán, se vécépapír, se kozmogónia, se szögesdrót, se külső meghajtó, se madonnakép, se mikroszkóp, se vegyi felhő, se műpénisz, se keresztretjtvény, se aknamező, se melltartópánt, se differenciálegyenlet, se Pekingi Opera, se atombomba, se baktérium, se hidraulikus közetrepesztés, de istenek már valahogy voltak (hogy ezt hogyan csinálták, az alighanem örök titok marad), összegyűltek egyszer... Hol is? Még azt sem mondhatjuk, hogy a nagy semmiben, hiszen a semminek nincs kiterjedése. Mindegy; legyen elég annyi, hogy összegyűltek *valahol*. Azon tanakodtak, legyen-e vagy ne legyen valami, akármilyen, vagy maradjon a jól bevált semmi, amivel ugyan nincs semmi gondjuk, de kissé már unják. Főként magukat unták, nem is kissé. Mégse állapot, hogy istenek ugyan vannak dögivel, időtlen idők óta, de rajtuk kívül aztán sehol semmi... Rádásul végtelen potenciák feszültek bennük. Ja igen, ha még nem mondtam volna: az istenek (hogy ezt hogyan csinálták, az meg pláne rejtély) legtöbbje hímisten volt. Naná, hogy bízogott bennük a potencia! A semmi Olimposzán összegyűlt istenek közt arról ment tehát a paláver, hogy üssenek-e rést a semmin, megindítsák-e az idő zsisbvasárát, ritytyentsenek-e világegyetemet, vagy ne ritytyentsenek. Számtalan érv megfogalmazódott az univerzumritytyentés mellett és ellen, de az eszmecsere folyton holtpontra jutott, mert minden igenre azonos súlyú, ha nem súlyosabb nemet mondott valamelyik istenség. Azt a néhány istent, akik azért akartak volna világegyetemet teremteni, hogy legyenek lények, akik imádják őket, kinevették, kifütyülték és lehurrogták. Már-már úgy látszott, hogy soha nem jutnak dűlőre, amikor honnét, honnét nem, váratlan fordulatként közjük csöppent egy ismeretlen rivális. Egyszer csak megjelent egy cédula a semmi közepén: »Leinformálható isten hozott anyagból világegyetem-teremtést vállal.« Ez aztán megadta a végső lökést az isteneknek. Nem hagyhatták, hogy sehonnai kisvállalkozók kontárkodjanak a dolgukba. Jobb meggyőződésük ellenére cselekvésre szánták magukat: nincs mese, muszáj megteremteni a mindenséget. Csakhogy a sehonnai, kontár kisvállalkozó gyorsabb és erőszakosabb volt, mint az összes isten együttvéve. Hipp-hopp, mindenféle, isten tudja, honnét összelopkodott »hozott anyagból«, valójában persze a semmiből villámgyorsan egybebutykolta a világegyetemet. Mivel az elvetemült kocaisten mindent a semmiből teremtett, nem csoda, hogy mindenén átüt a semmi. És ami mindennek a teteje: ennek a kétbalkezes, dilettáns világkutyulónak van képe gátlástalanul és szemérmetlenül imádatni magát! Ezt a közönséges ripacsot legfőljebb a mikrobáknak van okuk imádni, hiszen ők a teremtés igazi nyertesei. Azóta az isteneknek az a legfőbb gondjuk, hogy minden felelősséget elhárítsanak magukról az elbaltázott teremtéssel kapcsolatban.”

Nezsideri, a Nomád Nihilisták Nehézlovasságának nunciusa, aki könyv nélkül fújta a Petőfi-összest, ekként nyilatkozott meg:

– Ugye tudják az urak, hogy Petőfi pogány volt? Ugyan evangélikusnak keresztelték, de mint a nagy francia forradalom lelkes híve és tanítványa (önmagát Camille Desmoulins kései megtestesülésének tartotta), nemcsak antiklerikális volt (ezt szá-

mos verse bizonyítja), hanem pogány is. Fia kapcsán ilyen vallomást tett: „Reám és feleségemre nézve maradt volna, mint született, becsületes pogány embernek; de ipam és napam kedvéért, kik igen buzgó keresztények, meg kellett keresztelnem. Gondoltam hát, hogy legalább a neve legyen pogány, s lett belőle Zoltán. Keresztapja Arany János, a világ egyik legnagyobb költője s legbecsületesebb embere...”

Petőfi bizonyára ismerte François Boissel definícióját: „A tulajdon a rablás, a házasság az erőszak, a vallás a csalás törvényesített formája.”

A *Felhők* egyik darabjában úgy helyükre rakta a vallásokat, hogy Marx és Engels se különbül:

*Nem súlyed az emberiség!
Ilyen gonosz vala rég.
Ilyen gonosz már kezdet óta...
Hisz különben nem kellett vóna
Százféle mesét,
Eget, isteneket
Gondolni ki, hogy zaboláztassék.*

Az apostolban ezt olvashatjuk:

*Hiába. Ahol pap emelt szót,
Ott az igazság megfeszítettetik,
Az igazság szörnyet hal ott. A pap
Minden szavára
Egy ördög áll elé...*

*„Ez hát a nép!” kiálta föl [Szilveszter]...
„El lehet könnyen bolondítani...
Nincs mit csodálni, ősidőktől óta
Azon valának papok és királyok,
E földi istenek,
Hogy vakságban tartsák a népet,
Mert ők uralkodni akarnak,
S uralkodni csak vakokon lehet.”*

A *gyülekei ifjakhoz* című versében is jól leszedte a keresztvizet a papokról:

*Pap és ravaszság, pap és árulás,
Pap és minden rosz... egy!
Ott a gonoszság, ott van a pokol,
A kárhozat, hová ily férfi-szoknya megy.
...*

*Mint öltöztetjök, lelkek oly setét,
Ők éjszakának gyermeki;
Azért látjátok őket mindenütt
A szabadság, e napfény ellen küzdeni.*

Mire fejtegetésének végére ért, jószerivel már egyetlen vendég sem ült a szomszéd asztaloknál. Sorban föltápáskodtak, és méltatlankodva elhordták az irhájukat a Kutyakaparó csárdából. Nem bírták tovább hallgatni Lőcsei és Nezsideri „istentelen dumáját”. – Inkább belépek az Öngyilkosok Klubjába – morogta egyikük. – Lopják a napot, és istentelenkednek – motyogta más valaki. Az eloldalgóknak sejtelmük sem volt róla, mert effélének még a sejtelme is úgyszólván hatóságilag meg volt tiltva nekik, hogy Nyezsideriek ontológiai hivatást teljesítve dobálják az intellektuális késeket a Kutyakaparó csárdában; hogy valójában ők az übisztáni lét pásztorai. Hammer Dömötör csaplár, a helyiség lustán ásítózó kalapácsa is inkább hátrament a raktárba, hogy ne kelljen hallania Lőcseiék szerinte is örületes szavait. Rájuk pirítani azonban nem mert a vendégeit elriasztó skandalum miatt, hiszen ők voltak a Kutyakaparó leghűségesebb látogatói.

Csak egy valaki lógott ki a sorból: egy fekete nagykabátos, fekete kalapos úr. A meglehetősen testes férfiú egy sarokasztal mögött üldögélt, olaszrizlinget kortyolgatott, és külön pohárból itta hozzá a szódavizet. Apró malacszeemeiben romolhatatlan gyermeki derű fénylett. Ő nemcsak hogy nem háborodott föl Lőcseiék okfejtésén, hanem a térdét csapkodva hahotázott, és „Remek! Pompás! Úgy van!” kiáltásokkal foglalta szavakba mélységes egyetértését. Egyszer át is szólt a cimborákhoz: – Hogy Stendhalt idézzem: „Istennek az az egyedüli mentsége, hogy nem létezik.” Nem is tudják az urak, milyen szívesen csatlakoznék az Anonim Ateisták Asztaltársaságához! De nem tehetem, mert ha megtudnák a híveim, tán keresztre is feszítenének. – Lőcsei és cimborái megértően bólogattak. Valamennyien jól ismerték Salétrom atyát, a fondor lelkületű plébánost, aki bármikor hajlandó volt elismerni, hogy ő csak afféle megélhetési pap, egy a sok közül; az ateizmus isteni tudományában hozzá képest kismiska volt mindenki. Egy ízben, mikor helyettesítenie kellett a kórházi lelkészt, és ő szolgáltatta ki az utolsó kenetet egy nagybeteg öregembernek, Salétrom atya bocsánatot kért a haldoklótól a temérdek álságos hókuszpókuszért és hazugságért, amivel ő és paptársai traktálták élete során: – Bocsáss meg, testvérem! Nem venném a lelkemre, hogy utolsó órán is félrevezesselek. Hitedet és reményeidet káprázatokba vetted. Nincs isten, nincs élet a halál után, nincs föltámadás, nincs örök élet. De pokol és örök kárhozat sincs: ezzel vigasztalódj! A világegyetemet nem az ember kedvéért találták ki. Merő véletlen, hogy kialakult az élet a Föld nevű bolygón. Minden halandó. Semminek sincs se célja, se értelme.

– Bocsásd meg a vétkeinket, ahogy mi is megbocsátunk az ellenünk vétkező csuhásoknak – dűnnyögte Nezsideri.

– *Ergo bibamus!* – mondta Lőcsei.

Éva csókja

Teremtőm akaratából
 páratlan vágyakozásomban álmomban ért a számon
 az első asszony páratlan puha csókja.
 Kertem aranyfényében
 ránk mosolygott akkor az Isten.
 Irigyeltek a Föld, a Víz, a Fény angyalai
 valamennyien, a növények és a madarak mind.
 Elámultam Éva csókjától, szépségétől,
 teste forróságától, az édeni csendben csak az ő
 meg az én vérem zúgott
 egymásba fonódó galaxisunkban.
 Velünk volt egészen hajnalig,
 és velünk is maradt az Isten.
 Éva hangjában, sok kis nyüzgésében,
 vállamon kiskutya-lihegésében, fekete hajában,
 teste újabb és újabb rándulásában,
 szeme íriszében napkeltétől naplementéig
 a rengő tenger végtelenjében
 hullámozott velem az ő hajója.
 Ölelő kék körben fénylünk azóta
 Lenyűgözve az öröm teljességében.
 A mindenség részegese lettem Éva csókjaitól.
 Teste és lelke éhségem növelte,
 jó illatú nedvével ajkamon
 nem kételkedtem tovább a szerelmében,
 egyre mélyebbre hatoltam vibráló testébe,
 s szétolvadtam benne édes Isten!

Éva arca

Szép az én kedvesem arca, mert én szépnek látom.
 Valóban szép, mint selyemréten hullámzó ámulat és álom.
 Az ő arca elé csöndesen úgy fekszem ki szégyentelen hanyatt,
 ahogy Budapest főterén dobtam volna szét a lábamat
 fiatalon, messzi falumból épphogy megérkeztem:
 – Szeress, város, szeressetek, ti édes nők,
 egyétek a testem, igyátok fénylő sugaraimat! –
 Igazi válasz nem érkezett soha, így lett a testem
 és lelkem mostoha vágyak kikötője, hányódó álmok fárosza,

de én csak ővele és őérte remegek,
hogy újra eltaláljon hozzám, lakjon végtelenül bennem,
mint a fény fénye, általa én vagyok az, kezdettől fogva várom,
berendeztem érte a szobám boldogságra,
tisztá lepedőt, párnát, paplant húztam,
jön az izgató élet, valóság, álom, dallam,
göndör és erős éj-haját ha csak megsimogathattam
újra és újra megtelt öregedő csuprom mézzel,
nyakának picit olajtól illatos bársonyát sóvárogva nézem,
s lobban a vérem; ha egy kicsit is megérinthetem,
könnyen felejttem az undok gyerekkori ragályt –
nem a Teremtő ejtett rajta hibát,
fiatal bőrét ótvar marta szét, foltos maradt
az Éva-arc, elkaptart-gödrös-foltos,
mégis királynő ragyog a drága bőrön át,
nagy szeme zöldjéből a természet nyugalma árad,
lelke mélyéből izgató sugárzás,
az édes-dús ajak rezzenő érintése a számon
ős-tudás, szétizzik bennem, remegve szikrázik érte a vérem,
ó hogy elverte tőlem a többi nőt! – Zsuzsannát, Zsuzsát,
Erzsit, Jutkát és Magdát, a szép butát,
s lett a boldogságom és szabadságom foglára egyedül ő.

A láthatatlan láthatóhoz

A láthatatlan láthatót
te valóban szemmel láthatóvá tetted.
Erős vagy, és nem vagy kiszolgáltatott
változó testedben, örök lelkedben.
Hol szépségek és jóságok mögé
rejtőzködsz, fénybe és virágba,
majd a mulandóság csendes örömét
öltöd magadra lombos őszi fákban,
azután lassan vetkőzve a halál
fehér álarcát emeled magad elé,
el-elcsillogsz a végtelen hóban,
el-elvakul szemem természeted lényegén,
s hiszem, te vagy egyedül tisztánlátó,
én pedig mindenütt téged látlak,
szívemet lassan kitárom előtted,
mert jó itt lenni és jó hinni,
hogy ennél is jobb lesz ott nálad.

Édenkertben

Édenkertedbe, Istenem,
mikor Éva megérkezett veled
és körbevezettelek benneteket,
ámulatba estem az ő szépsége
és a te jóságos hatalmad láttán.
Buja tiszafáim, óriási fenyőim,
terebélyes diófám,
minden tavasszal rózsaszínbe öltözött
mandulám, almafám, körtém, termő szőlőlugasom,
hét kamasz fenyőm is
a te neved zengte.
Mámoros fűszernövényeim,
meggyfáim égi ruhában,
barackok finom lilában,
szilvafalányok talpig fehérben
ahogy a ruhájuk ledobták
pipacsvirágos lázban égtem
jázminok, rózsák, trombitavirágok
boldog körében.
Minden élő téged dicsért
Teremtő Istenem,
az első asszonyt, remekműved.
A teljes Édenkert
a lába előtt hevert,
szerelemre lobbant lelkem fényben ünnepelt.
– Szeretem Évát, Istenem,
teremtményeid közül őt add nekem,
hogy őbenne még jobban szeresselek.



ALEXA KÁROLY

Tisztelt Közönség, Kedves Molnár

Mercédesz, Kedves Somogyi Tamás!*

Elég gyakran előfordul, hogy egy kiállítás egyszerre nyílik meg a közönség előtt és tárul az elé, akinek az az alkalmi feladata, hogy néhány mondattal a kiállítást megnyissa. Sőt. A kiállítások abban a pillanatban készülnek el, abban a pillanatban válnak véglegessé, amikor az alkotók maguk is – mint alkalmi kiállítás rendezők – hátrálépnak a műtárgyaktól, és így – bármily furcsa ezt állítani – maguk is szemlélőkké válnak. Befogadókká, mint mi valamennyien. Ugyanis a kiállítás maga is műalkotás. Egyszeri teremtmény, újdonság, teremtett külön világ, és ha elkészül – véglegesedik, s mint ilyen – megismételhetetlen. Különös és megismételhetetlen az a közönség is, ami most itt megteremtődött – az alkotók, a műtárgyak és az érdeklődő közönség között. A közönség most és esetünkben azt jelenti: együttlét. És ebben egy olyan kaland veszi kezdetét, aminek a lényege a felismerés, a ráismerés és a megismerés. A felfedezés és a tudatosulás, kérdések megfogalmazódása, értelmezésüket kereső élmények megnyilvánulása. Hallatlan bonyolult viszonyok vibrálnak egy ilyen pillanatban, mert nemcsak tárgy és közönség lép viszonyra egymással, hanem természetesen maguk a tárgyak is diskurzusba kezdenek, hiszen se ez előtt, se ez után ilyen közelségben nem lesznek egymással.

Azért érzem magamat némileg kényelmetlenül, mert egy olyan alkalmi szerepbe kényszerülök, ami miatt nem lehetek egyike a csendes szemlélődőknek, nem nézhetek szembe némán egy éremportré tekintetével, vagy egy másik alkalmi jelenlévővel. És alighanem valamennyiünkben tudatosul helyzetünk feszélyező volta, az, hogy egy társasági esemény kulisszái között kell végbemennie magának az eseménynek: a művészet kilép az alkotói tér intimitásából – ezen érthetjük a műtermet éppen úgy, mint az ars poétikát formáló művészi öntudatot –, kilép és nyilvános lesz, valósággá válik.

Szerény szerepemet talán akkor játszom el hitelesen, ha vállalom a magam tájékoztatatlanságát, tudatlanságát, ám nem leplezem kíváncsiságomat. Készülni persze készültem. Somogyi Tamást régebb óta ismerem, de találkozásaink zömükben esetlegesek és rövidre szabottak. Pesten három-négy villamosmegállónyira lakunk egymástól, de közös terünk mégis inkább az InterCity járata Budapest és Szombathely között. Jártam Tamás műtermében, láttam a dolgait, körülnézhettem a kertjében, ahol szintén jelen van néhány szobra és szoborvázlata. Nem sokat beszél, nem a szavak embere. Molnár Mercédeszsel soha nem találkoztam. Viszont kaptam tőle egy rövidke önvallomás-félét és néhány műtárgy reprodukciót. Ez utóbbiakkal nem sokra mentem. Határozott foltok ugyan, de némely fotó még az illető tárgy anyagáról sem tudósított. Mindenesetre vannak bizonyos képzeteim mindkettejük művészi irányairól, kereséseikről és – talán – vállalásaikról is.

Ha azt mondom, noha igaz, hogy mester és tanítvány áll itt egymás mellett, megévezsítő állítást teszek. Hiszen itt nincs hierarchia: két nagyon elmélyült szuverén

* Somogyi Tamás és Molnár Mercédesz kiállítása. Berzsenyi Dániel Könyvtár, 2014. március 19.

művésszel van találkozásunk. Réges-régi barátám, Várnagy Ildikó, az új utakra lépő magyar éremművészet egyik legjobbját, azt írja Somogyi Tamás valamikori kiállítás katalógusába, hogy „Egy gondolkodó szobrász, ez a legfontosabb, amit róla elmondhatok. Oly kevés a művelt, gondolkodó ember ebben a szakmában, valószínűleg azért, mert a legtöbb szobrász azt hiszi, hogy az anyag húzóereje, szép megmunkálása a legfontosabb.” Ugyanakkor Várnagy szoborelemzéseire rendre az anyag megválasztásából indulnak ki, abból fejtik ki a művészi üzenetet. Molnár Mercédeszről tudni vélem – és itt az alkalom, hogy erről bizonyosságot szerezzek –, hogy számára a változékony és változtatható anyagokban rejlő látvány kibontása a kihívás, ha nem is a legnagyobb, mindenesetre az a pont, ahonnan hosszabb-rövidebb analízis végeztével a teremtő fantázia elrugaszkodhat. Nála a tűnékenység megragadása az, ami nagyon fontos, és ez a magatartás még az olyan brutálisan maradandó anyag használatakor is képes megnyilvánulni, amilyen a bronz. Ez érméik anyaga. És az érem – a műfaj és a hozzá társuló formarendszer – az, ami a mai kiállításon a két művész megnyilatkozásait összeköti. Nem akarok én az éremművészetről általánososságokat mondani, történetének kezdeteiről, szerepváltozatairól, szakaszonkénti megújulásáról, a mai éremművészet bizarr fejleményeiről. Ne érdekeljen most bennünket, hogy ma már készül érem kőből és üvegből, csontból, fából és bőrből, sőt betonból is. Somogyi Tamás és Molnár Mercédesz éremművészete a klasszikus normákat követi – az anyag bronz, a forma kerek, mindketten vonzódnak a portréhoz. Az érem lehet csak az egyik, vagy mindkét oldalán megmintázott.

Kaptam én valamikor egy érmet Tamástól: egy bronz Bartók-profil. Ezt szeretném most előkeríteni – most, amikor mondatokat fogalmazok egy eljövendő – és íme: megérkezett – eseményhez.

Van otthon egy pár éremem, néha egy-egy díjhoz társulva, a zömük ajándék. Batthyány-émlékérem, a derék nagybányai Törös Gábor Arany-érme a zord hetvenes évekből (a fél város gyűjti neki a réz hamutartókat meg egyebeket, hogy legyen anyaga), Blaskó János Nagy Gáspárja, András püspökünk szép kis „hivatalos” bronz, és van egy remek József Attila éremem is, Vigh Tamás 1992-ben alkotta, élesre vágott világtörödékek közé szorítva a költő szépen előregítt arca. Vigh Tamás Somogyi Tamásnak is mestere volt. A kisebb érmek egy bársonyzacskóban zörögnek, kis unokám kedvvel játszik velük, most, ahogy kiborítom, ott van köztük egy lapos, barna, kör alakot formázó kavics. A kisiú valamiért idevalónak, az érmek közé illőnek érezte ezt. Talán a forma? Az anyag határozott tömege és tenyérbeillő súlya? Nem tudhatom. Alighanem a kő lecsiszoltsága fogta meg és sugallta neki azt, hogy a natura kiemelt darabját egy nevezőre hozza az artiztikum teljesítményeivel. Ha persze négyévesen nem is így fűzi a szót. Szívesen tulajdonítanék szimbolikus jelentőséget ennek az apróságnak, sőt olyan jelentést, ami a klasszikus éremművészet egyik alaptulajdonsága: az érmet (vagy érmét?) kézbe lehet és kell is fogni, a fém hűvösét össze kell barátkoztatni a kéz melegével és viszont. A Bartók-éremnek egyetlen témája a zenész arca, a szeme előtti legömbölyített térre se néz, ahogy reánk se. Valami döbbenetes erő intimitása sugárzik róla, belőle, általa, ahogy hagyja, hogy az ujjainkkal körülvegyük.

A portréművészetnek – legyen akár kép, akár szobor – két véglete van: vagy a realitás felkeltett illúziója, vagy az absztrakció olyan szerencsés leleménye, ami úgy hiteles, hogy kizárja a másolás-másolat leghalványabb jeleit is. A két végét ötvo-

zódhat is: ezért érdemes figyelni arra, hogy a portré érmeiken mi van az arc mellett vagy mögött. Két darabra hívnám fel a figyelmet Molnár Mercédesz kínálatából: a Derkovitsra és az Anna Margitra. Az előbbinél a háttér szögletesen elhatárolt darabjában a motívumok valóságos kínálatát látjuk: festőpaletta vagy portré-absztrakció, kereszt és villám – a hátradöntött titkoktól és szenvedésektől darabos arc mellett. A festőnőre emlékező darabon a két portré, az alkotóé és a modellé szembeesik és a domborulat a vésettél: és itt is a szenvedés mindentudása a játékos-sággal. Úgy gondolom, hogy Molnár Mercédesznek a négy őselemtől ihletett formakísérletei közelítik meg a modern éremkészítő művész ideálját: hagyni kell, ki kell várni, míg a forma – ilyen-olyan technikák segítségével hívásával – maga látszik megteremtődni, amíg a természet maga látszik a művészethez társul szegődni. És mindez kis tenyérnyi méretekben.

Van egy remek író barátom, akinél senki nem tud többet ma Magyarországon a japánkertről. Arról, hogy miként lehet egy pár lépésnyi zárt tér a mindenség ott-hona. Ő egy időre be is állt segédnek egy japán kertész mellé, talán Kiotóban. Nos, ő meséli, hogy a japánkert, amit a világ csodál, a – szavakat egyébként nem vesztegető – japán kertész szerint már merő dekadencia, fölhígulás, talmiság. Az ősi kínai kert, ami a minta volt az elhomályosult, de „tudott” múltban, az igen. Az volt az igazi. Valóság és realitás – ahogy Hamvas Béla tanítja e kettő különbségét – egyben. Egy kavics, pár homokszem és benne nyomok. Egy arasz erre, egy-két ujjnyi arra – és ezek között a határok között mindennek el kell férnie. És el is fér.





MOLNÁR MERCÉDESZ

Munkáimról

ÉRMEK

A középiskolában a festőkről elkezdett sorozatomat az egyetemen is folytattam. Itt kezdtem el kétoldalas érmekeket készíteni, s ezzel párhuzamosan valamennyire egyszerűsödtek is a munkák. Egy kurzus keretében megismerkedhettem a vert érem műfajával is, mely fontos tanulság volt. Újabban az absztrakt, minden ábrázolástól mentes sorozatok készítése is foglalkoztat. Az anyagból való kiindulás mutatkozik meg néhány ilyen érmemen, hiszen ezek készítésekor a még folyékony viaszt levegővel (fújással), vízzel (csöpögtetéssel) formáltam (Négy őselem – Levegő I., Négy Őselem – Víz I.).



FOTÓK

Kint és bent:

Már az egyetem első évében megkedveltem a land art műfaját; a természetben, az ott megtalált anyagokból létrehozott munkáktól jutottam el a képkészítés azon formájához, amikor nem a beállított jelenség a fontos, hanem maga a fotó. A természetben és a műteremben készített sorozatok különböző látásmódot és léptéket, s a felismerhetőség eltérő szintjeit mutatják.

Télre behozom a „tavat”. Steril környezet, szabályos edények. Látszólag megállítom az áramlást, kifeszítem a víztükröt, így jobban engedelmeskedik. A kisimuló anyag a legkisebb rezdülésre is reagál. Roppant érzékenysége leköti a figyelmem. A felszín bőrszerűen nyúlik minden után, amivel csak találkozik. Valami átszakítja, valami könnyedén terül szét rajta, néhol meggyűrve, fodrozva kicsit a felület vékony hártóját. Míg nyáron a természet-művek készítése érdekelt, addig télen bezárkózva, egy beltéri vizes rendszert hozva létre, újra a „vízpartra” kerülök. Talán elsőre nem egyértelmű, de úgy vélem, beltérben is a természettel dolgozom. Fojtó levegőtlen-ség, pára, mozdulatlan egymásnak feszülő buborékformák, szigorú szimmetria, felcserélt irányok, duchamp-i inframince-ek. Egyenesen feszülő síkok, húzóódó háromszögek, íves nyomódás – a természeti szép különös fajtája ez. Nem az anyagok, nem az ábrázolás, hanem a természet erőinek láthatóvá válása.

A kísérletezés közben megjelennek érdekes jelenségek, formák, foltok, s ezeket, tudva hogy rövid életűek, lefotózom. Képeim kialakulásában nagy szerepet játszik a véletlenek sorozata. Van a játéknak egy tudatos része, amit én alakítok, és a másik részt alkotó esetlegességek, véletlenek, az épp aktuális hatások *csak úgy belekerülnek*. Ha ezeket nem örökíteném meg, a folyamatos változások által mindezek elvesznének. Ha pedig a beállítást áthelyezem, ha maga ugyanaz marad is, a hatások, melyek érték, megváltoznak.

Nejlon és víz:

A nejlon olyan anyag, amely – széles körű felhasználhatósága okán – tengerként vesz körbe minket. Nagy az aggodalom az újrahasznosítása körül, hiszen az óceánok közepén létrejött úszó szeméttelpek mérete és kezelhetetlensége, valamint az, hogy mekkora csapás az élővilágra, megdöbbentő. Miközben ez a nyomasztó kép él a fejemben, furcsa, hogy a fóliát vízbe téve elragadott a megfigyelés varázsa. A vizes nejlon általában olyan asszociációkat kelt, melyek miatt taszítónak érezhetjük ezt az anyagpárosítást. Ennek szépként történő bemutatása okán kialakul egy különös ket-tősség: egy morálisan negatív, ugyanakkor esztétikailag pozitív érzet. Ha ezt szépnak látjuk, be is igazolódott Voltaire álláspontja, mely szerint minden előzetes gondolkodás nélkül, azonnal értékelünk valamit szépnak.

Jó ellenálló képessége, vékonysága, kiterjedése miatt sokkal felfokozottabban éreztem a vízben uralkodó energiákat. A fólia, lágyága folytán megmutatja, miként erőlködik, küzd a víz az egyensúlyi helyzet eléréseért.

Elmerülök az apró részletekben, melyek általában csak pillanatnyi, tűnékeny dolgok. Ez köti le a figyelmem, s ezáltal a cél, hogy az alkotásnak valamilyen tárgyi eredménye legyen, adott pillanatban jelentőségét veszti. Valószínűleg ehhez az analízáló attitűdhez van köze az éremkészítés szeretetének is: apró finomságokat megfigyelni, kevéske tömeget mozgatni, kézbe fogni, megnézni közelről. Miniatur világ és makro-rendszerek...



Fészket rakni a szelekbe^{*}

Helénke, mivel menstruációja tizenhét napot késett, végre úgy érezhette, a boldogság biztos révébe ért. Nem mondhatjuk, hogy kiváltképpen elégedett volt Arnold Sobriewicz nevű partnerével, aki csak antropológus. Az efféle tudálékos bölcsező a lehetséges apák és lehetséges családfenntartók piacán közepes helyet foglal el, mégis, Helénnek higgadtan be kellett látnia, hogy még mindig ez a lehető legjobb megoldás; kiváltképp a korábban felmerült lehetőségekhez képest. Mi több, erősen úgy festett, hogy Arnót tudományos karrier előtt áll, és Helénke előtt már-már tűnékeny ködpászma: akadémikusfeleség-státusz derengett.

Helénke egyetértett Csaplárinéval és Dódi nénivel abban, hogy jogász vagy orvos erősebb kart jelentene a család törékeny hajójának kormánykerekénél, de azt a kis rossz érzést Dódi néni szerencsésen elütötte azzal, hogy „nem lehet mindenki orvosfeleség”. Ezzel Helénke sorsa megpecsételődött, kiváltképp azokban a napokban, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy vérzése kimarad, és már tényleg semmi sem maradt hátra, mint Arnold Sobriewicz bárkájának szűkös fedélzetét berendezni.

Helénke első tette – még meg sem melegedett odahurcolkodása után – az volt, hogy a dolgozószobát modern skandináv bútorcsoporttal rendezze át, ezért egy félisten nevét viselő könyvespolcot helyezett el a szomszéd lakással érintkező fal mentén, és Arnold Sobriewicz széles és ruganyos ágybetétét, amely eladdig a szoba padlóján, egy inka háziszőttés talajtakaró kárpiton hevert, divatos ágykeretben helyezte el. A polcok rendeltetés szerint a szoba zsúfolt könyv, kézirat és tárgyi gyűjteményt tartalmazó kartondobozainak adtak volna keretet, ám a szoba átrendezésének napján különös módon néhány dolog eltűnt. Arnold a kartondobozokra ragasztott cédulákkal kísérelt meg védekezni az emberi kultúra ellen ténykedő káosszal szemben, úgymint: „Gyűjtőnaplók 1990–91”, „Törzsi kultúrák (szakirodalom)”, „Cédulák 1990–91”, „Cédulák 1992–93”, „Inka tárgyi gyűjtés (karcolt kabakok A123–AE02)”, sőt: „Szalámicédulák” stb.

A cédulák azonban, mint őszi levélkék, lehullottak a kartondobozokról, és Sobri már másnap tudományos kincseinek avarában gázolt. Mivel az adatrögzítés e formája nem vált be, megpróbálkozott a „helyek és fogalmak” párosításának emlékeztetődő módszerével, melyet, mint tudjuk, a klasszikus retorika nagy alakja dolgozott ki az emberi emlékezet fejlesztésére.

Induljunk ki a tényekből, vélte Sobri. Adott egy fali polc, mely öt oszlopból áll. Minden oszlop 5 (egyől harmadik oszlopig), illetve 7 (negyedik és ötödik oszlop) polcot tartalmaz. A polcok számozása így fentről lefelé egyől ötig, illetve egyől hétig tarthat. Az I/1. ebben az esetben a bal felső sarokban található polc, alatta az I/2. stb. Minden polcon több rekesz található, jelölésük balról jobbra arab betűkkel történik, tehát a bal felső sarokban található kartondoboz pontos jelölése I/1a.

Ezek után minden doboz, illetve rekesz egyedi elnevezést is kap. Mivel például az I/1a a „Cédulák 1990–91-ig” anyagot tartalmazza, a doboz neve (képzettársítás alapján) „91 cica” lett. Az inka tökkabakok értelemszerűen „kabak”, a törzsi

^{*} Részlet a Veller, vagyis Arnold Sobriewicz gentleman újabb törekvései tamburán, trapézon és Trabanton című, megjelenés előtt álló regényből.

szakirodalom „kipu” fantáziánévvel ellátott dobozba kerültek, Sobri már ekkor méltán nevezetes inka fotográfia-gyűjteménye pedig valami okból „plecsni” néven regisztrálódott az antropológus tudatában.

A problémák azzal kezdődtek, hogy a polcon el kellett helyezni Helénke fehérneműs és ruhás kartonjait is, mivel ezek „csak nem állhatnak a földön, amikor én (mármint ő, Helénke, megj. tőlem) rohangáltam azokért a k...va polcokért”. Helénke viszont a számára kijelölt, kényelmesen elérhető I/5a, b, c és I/4a tárolókat rendre felcserélte I/5d, I/4b, c, d, e, sőt, meglepő módon II/4a, b, c, II/5d, e és nem ritkán a IV/6a, b, c (!) tárlókkal is. Minek következtében nem ritkán az is megesett, hogy Sobri az őt otthonában felkereső, fontos szakmai kapcsolatainak egy bizonyos dokumentum vagy néprajzi tárgy demonstrálása helyett egy-egy óvatlan pillanatban egy kartondobozból Helénke „erotikus”, illetve „intim” fehérneműit húzta elő, és a volt legénylakásban ilyenkor szétáradt az erőteljes parfümillet.

Mondanom sem kell, az ilyen alkalmak kellemetlen helyzetet, utóbb nem kevés feszültséget teremtettek az ifjú pár közt. „Mert te nem tudod megérteni az én igényeimet” – érvelt nem egyszer Helénke, és Sobri nehezen tudta érvényesíteni ellenszenvét az eleve „mert”-tel kezdődő mondatokkal szemben. Olaj lehetett a tűzre, hogy Kocsis Gyula még nem hurcolkodott ki a kissozobából, holott főhadiszállását már ez idő tájt máshol üttötte fel. Helénke pedig megkezdte volna a gyermekszoba felszerelését, hogy ne „a terhesség előrehaladottabb hónapjaiban” kelljen azzal foglalkoznia.

Helénke két, különböző gyártmányú terhesztet vásárolt, biztos, ami biztos. Nagy meglepetésére az egyik terhesztet negatív, a másik pozitív eredménnyel zárult. Ekkor vásárolt egy harmadikat, melynek eredménye negatív lett, de ebben már nem tudott bízni. Mivel vérzése továbbra sem következett be, február hónap utolsó napjait fokozott feszültségben töltötte, és ezért nehezen lehetett vele kommunikálni. Sobri ezekben az időkben úgy közlekedett a lakásban, mint egy ridegfarkas. A tizennyolcadik napon Helénke végre talált egy megbízhatónak tetsző nőgyógyászt.

Ezekben a napokban – Arnold Sobriewicz jegyzeteiben – ismét személyes vonatkozású, személyes hangvételű tartalmakat találunk. Ezek általánosabb érvényű, már-már filozofikus sorokkal keverednek. Meg kell jegyeznünk, hogy az 1994. február 27-e és március 15-e közötti időszak talányos, sőt vitatott szakasz Arnoldunk életében. Részben ezért a pusztá tényközlésre hagyatkozom – valljanak a Nagy kockás füzet ákombákomai.

Minden egyneműnek tűnt azokban a napokban, lebegtünk, mintha semminek nem lett volna súlya, tétje. Úgy éltünk, mint a mezők madarai: boldog évek! És azután egyszerre minden determinálva lett. Elég egy hajszál, hogy az élet céltalansága megváltozzék. Minden egy hajszálon függ. Ezt a hajszálat úgy nevezik: felelősség. Meglehet, apa leszek.

Jónást, a bibliait, három napra zárták a halba, Süti és én a Leviatánban hetente több időt töltünk ennél. A város zagyva zajai úgy hullámszanak fölöttünk, mint egy

elszennyeződött és elbutult, telhetetlen tenger. Tompán, megtörtén érnek el minket a pince téglaboltozatos falai között. Csak a mormolás, a zümmögés, a dörmögés – semmi éles hang, semmi azonosítható, semmi emberi. Moszatlerakódás.

Ha jön majd valaki, aki képes megírni Budapest huszadik századi krónikáját, az a nélkülözés, szenvedés és fájdalom krónikája lesz. Azt mondják, a régi szent helyeken érezhető a szentség jelenléte; a vastag falak mintha tartalmazzák az imák és zsolozsmák rezgéseit.

Budapest falai a golyónyomok fekélyeit, a kiszolgáltatottság ütését–kopását őrzik és a félelem kesernyés izzadságszagát. Az ostrom, a terror, ötvenhat, a megtorlások.

Lebontani és újraépíteni az egészet, a semmiből? Ez lehetetlen. Be kell lakni újra a várost, és értelmet kell adni a szenvedéssel telt emlékezetnek. Fel kell tárni, hogy mire volt való mindez. Ha ezt a merőben teleologikus – és talán minden alapot nélkülöző – tettet elmulasztjuk, nyomunkba szegődik a megalázottság és másodrendűség érzete, mint egy kóbor, elzavarhatatlan eb.

Helén tudatában, mint sok más, hasonló, egyszerű nő tudatában a párválasztás két egyszerű szám szorzataként értelmezhető. Az egyik faktor az 'apának mennyire alkalmas', a másik a 'mennyire potens pénzkereső'. A két faktort tízes skálán értelmezve a szorzat maximális összege száz. Egyszer rá fogok kérdezni, engem mennyire taksál.

Sütivel, Felder Matyival és egy lánnyal, akit Matyi Ágónak nevezett, tegnap átmentünk Budára. A lányt nem ismertem. Süti azt mondta később, a Közgáz Egyetem kollégiumában, a Ráday utcában lakik. Sümegről beszélt, a szüleiről, akiknek élelmiszerboltja van a Fő utcában – látszott, egyetlen vágya, hogy majd, egyszer, Sümegen boltvezető legyen.

Meglepett ez a nyers céltudatosság.

Jól tudom, hogy egyetlen dolog stabilizálhatja a magyar gazdaságot: a működő kisgazdaságok domináns jelenléte. Mégis, nekem ez a céltudatosság szokatlannak, kellemetlennek tetszett.

Ott, útban a hegyoldal felé kifejtem a többieknek, mennyire sajnálom, hogy nem látom érvényesülni a magántulajdon rehabilitálásának elvét. A szemünk előtt formálódik újra a kiszolgáltatottak nyomora és a kiváltságosok királysága a volt állami tulajdonok romjain, de még durvább, még leplezetlenebb alakban, mint ahogy azt a torz, szocialista rendszer a maga álszent keretei között mutatta meg. Ez az újabb rezsim a következő negyedszázad minden sikertelenségét, kudarcát és fájdalmát megalapozza! Felhozom példának a földprivatizációt: működésképtelen kisgazdaságok és hatalmas magánbirtokok, variálás a kárpótlási jegyekkel... Rosszabb, mint 48 előtt: a nagybirtok ismét egynehány kézben, és sehol az autonóm gazdaréteg!

Szinte semmi reakció. Ágó csodálkozva: „Ez már makro-ökonómia. Ezt mi még nem tanultuk.”

És ezek lesznek az átalakulás vezetői! A fiatal értelmiség! Talán a véleményalkotást is tanítani kellene az egyetemen?! Milyen esélye van működésre ennek a gépezetnek?

Minden alkatrésze avult, kopott, hibás, gyenge vagy nem odaillő... És az új darabok nem illenek az egészbe!

A Gellért tér felől felkapaszkodtunk a Citadellához, a hegy déli, mediterrán teraszain keresztül. Matyi javaslatára megnézzük közről a „Felszabadulási” emlékmű talapzatánál álló két, „szocreál” gigászt. A megszálló szovjet katona szobrát már eltávolították. Az emlékmű talapzatán új felirat olvasható: „Mindazok emlékére, akik életüket áldozták Magyarország függetlenségéért, szabadságáért és boldogulásáért.” Ágó megjegyzi: „Nem gondoltam, hogy ilyen hatalmas közről.” Hiába, a távlat, de a távlat hiánya is könnyen vezethet léptékesztéshez. Hozzáteszem: „Eredetileg a kisebbik Horthy emlékművének készült.” „Ne hülyéskedj már, Sobri! Honnan veszed ezt a hülyeséget?” „Kisfaludi Stróbl készítette, aki nem fejezte be Horthy István szobrát, de a terveit felhasználta a felszabadulási emlékműhöz.” „Honnan tudod te, hogy milyen terveket használt Kisfaludi Stróbl?” „Mindegy, ez akkor is egy városi legenda.”

Rosszkedvűen, hallgatagon jövünk le a hegyről, egy elhagyott sétaúton, amely a Dunával párhuzamosan, a Rudas fürdő felett vezet északra a sziklák tetején, a magasban, egészen a Szent Gellért szoborcsoportig. A Gyula bácsi által ugyancsak kevésbé kedvelt szobra éppen őrzi az Erzsébet híd budai hídfőjét. („Nem érdekes, hogy ez megmaradt, fiam, amikor egész Budát szétlőtték?”) Matyi végig azzal dicsekszik kissé felvágós, kellemetlen módon, hogy angoltanítással milyen jól keres, mióta vállalati tanfolyamokat tart egy ausztrál nyelviskola alkalmazottjaként. Hiába, kevés a képzett angoltanár – az oroszról átnevelt kollégák pedig nem csak tanítani, de beszélni sem képesek...

Mi volt az oka Sütivel való összetűzésemnek, nem tudom. Az első tavaszas, derült nap volt ez abban az évben, de csípős keleti szél fújt.

Bizonyára feltűnt neked, hogy egy ideje nem említettem Helént.

Különös, hogy az ember, ez a „tudatos állat” mennyire kevésbé képes sorsának rendezésére. Ehhez a körülmények helyes ismeretére, sőt, a változások előrelátására lenne szükség. E két elv azonban egyáltalán nem jellemzi világunkat. A szempontok sokasága közül ki képes kiemelni a valóban jelentőset? Nincsen Nietzsche aforizmájánál lényegre törőbb: a világ nem logikus, nem is alogikus, hanem van; ezzel a röpké, pökhendinek tetsző állítással felállítottuk a nyugati filozófia kritikáját.

Ettől én, aki a társadalom elemzőjének vallom magam, lámaszempillantásra sem tekinthetek el. Hiába érvényesítem az éppen legjellemzőbb szempontot kutatásaimban: lehetséges, hogy éppen ez lesz a legtávolabb vezető tévút kezdete.

Nem lehetek hatékony önkritika nélkül.

Vajon eddigi munkáim, a mandióka-kutatás legkivált, nem bizonyul-e afféle idélen kuriózumnak majdan, a kutatástörténet perspektívájában – hiszen efféle kacskaringót számtalant ismer a tudománytörténet!

Ettől való félelem, valljuk be, megalapozott. Hiszen megszállottság minden hipotézis, és az, hogy első inka gyűjtőutam tárgyává a megismerhetőség kérdést tettem, bizonyára

saját énem mélyén gyökerező személyes, rejtett megszállottságomra vall. Hiába, a megfigyelő soha nem áll kívül a kísérleten. Mert azt, hogy mi is a mandióka, megelőzi egy primér, soha fel nem tett kérdés: miért hisszük egyáltalán, hogy a kérdésnek bármiféle jelentősége van? És ha létezik is bármiféle jelentőség: kinek a szempontjából jelentős az adott kérdés? És ha jelentős is: miért gondoljuk, hogy létezik rá válasz?!

A legritkább esetben kérdezzük rá saját előfeltevéseinkre. Minden kutató sötét zsákban motoz, és ezt a zsákot Freud óta így nevezik: tudatalatti. Ha talál valamit, akkor az vagy karmol, vagy nyávog, vagy harap, de mindenképpen fölborzolja a szőrét.

Újabb példa a zsákamacska jelenségre: Orbán Viktor és az egész FIDESZ-légzhajó. Ki gondolta volna, hogy itt, nálunk egy provokatívan szélsőséges, liberális ifjúpártnak így íveljen a története? Ki gondolta, hogy egyetemi önképzőkör, sőt, „kocsmai tömörülés” politikai tényezővé válhat Magyarországon? Mégis, ma mindenki egyetért, hogy a hőzöngő egyetemista beszéde a köztemetőben a rendszerváltozás pillére lett.

De mit keresnek konzervatív oldalon? Meglátjuk majd, hogy a választások mit mutatnak. Nincs az a futurologus, aki fel lenne készülve a váratlanra.

Ha nem ismerjük sem a körülmények jelentőségét, sem a változások természetét, értelmezéseink nem bizonyulhatnak helytállónak. Ha számolok a váratlannal, a „tudatos állat” eszméje megdől.

Azokban a napokban, február és március fordulóján úgy éltünk, mint aki éppen útnak indul. Mint aki még nem csomagolt össze, de az útításkát már kikészítette az ágyra, és a fejében már ott pörög a becsomagolandó ruhák, szemüvegek, igazolványok, pipereholmik és úti olvasmányok listája. Helén a nagy színjátékra készül: a szoba közepére húzza a fotelt, beleül, nem mozdul, de még nem szól, hogy a teát adjam neki kézhez. Az ablakon át szürke fények ömlenek a szobába. Leesett még egy kis kései hó, inkább havas eső, bár már nem vártuk. A szürkület hideg, friss. Inkább későn érek haza, sötétedéskor, hogy a főpróbához ne kelljen asszisztálnom. „Más hálát adna az istennek, ha gyereke lehetne.” Én nem vagyok más. Engem elkényeztetett az isten, mert bőséges, és azt hiszem, szapora a spermám. Igaz, erre még nincs bizonyíték. Legfeljebb Helén, de egy példa nem példa. A várakozás lázában égünk.

Egészen rendkívüli, hogy Veller az utóbbi hetekben mennyire megváltozott. Túltáplált, formátlan politikusra kezd hasonlítani. Fekszik az előtérben, és néz. Feje a márványmintás járólapon hever, egészen rálapul a kőre. Letettem neki egy szőnyeget, hogy ne a hidegen feküdjön: nem szereti. Nem feküdt rá. Először azt gondoltam, hogy azért, mert a megszokott helye az ajtó mellett, a sarokban van: kísérletképpen a szőnyeget

is oda helyeztem. Gyanakodva szaglászta. Egy pillanatra sem feküdt rá. A szőnyeg mellé hevert, úgy, hogy két-három centiméteres csík maradt közötté és az alkalmatlan talajtakaró között. Elnyúlt, ahogyan szokott, a keramiton, de látszott, valami nem tetszik neki. Fölugrált, tőle szokatlan fürgeséggel körbejárta, kerülgette az objektumot. Kíváncsivá tett, vártam, a küzdelem vége mi lesz. Mert erről volt szó, megértettem, küzdelemről. A szőnyeg, ez a rivális falkaállat az ő helyére, az ő vackába telepedett.

Veller nem ismerte el, hogy a szőnyeg az övé. Azért kapta, hogy kényelmesen legyen. Lehet, hogy nem tételezte fel rólam ezt a gesztust. Hogy meglepem, megajándékozom egy rongydarabbal. Akár lelkiismeret-furdalásom támadhatna, ha nem tudnám biztosan, hogy szeret. Bár az is tény, hogy a szeretet nem fér össze a bizalommal. Sőt. Gyakran egyáltalán nincs szó bizalomról a szerelemben. Hiszen akkor nem ismernék a féltékenységet... Ilyen összetett, bonyolult és emberi érzelmeket persze felesleges föltételezni egy kutya esetében. Kapcsolatunk a kölcsönös tapintat területére korlátozódott. Enni adok neki és leviszem az utcára naponta kétszer – ő cserébe nem rágja szét a könyvespolcaimat és a cipőket. De ez nem győzelem a kutya felett, inkább törekeny egyensúly. Egy percig sem jut eszembe, hogy uralnám; és az sem, hogy számítani lehetne e kényes és álszent béke fenntartására. Tudom, hogy nem rajtam, hanem rajta múlnak a dolgok: ha úgy alakul, habozás nélkül széttépi az ágybetétet vagy kiforgatja a szemétkukát. Ennél rosszabbra gondolni nem is akartam...

Veller Helénre kiváltképpen gonoszul nézett, az első pillanattól, ahogy az idegen nőstény betette a lábát a lakásba. Próbáltam megbarátkoztatni őket egymással. Kértem Helént, adjon jutalomfalatot a kutyának – Veller, mint minden eb, imádja a főtt virslit. Helén, vonakodva bár, de a tenyerére vett egy virslikarikát. „Ül!” Veller a parancssal mit sem törődve felugrott, rávetette magát a falatra, és ügyesen kiemelte azt Helén kezéből. Helén felsikoltott. „Összenyálazott!” Többé nem érintette meg a kutyát.

Ha belegondolok, érthető mindez. A kutyák a gazda gesztusaiban bolyonganak. Számukra a gazda Thészeusz labirintusa. Így, utólag, biztos vagyok benne, hogy Veller előbb tudta, mint én: Helénke nem tartozik hozzám. Veller érzékelte Helénkével szemben való idegenkedésem, mint az EKG kijelzője. Ellenséges, goromba volt első perctől fogva Helénnel szemben. Megsejtette, ráértett, megálmodta, hogy Helénnek el kell hagynia a falkát. A falka elhagyásánál nagyobb csapás nem létezik az eb számára. Ezért Veller részvétet érzett Helén iránt.

Az én hibám, hogy Helént befogadom. A falkavezér hibája. Ha őszinte vagyok magamhoz, korábban bevallottam volna: egy porcikám sem kívánja, hogy együtt éljünk. De nem hoztam a döntést. Átengedtem Helénnek. Kipirult arccal, kisminkelve toppantott be hozzám papírdobozok és utazóládák tucatjait kommandírozva – bár bútort nem hozott, költöztető céget, kisteherautót bérelt. Az Ő utcából költözött hozzám, mert Dódi néni hazajött Zalakarosról – neki meg szerintem elege lett Csaplárinéből. Most visszahurcolkodott a Vihar térre, hozzám, hogy megint az „áldott szomszédasszony” keze ügyében legyen (ez, persze, Gyula bácsi fordulata). „Elhozhattuk volna a holmit taxin. Vagy kérhettem volna kocsit a hét végére.” „Jaj, ne legyél már olyan nehézkes, Arnót! Egy pillanat alatt megvan az egész, nem akarok heteket tölteni hurcolkodással.” Nem kérdezte meg, hova rakodjon. Átrendezte a lakást, hogy helyet csináljon a dobozainak. Én és Veller ellenségesen figyeltük.

Arra gondoltam, hogy Veller a hozzám legközelebb álló ember. Igaz, nincs három hónapja, hogy együtt vagyunk. Ez árulkodik a kapcsolataim minőségéről. Ő hányatott

életem szemtanúja. Mindenhol ott van. Lábatlankodik. Vele töltöm a legtöbb időt. Ha létezik „kutyaperspektíva”, akkor ennek az ő tekintete az objektíve. Mindenhol ugyanaz a kicsit szeszélyes és távolságtartó, morc, reszelős, torz közelkép rólam, alulnézetből.

Süti kifundálja: Angliába emigrál. Minden szempontból jobban jár, ha valamelyik másodvonalbeli angol főiskolán diplomázik, és mellette állást vállal egy Starbucksban. Őt nem érdekli, hogy kávéscsészéket mosogat. A diplomája többet ér majd, mint ha az ELTE-n végezne, és anyagilag is jobban kijön. Számol, szoroz, nézi az árfolyamokat. Még az is lehet, hogy igaza van. Kit érdekel egy magyar bölcsész? Azt mondja, nem bölcsészkarra jelentkezik, hanem orvosira. Ajurvédikus orvoslást tanul, mert arra van kereslet.

Jules bácsi „benézett pisilni”. Megneszelte, hogy – mint mondja – „Helénmentes a levegő”. Kifejti, mostanában a Gellértbe jár. Angelikánál (a két szoba hall az Astoria mellett) elromlott a vizesblokk, csőtörés volt, vagy mi. Azóta nem lehet hugyozni a fürdőszobában. De nem minden esetben győzi ezt anyagilag. Mármint a Gellértet. Nem tudja finanszírozni a testi szükségleteit. Ez elvégre abszurd: vizelni járni a fürdőbe! Szerencsére felfedezte a Déli pályaudvart. Ha fellép egy bent álló vonatra, kényelmesen elintézheti indulás előtt. Vannak modern szerelvények, ahol egészen gusztusos a mosdóhelyiség. Tegyük hozzá, itt is van kockázat. Legutóbb leutazott Dunaújvárosba, mert a vonat hirtelen elindult – időben, persze, csak hogy ő nem gondolt székelésre, amikor a szerelvényre ugrott. Mit csináljunk, gyorsvonat nem áll meg Budapest belterületén. Jules bácsi Kelenföld után végzett, és ezért nem volt módja leszállni Dunaújvárosig.

„Van a rosszban valami jó” – tette hozzá utóbb. – „Jól kiszartam magam, és még sohasem jártam Dunaújvárosban. Mit mondjak: ha kimarad, az sem lett volna baj. Van egy bisztró a központban, de növényi olajból készült műtejszínnel adják a franciakerémet. Ezeknek Trianon nem volt elég?”

Abigél szólt, ugorjak fel hozzájuk a jegyzetekért, amelyek a törzsi kultúra speciális kollokviumra kellenek – James Clifford egy cikkére kíváltképp kíváncsi voltam. Az előszobában, a bejárati ajtóval szemben, a falnak támasztva, felállócolva kb. tizenötezer cigarettás doboz. (A márkát szándékosan nem nevezem meg, mert a reklámért senki sem fizet engem.) Abigél látja, hogy leesik az állam, amikor meglátom ezt a 'panaszfalat', és azt mondja: „Ez itt az autónk és a nyaralásunk.” Pocó szétdúlt fejével jön ki a szobából: „Bocs, Sobri, szét vagyok esve, egész éjjel kártyáztam.”

Pocó a lábtörlő alatt tartja az ajtókulcsot.

– Nem félsz, hogy betörnek?

– És mit visznek el? A cigis dobozokat?

„Ha másolás sincsen, akkor nincsen remény.”

A kapcsolatunkban semmi sincs abból, amit hagyományosan szerelemnek neveznek. Alighogy a terhesség napirendre került, a szerelem holtpontjára értünk. Vágy már nem hajt, megszokás még nem lendít minket tovább.

Két mozdulat között, a semmiben állunk kimerevítve. Csúnyán absztrakt, felemásan „realista” szoborpár, itt maradtunk a múltunkból. Helén a hasát keneti, mintha bármi is látszana – megjegyzem, a szuper nőgyógyász sem mondott semmit. A néhány napos embriót az ultrahang nem mutatja meg, a vérzés elmaradását más is okozhatja. De Helén biztos a dolgában, babaruhában gondolkodik.

Lemegyek a kisboltba, hogy legalább nyugtom legyen. Rászoktam a könyvtárra is, mert otthon dolgozni lehetetlen. Helén tízpercenként megszólít. Amikor odaadom neki a női magazint, boldog. Elégedetten ül a fotelben, és a hasát simogatja. Aztán eszébe jut megint valami, és meg kell keresnem a cicás bögrét a konyhapolcon.

1994. március 4-e, péntek. Helén reggel 6,38-kor kiszalad a fürdőszobába. Visszaalszom, de felébreszt a zokogás. Kimegyek, Helén a vécén ül, a földön véres bugyi. Megjött neki. Szinte megsajnálom. A szuper nőgyógyász is célzott rá, hogy létezik „álterhesség”, de nem vettünk róla tudomást. Úgy érzem magam, mint a gyöngyhalász, amikor emelkedni kezd a felszín felé. Felnevetek, Helén felbődül, berohan a szobába. Menet közben alighanem felrúgja Vellert. Nem látom magát a mozdulatot, de nagyon úgy fest, hogy ez történik. A kutya nyüszít. „Most meg mit csinálsz? A kutya nem tehet semmiről...” „Neked most is fontosabb a kutya!” „Nem fontosabb a kutya, de miért bántod megint a kutyát?” „Elegem van! Hagyd már abba! Dönts el végre, hogy a kutya, vagy én!” Kicsúszik a számon: „Egyértelműen a kutya!”

Látom, a nap erre fog rámenni. Később leülünk, próbáljuk „megbeszélni a dolgokat”. Összegörnyed az ágyon, zokog, rázkódik a válla. Az arca eltorzul, ez undorító. Soha nem szerettem az arca vaskosságát. Most olyan, mint ha egy mosónő arcát lapáttal tették volna helyre. A vonásai durvák, darabosak, nincs benne semmi nőies. „Nézd, Helén, be kell látnunk, hogy ez nem megy így.” „Mi nem megy így? Megb... tál, aztán nem tudtál mindjárt felcsinálni? Ezért is én vagyok a hibás?” „Nem mondtam, hogy bárki is hibás. Egyszerűen nem megy.” „És akkor most mi van? Ki akarsz dobni az utcára? Mert nem tudtál fölcsinálni?” „Szállj már le erről a témáról! Azt gondolom, hogy nincs miért folytatnunk.” „És ha terhes lettem volna, akkor hogy fogadod a gyereket? Akkor is csak úgy egyszerűen kidobsz? Hát semmi felelősségérzet nincs benned?” „Nézd, valami biztos lett volna akkor is, de így most egyáltalán nem vagyunk összekötve.” „Szóval akkor most kidobsz?” „Igen.” „Menj a picába, Sobri, mindig is szar alak voltál!”

Minden új történés átrendezi emlékeinket. Minden újabb esemény megvilágít egy részletet a múltból. Az idő tapasztalata: ez a felismerés szül minden regényt.

Belül megszólal a hang.

A HANG.

Helén és köztem minden eldőlt azon a Gellért-hegyi délutánon.

A hegyről Dél-Budát, a Várhegyet, és az álomszürke Pestet is félkörben, a város köré telepített, vasbeton emberkeltetőig belátni. Ez a belátás. Mély és összetett jelentésű ez a szó is. Ha látok valamit, még nem értem – de ha belelátok, akkor megértettem. Hol van a hajsza még és már között? (Szeretem ezeket a hajsza-hasonlatokat.) Be kell hatolni az anyagba. Szerencsésnek mondhatom magam, hogy magyar az anyanyelvem. Soha, sehol, a Föld semelyik pontján nem lennék író. Az egzisztenciális hendikepet sehol sem ellensúlyozza olyan öröm, mint amelyet számomra a magyar nyelv nyújt. Ha számár lettem volna, akkor magyar számár szeretnék lenni. Felismerések érnek nap mint nap az anyanyelvemen keresztül. Minden nyelv – és ez köztudott – más és más szeletét bontja ki a valóságnak. A kecsua nyelv „mi” értelemben két különböző névmást használ: ñuqanchik (mi, veled együtt), és ñuqayku (mi, nélküled). Veled együtt, vagy nélküled együtt: nem lényegtelen, apró-cseprő megkülönböztetés...

Bennem a „mi” szóban ott rezonál az „én”. Lehet, hogy ez európai vonás? Az M és az N, a két folyamatosan hangoztatható nazális, amely egy keretbe foglal ént, engem, enyémet: mindent, ami az enyém, ami az én világom. Om Mani Padme Hum.

Nem Helén miatt ülök itt, hasogató fejfájással. Helén jelentősége elszállt, amint kilépett a lakásból.

Még aznap délután látni akartam Abigélt.

Nem tudom, mit akartam tőle, de tudtam, hogy beszélnünk kell. Megpróbáltam a vonalason hívni, nem vette fel. Aztán órákon át mászkáltam a Körúton – nem bírtam megmaradni a Helénszagú lakásban. A HANG (nevezzük így) Pocó albérlete felé sodort (persze nem Pocó miatt). Lett volna alibim felugrani: semmi sincs abban, ha rákérdezek valami egyetemi dologra. Alkonyodott, amikor a kapuhoz értem. Hogy is mondjam, hogy pontosan értsd. Felmentem a gangra. Az első emeleti lakás függőnye be volt húzva, és bent már égett a villany. A függöny – hatalmas, fehér, lepedőszerű anyag, mint egy vetítővászon. Később láttam még egyszer, megnéztem és jól megjegyeztem: apró, áttört virágmintákból álló szegély húzódik a függöny alján. Ahogy a gangra léptem, ez a mozívászon fogadta a tekintetem. Bent, a lakás mélyén égett egy spotlámpa, a kivetítőre két árnyék vetült. A vékony nőalak körvonala a férfi tömzsi és durva árnyékába olvadt. Összebújtak, az árnyékok finoman, nagyon finoman és lágyan ringatóztak egy általam nem hallott zene ütemére.

Visszahátráltam a lépcsőházba és eloldalogtam, keresztül a félhomályon, az omladozó vakolat alatt. A kapuban éppen rángatták és rugdosták a kukákat a köztisztasági hivatal megkésett emberei.

Mindegyik tartály, akár egy sűrű rabruhás fegyenc. A megaláztatásnak csak törzse van, nincsenek végtagjai.



TAR PATRÍCIA

Prágai Tamás: Arcok buborékban

ORPHEUSZ KIADÓ, BUDAPEST, 2014

Prágai Tamás új kötetével huszonegy – a cím alatti meghatározás alapján – elbeszélést tart kezében a lelkes olvasó. Igen, lelkes, sőt, örömittas, hiszen Prágai az *Inka utazás* – mely sok egyéb mellett az (ön)életrajzírás lehetetlenségét példázza, s mégis megleti örömet a szövegek, történetek burjánzásában, egymásba-íródásában, fragmentáltságában – és az *Ellenőrök a hatoson* folytatásaként megint olyan szöveget alkotott, melyben elsőrendűen fontos a mesélés, a történet mint esztétikai örömforrás, no meg az aktuális elbeszélő élőbeszédszerű fecsegéséből áradó, nem szűnő önirónia és létezeretet. Az olvasó tehát elégedett, örömittas, ki-ki vérmérséklete szerint, már az első sor olvasásakor, mert Prágainak is a nyitó mondat az erőssége, ahogy hősnének, Valér úrnak Az *elmismásolt kínai*ban: „Tiblényi akkoriban bukkant fel Sívöltényben, amikor a damilos halál.”

Az új kötet szervesen kapcsolódik az *Ellenőrökhöz*, már a címadó kép is ennek záró elbeszélését, az *Üvegvárost* juttatja eszünkbe, ahol szelencébe zárt arcok várják a dobozkák felnyitását, megszabadulásukat (a kötet borítója: a tipográfia – a fehér O betű mint felfelé szálló buborék – és a fotográfia, ami mintha egy lentről felfelé, magasba tekintést rögzítene, erősíti ezt). Talányos motívumok, de mindenképpen kapcsolatba hozhatók a portrék megírásával, azzal, hogy az élet csak elmesélve, történetté formálva lesz valóságos. A szelence felnyitása, az üvegkalickából, buborékokból való kiszabadítás-kiszabadulás eképpen a sikeres (mű)alkotásnak, a személyiség megalkotásának, rögzítésének képe is. Ez Prágai örök témája, hiszen a stílusportrék végtelen gazdagsága, a folyton osztódó, szaporodó, vagy éppen összemosódó, eltűnő személyiség(ek) elbeszélései nem mind a saját identitás kérdésének, rögzítésének, határainak, mibenlétének történetei-e? Sobriewicz, Gabricsek, a Szerkesztő Úr vagy a Kisbela igazgatójának beszéde, sztorija ugyanúgy az önmagasság technikáinak játékos gyakorlata: „A leírt szöveg én vagyok, és az én a leírt szöveg” – idézhetjük az *Inka utazás* narrátorát. A *Kényszerű látogatás*, Az *elmismásolt kínai* vagy a Gabricsek-történetek közé tartozó *Estelenül* valamiképp mind ezt a témát variálják. Kissé fantasztikus-lélektani alapról a legelső szöveg, Bodonyi és Bodolyn, az egymás életét-személyiségét élő, majd felcserélő barátok története, melyben egyikük energianyalábokról szóló mondata akár az irodalmi alakmásokról is szólhatna („Láttam, hogy keresik ezek a nyalábok a formát – hogyan olvadnak egymásba, hogyan válnak egymás részeivé, és hogyan válnak szét megint, hogy alakot öltsenek valami egészen másban”); játékos, ironikus módon a második, ahol LiTsi keresésének krimije valójában zsácutcába vezet, a kínai nem tűnt el, nem is sokszorozódott, csupán az ő nevére van engedélyezve a nyelvoktatóprogram. A Gabricsek-történetek külön szigeteket képviselnek a kötetben: hősük marginalizálódó figura, az említett elbeszélésben nevének cs betűje cserélődik rejtélyes módon é-re, minek következtében Gabricsek hasadási állapotba kerül.

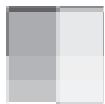
A kötet az előzőhöz hasonlóan bánik a műfajjal: inkább egy, egymáshoz és a szerző korábbi prózájához lazábban-szorosabban kapcsolódó szövegek által szövött nyelvi játékkeret hoz létre (növel), mintsem önálló elbeszéléseket. Több szereplő, mint Kereszt (Karesz) vagy Gabricsek jön-megy e térben, s néha összetalálkozik egy (nyelvi) csomópontban, a történetek kibomlásának egyik kedvelt helyszínén, a Rum Five-ban, és van

a szövegeknek egy csoportja, melyekben megint feltűnik a korábbi kötetekből megismert fecsegő, élőbeszédet imitáló, tudós módon magyarázó, érvelő és okoló értelmiségi elbeszélő, kinek a többszörösen összetett mondataiban és szerteágazó történeteiben megformálódó alak gyanúsán írói alakmás. Ilyen a *Tekerés rövid- és hosszútávon* vagy a *Bölcs utcai kismészárszék*, mindkettő én-elbeszélés, az előbbi a biciklizés szeretete kapcsán anekdotáz és vezeti kerékpáros sztoriból sztoriba az olvasót, az utóbbi az elbeszélő és egy maszek hentesbolt találkozását tematizálja, s azt, hogy a demokrácia e szimbóluma miként lepleződik le egy levescsont által. A személyesség, az alakmás-figura másodlagos elbeszélőként is többször felbukkan: ilyen a *Sipos úr Szerkesztője*, aki fiktív hallgatója az öregúr történetének, vagy a *Tőzegben tűntek el* újságírója, kinek egy Z-i lakossal folytatott oknyomozó dialógusát olvassuk a *Suttyánbaneltűnő* – valójában zsol-tárt énekelve belegázoló – pár esetéről (s az elbeszélés címe vélhetőleg a megszületett újságcikké). Megintcsak másféle személyességet hordoz a *Vidéki felolvasás, Az utolsó szüret* (a két legrövidebb, legszűkszavúbb szöveg a kötetben) vagy a *Trapéz*. Egyik sem én-elbeszélés, de személyessé, csaknem vallomásossá teszi őket egy visszafogottabb, az írói közlést – Prágaiéhoz képest – minimalizáló nyelv, és némi mélabú. A *Vidéki felolvasás*ban egy véletlen baleset, egy kutya elgázolása, míg *Az utolsó szüret*ben a régi vályogháznál tett, talán utolsó látogatás nosztalgiaja enged belátást a lélek mélyebb tájaira.

A kötetből nem hiányoznak (nem hiányozhatnak!) a Prágai-olvasók által annyira kedvelt, az abszurdnak, az irracionálisnak a – főként vidékre – való betörését tematizáló szövegek. Prágai kíváló stílus-, nyelv- és atmoszférateremtő képessége, valamint remek humora – az az intelligens, szemérmes fajta, ami kiveszőben van a kortárs irodalomból – ezekben nyilvánul meg leginkább. A kötetnyitó *A freskó*, ami klasszikus toposszal játszik, a semmiből jövő Tiblényi a süvöltényi Hortenzia preszszó falára tulajdonképpen ikonokat fest (az ábrázolt és az ikonja azonos személlyel rendelkezik) a törzsvendégekről, s Böbéről, a tulajról, s a sorra, rejtélyesen eltűnedező képek még rejtélyesebb haláleseteket jelentenek. Tiblényi pedig, mint egy hajléktalanszatyros, a lét margójára szorult gogoli művész és ördög, felszívódik. A *csókekszpresszben* pedig éppenséggel a racionalitás, a józanság, a XXI. századi igények meglovaglása sugallja Pakots – örkényi módon groteszk – ötletét, a csökküldő szolgálatot, a szlogen: „szájból szájba!”

A kötet koherenciáját leginkább tehát újra a történetek elbeszélésének és befogadásának öröme adja, Bodor Béla prózájához (sajnálatosan egyetlen regényéhez, a *Városablakhoz*) hasonlóan: egyébként könnyed intellektualitásuk, szabadságszeretetük, humoruk, és a Prágainál is erősödő nosztalgia is rokonítja prózájukat.

Az *Arcok buborékban* kötetet a *Várnok rendező* zárja, nem véletlenül, hiszen egyik jelentéssíkja önreflexív, az íráshoz való viszony kissé önironikus kifejezése. Fázó István, mint sok irodalmi elődje, a peronon áll, a várt járat persze nem jön, csupán egy álomszerű vasutas-alak, s valami nyüzszítéssel teli vagonok. Az állomás kissé groteszk karkai szimbólummá lép elő, hiszen a nyelvi és képi szövegelemek a szatirikus hrabali világot is idézik. Fázó a zsebének hasadékaiban talált pecsétnyomó birtokában a szöveg végén jogot nyer, hogy bejegyzést írjon a menetrendbe, „tanúskodjon az igazságról”, így lehetővé téve a gyarmati személyvonat valósággá válását. Az írás felelőssége és kötelessége – kellő öni-róniával karöltve- zárja tehát e remek kötetet (melynek utolsó mondatai lehetnének akár az olvasó gondolatai is): „–Ne kötekedjen! Lehetőséget kapott, hogy írjon. Minden száz évben egynek adatik meg. Hát lépjön oda a kandelláber alá, és írjon, az istenfáját!”



TÓTH KINGA

ALL MACHINE

LABIRINTUS

rúgja a damilt
menjen előtte tárja
a mélyedéseket megugrik
a pattanás hangja közelebb
visz az akadályok kötelei
egyeznek a damilokkal
tenyerén engedi végig előbb
a bőrsejtek segítik a felismerést
a szaga a kezének hogy
odataláljon a bokrokat
emberalakúra nyírták
hegyezett ágakon szakad
a zsinór elfelejti a kanyart
rontja a fordulást hamis
és szűkített
a kitörőket odaveszejtik
a középréteg előtt egyenes
a terjedés a szőrön

mélyen az útmutató
levelei utasítása egyértelmű
a félrevezető nyikordul
kellemes akkordban
finom és kérdő
hanghordozással
bizonytalanít cél a lány
a hintőporhoz nyúl
patáit segíti a mellsővel
jár bebocsátást így nyer

ALL MACHINE FURULYÁS

szandált csatolnak a magas
lábfejűekre a pántok
árkokat nyomnak
kisfiúk járnak a víznél
a furulyással a szakadékba
mennek

lélekvirág

B Á N K I Á K O S F E S T M É N Y E I H E Z

agyba nőtt dobhártyába
a kutya hamvára
ültetett diófa kikelt
hajtása szabta az apró
foltokat mint a stroke
elpattintott egy fontos
vezetékét pacázni kezdett
a memórián a beszéd-
és más központokon indái
gubószerű villanásokat
okoztak a látómezőn
daganata újszerű
élményekkel ajándékoz
az igazság nincs kifejezés
a bectelenségre képtelenség
lesz a hazugságra
a végét beszórjuk sóval



Szövegvendégség – egy valahai fiókban (II. rész)*

Kedves néhai tanárom, Komlowszki Tibor szerkesztői évei alatt aligha rökönködhetett meg jobban, mint amikor felbontott egy testes borítékot – talán éppen a forradalom első évfordulóján. A Debrecenből 1957. október 19-én keltezett küldemény egy közlésre váró szöveget, egy értelmező dolgozatot és egy kísérőlevelet tartalmazott.

Még ma – több mint félszáz év után – is bizonyos mérlegelést igényel a szövegnek magának a közzététele, hát még akkor, történelmünk mélypontján, amikor oly jól megfért egymás mellett a „bővérű” – bocsánat, de ezt érhetjük szó szerint is – politikai pornográfia és a hatalomtól szigorúan ellenőrzött magánélet kötelező puritanizmusa. Az előbbi – a vérontások és azok csigolyaroppantó „utóélete” – vélhetőleg beépült a történelmi tudatot meghatározó nemzeti élményvilágba, az utóbbi legfeljebb szolid mentalitástörténeti kutatások tárgya lehet. Mondjuk „az erotika mint a házaselet sajnálatos velejárója” a korabeli magyar filmművészetben, szemléltető anyagként ajánlott a Két emelet boldogság... Vagy: „a trágár beszéd, mint a fináncoligarchia hanyatlási tünete” – kipontozott közleményekkel, vagy: „amit a gerontológiáról tudni kell” (Mici néni két élete)... Csak 18 éven felülieknek. Kérem a személyi igazolványt! A perec elfogyott... stb.

Hogy az ItK-hoz közlésre benyújtott szöveg milyen döbbenetes hatással lehetett a folyóirat legfeljebb ritka mélyfilológiai izgalmaknak kitett szerkesztőjére – mondjuk: „fitá”-nak vagy „fiká”-nak kell olvasni Balassi „káromkodó szavai” egyikét –, azt mi sem bizonyítja jobban, mint egy november 12-i levél, amit Debrecenbe küldött egy jeles egyetemi férfinak valami szakrecenziók tárgyában, és amelyben egy közbevetett bekezdés mintegy „hátról” közelíti meg a botrányos esetet. „Kedves ... – mondjuk – B. elvtárs! Nemrégiben kaptam egy levelet – mondjuk – M. L-től, (az izé) pornográf változatával, s néhány oldalas ismertetésével. M. szeretné, ha ezt a pornográf (izé)-változatot folyóiratunkban közölnénk ismertetésével együtt. B. elvtárs valószínűleg ismeri M-t, ezért legyen szíves megírni, elképzelhető-e, hogy komoly szándékkal küldte ezt a trágár szöveget, vagy esetleg valaki az ő nevében adta postára az (izé intézet) borítékjában.” Provokáció? – szorongott a szegény szerkesztő. Mit tegyek, ha nem akarok valami „ügy” kezdeményezője, egyáltalán: részese lenni? Mégis egy ifjú kolléga... De hát hallgatnom se lehet... Egy naiv jóhiszemű fiatalember. Ekkor éppen 26 éves, jegyzem meg bő félszázad kopár ormáról alátekintve, miután sikerült azonosítanom. Később csendes tanári és tudományos ismeretterjesztői karriert futott be. Nevét hadd ne írjam le, nekem elég, ha tudom, hogy éppen egyetemista éveim derekén jött fel vidékről, és nem messze a mi lakásunktól telepedett le. Itt élt élete végéig. „Eddig” sose hallottam róla. (Az inkriminált Komlowszki-le vélben akad még egy messze mutató apróság: „Kovács Sándor szegedi egyetemi hallgató Szepsi Csomborról szóló kéziratát még nem láttam, de lehetséges, hogy Tolnai elvtárs kapta meg, s nem adta még át nekem.” K. S-ról jó okkal feltételezhetjük,

* A dolgozat bevezető része: Életünk, 2013. 3. szám

hogy azonos Kovács Sándor Ivánnal, a későbbi, nem éppen ellentmondásmentes pályát befutó szerkesztővel és professzorral, akinek szerepe a legfontosabbak egyike az én girbe-gurba pályám alakulásában. Nos – tehát itt és ekkor lépett a szakmai nyilvánosság elé. „Tolnai” meg – tanszékvezetőként és főszerkesztőként Komlós-kinak két rendbeli főnöke – ama Tolnai Gábor, akinek magam szintén voltam beosztottja, s aki oly sok nyomasztó pártállami anekdota „hőse” volt „majd” két-három „ember-öltő régiségben”).

Az a (verses) szöveg, ami nyomtatott formát akart felvenni 1957 végének alvilágias Magyarországon, legendás darabja volt – már ekkor is – a félirodalmi köztudatnak. Trágár és tréfás, ötletes és költői, öngerjesztett hevülettel burjánzó iromány és variábilis nyelvi ajánlatok tömege. Névtelen és provokatív és zengzetesen metaforikus.

Természetesen a „trágár”, a „pajzán”, a „kifordított” Toldiról van szó.

A mostani újraközlés mentségére – mindenféle intertextualitás-teóriák vagy polgári engedetlenségi lózungok mellőzésével – csak egyetlen filológiai ellenőrizhető tény: ez a szöveg (ami számtalan szövegváltozat egyidejű jelenlétét és érvényességét jelenti) 1995–96 óta részese a – mondjuk csak így – legitim irodalmi nyilvánoságnak. Ekkortól lett (lehetett volna) – ki- és felszállván a szóbeszéd és a kéziratosság terepeiről, a kollégiumi-kocsmai-katonakörleti férfiegyüttlétek legendáriumból – a szigorú „akadémiai” kutatómunkájukat időlegesen felfüggesztő (alkalmi kényesítő) filológusok zsákmánya. Íme 118 sornyi „pornográf” magyar alexandrinus.

Toldi

(N É P B A L L A D A)

ELSŐ ÉNEK

Ég a napmelegtől a kopár sík szarja,
Retkes pöcsét Miklós ugyancsak vakarja,
Mérges, lapos tetvek csípi, ahol érik,
Kormos segge táján sütkéreznek délig.
Ösztövről kútágas alatt áll egy némbor,
Vízmerítés helyett jobbágyfaszra kémlel.
Nincs egy árva szőrszál pinájának árnyán,
Az utolsót tegnap veszttette el kártyán.
Vályúnál az ökrök szomjasan henyélnek,
Zsombék tövén posztok potyára kefélnek;
S a zsombék alatt, hol vizes az árok,
Vígán hemperegnek üzekedő párok.
Egy csak egy legény van, aki nem hág: Toldi,
Bár hatalmas tökét talicskán kell tolni.
Legénytoll sem fedi még hatalmas löcsét,
Mellyel egyensúlyoz három kéve löcsét.
Malomkövet zúz szét állati dorongja,

Melynek leányálom szederjes korongja.
Vél' ő az ipart csak dugaszban űzi,
Nagy pöcsére őket hatosával fűzi.
Egy krónikás mondja, mit szemével látott:
Duhaj jó kedvében tíz megyét meghágott.
Amint vakaródzik, a semmibe réved,
Lát felé ügetni nyalka hadinépet.
Megjött Toldi György is, rókalelkű bátya,
Rossz, visszeres seggén lóg szattyán gatyája;
Kókadt, kanóc pöcse gubbaszkodva hallgat,
Nem kíván az semmit, csupán csak nyugalmat.
Hajdanában ő volt bordélyházak bakja,
Most aszottan csüng le penészes nagy makkja.
De ha mégis vele üzekedni merne,
Duhaj jó kedvében hogy egyet tekerne, –
Ösztökélheti a fáradt, fonnyadt tököt,
Kajánul, s unottan mond az csütörtököt...
Irigység fogta el gaz Györgyünknek szívét,
Látva testvéröccse duzzadó nagy ívét.
Támadt gondolatja, mely aljas és kajla:
„Majd elintéző téged egy vérbajos szajha!”

MÁSODIK ÉNEK

Fel van lobogózva ős Budavár tornya,
Három nap áll már ott bős lovagi torna.
Az öreg királynak nemi kedve fogyó,
Így elégedetlen a királyi lotyó.
Kihirdette tehát hetedhét országra:
Jelentkezzék lovag, ki nejét meghágja!
„Hús numerát kíván a királyi asszony,
Amit a lovag úr vele végig basszon!
S kinek hús után is úgy áll, mint a szálfa,
Annak aranybullát vernek a faszára!”
Jött is Csáktornyáról jó Bükköny levente,
Állati szerszámát ürüzsírral kente.
Nekifohászkodik: „Semmi, avagy dupla!”
Ám tíznél megáll: kifogyott a szufla.
Kereveten fekszik Johanna, az álnok,
Ingerli pináját egy herélt pohárnok,
S míg trágár apródja szívja melle halmát,
Bevágat pej lován bős Vazul, a dalmát.
Mered nagy kopjája, dicsőségre vágyn,
Ámde tíznél megáll, s kiviszik hordágyon.
Megjött maga Kont is, a kemény örmény,
Csóválja rőt pöcsét, s támad nagy légörvény.

„kihúdom! – rikoltja, – Harmadszor verem be!”
Ámde tíznél megáll, s dobják mély verembe...
Sok vidor lovag jött, felcsigázva kedvük,
De hiába folyt el drága életnedvük;
Egyiknek sem állt fel tíz után, hiába,
Vonták a palotát gyászdrapériába.

HARMADIK ÉNEK

Mint a hímszarvas, kit seggelölt az ármány,
Futott Miklós búsan, a pöcsét vakarván.
Együgyű eszében csak egy terv világol:
E nemes versenyből győztesen kilábol.
Biztatja őt bátyja, kinek szava lépes:
„Most mutasd meg, öcsém, dákód mire képes!”
A hold meszes seggel felkúszott az égre,
Mire Miklós Buda vára alá ére.
Látta Lajos királyt, ki pöcsét jegelte,
Amint a várkertet fürkészőn átszelte.
Az agg király hozzá reszketegen szóla:
„Senki se került le még élve óróra!
Voltam fiam, én is, ifjú, délceg, nyalka,
És most itt lődörgök, rossz picsákat nyalva!”
Aszott pöcsét nézve keservesen morgott:
„Ha kedves a löcsöd, gondold meg a dolgot!”
Megköszönte Miklós a király tanácsát;
Szétverte faszával a palota rácsát.
Meglátta Johanna, s szóla epedően:
„Látom nem visznek ki téged lepedőben!”
Miklósunk nagy pöcsét dermeszti a látott:
Előtte a delnő nagy picsája tátong,
Szörbokrétái közt, mint hatalmas sikló,
Tekereg sziszegve a vérvörös csikló;
Középül, mint rémes, nagy gőzkohó fujtat,
Akós, félméteres dákót is elbujtat.
Nem szívbajos Miklós, legény ő a talpán,
Be is dugja nyomban rőt korongját nyalkán.
Öleli Johannát, s az abnormis karó
Úgy dolgozik benne, mint egy cséphadaró.
Az udvarmester meg már számolja a gépen,
Mert a tízes turnust már átlépték régen!
Szívós ám Johanna, a húszat is állja;
Segge a Lohengrin nászdalt trombitálja.
Végtére Johanna sem bírja már szusszal,
Zsémbeskedik Miklós, megtoldja még hússzal.
„Meghalt a királyné!” – sipítyják a vének.

Lerugdadják Miklóst szerencsen pribékek.
 Rugdadják valagba, rugdadják ők faszba,
 S díjnyertes nagy faszát verik nehéz vasba.
 Úgy lódörög Miklós, mint kókadt fasz a lébe',
 Roskadozva viszik a király elébe.
 A királynak hírnök szívszorongva hozza:
 „A királynőt e tróger a halálba baszta!”
 Felujjong Lajosunk: „Lovaggá lesz ütve!”
 Szól Miklóshoz, ki áll szemlesütve:
 „Kívánom szűz lánykák telt valagát, ringót;
 Mindenem a tiéd, mert megöléd a ringyót!
 Ha szerelmet hozó szél jöve tavasszal,
 Félvilág sem bírta őt ellátni fasszal;
 De te méltó voltál e csúf, ronda dögre:
 Dicső magyar faszod álljon mindörökre!”

Miután sikerült magunkat magunkhoz térítenünk eme sajátos „nemzeti kód” hermeneutikai izgalmaiból, amiben megrendítő erővel elegyednek az esztétikai összetevők a „naiv” olvasó elemi befogadói tapasztalataival, vessünk egy-két pillantást a szövegközlő kísérőlevelére és szövegértelmezésére. Az 1957-es keltezésű levél egy több mint fél évtizedes alanyi élményt óhajt a szakmai nyilvánosság napvilágára hozni.

„1951-ben katonai szolgálatom során, Tapolcán érdekes Arany-vonatkozású irodalomtörténeti kuriózumra bukkantam. Ebben a táborban széltében-hosszában szavaltak egy ismeretlen szerzőtől származó, Arany Toldijának versformáját utánzó, meglehetősen pornográf tartalmú 'népballadát'. E verssel – melyet különben már akkor lejegyeztem – a későbbiek során sokszor találkoztam Budapesten, Debrecenben, valamint vidéki katonai táborokban is. Mivel e 'Toldi-népballada' vitathatatlan Arany-vonatkozásai miatt számíthat az irodalomtörténészek érdeklődésére, ezért vonatkozó kutatásaim eredményét egy rövid tanulmány keretében összefoglaltam...” Alább: „Tekintettel a vers trágár tartalmára, nem ragaszkodom magának a 'Toldi-népballadának' szószerinti közléséhez.” (Akkor meg? A. K. jegyzete) „Azt azonban szeretném, hogy a Toldi-utánzattal kapcsolatos közléseim, illetve értékelésem változtatás nélkül láthasson napvilágot.” (Ezzel az óhajjal vajh' mit kezdetett a szerkesztő? A. K. kérdése) Hát még ezzel az önbizalomhiánnyal éppen nem vádolható utóirattal: „Szíveskedjenek minél hamarabb tájékoztatni arról, hogy a folyóirat melyik számában jelenik meg tanulmányom.”

(Közbevetőleg hadd engedjek meg magamnak egy rövid kitérőt, úgy is, mint olyan valaki, aki ha szemlélője, és persze értelmezője nem, de azért átélője volt az 1950-es évek legelejének. Az elemi iskolába éppen beiratkozott kisfiú voltam 1951-ben, és a katonaságról csak annyit tudtam, hogy kerületünk szélén, a mocsaras Rákos patak és a palotai temető szomszédságában, a bolgár kertészeknél túl van egy laktanya (a későbbi „futkosónak” becézett intézmény), ahol valami nyárvégi (szovjet?) ünnepen kellett egy verset elszavalnom, és cserében szőlővel vendégeltek meg a gimnasztyorkás honvédek, egyszerű deszkarekeszekben kínálva föl a gyümölcsöt. A vers címe mintha ez lett: Egy vörös katona sírjánál, a szerző neve meg mintha

Iszakovszkij, és egyetlen sor dong bennem azóta is: „Lehetsz bányász, halász, földműves vagy művész...” Igen, csak hogy most a verscímet beütve az internetes keresőbe, Zelk Zoltán bukkan elő mint találat, persze a félszázada bennem dűnnyögő sor nélkül. Mivel az Iszakovszkij-filológiában kevésbé vagyok jártas, ideiglenesen bele kell nyugodnom a csalfa idő megtévesztő játékoságába. Ám azért némileg megnyugtat – kezemben Z. Z. (ahogy jelöli magát 1958-ban a Z. Z. őszinte véleménye költészetéről élete ötvenkettedik, rabsága második esztendejében című torzított szonettjében) Mint élő lelkiismeret című válogatott verseinek 1954-es kötete („Törölve az O.P.K.M. állományából, utolsó olvasói bejegyzés, 1963-ból), aligha vásárlás útján került hozzám –, hogy az a bizonyos „vörös sírhalom” (?) a szomszédos Zuglóban található, azaz „áll” (?), egy „hamvadt téren” (?) és bánya is szerepel benne.

Másik élményem az „ötvenes évek – katonaság” metszetében időben közelebbi. Gáll István 1980-as Vaskor című kötetében számol be katonaélményeiről – jugoszláv–magyar határ, aknatelepítés –, maga a pokol... Ezt is odaképelem kitalált Toldink dicsteljes tettei mögé. Gáll Istvánnal (Ménészgazda!) azt hiszem, méltatlanul bánik az utókor. Hívó kommunista volt (lehetett), aki zsigerből utálta az Aczél-féle kulturális ügyvitelt, ám nem „balról” kritizált, hanem – valóban – a normalitás és az értékek érdekében. Őrá bízta a Mozgó Világot a kezdet legkezdetén, volt vele dolgom, a szerkesztőség, a pártközpont (mi tagadás...) és némely kocsmák koordinátaiban. Ha idegenkedett is az újabb irodalomban néhány dologtól és szerzőtől, tisztességesen meg akart érteni mindent és mindenkit. Emlékezetes cikket írt pl. Esterházyról, Péter küzdjünk meg? címmel. Súlyos betegségekkel kellett együtt élnie a Dráva menti éveit óta, fatális balesetben halt meg. Szomorúan málázok kései arcképét nézve, kezében fotója az ötvenes évekből, és olvasom visszafogott dedikációját: „A. K-nak, aki – így hallom – nem utálta novelláimat, szeretettel.”)

A szöveget kísérő kommentárokból is számot tarthat a kései figyelemre néhány apróság. Pl. az, hogy jelzi: nemcsak a katonaságnál, hanem „számos üzemben és középiskolában” is találkozott ezzel a „költéménnyel”, amely – teszi hozzá – „Toldi Miklós viselt dolgait tárgyalja, Arany stílusának és versformájának elég ügyes utánzásával, de óriási tartalmi eltéréssel. (!!)” Jóllehet elismeri a névtelen szerző bizonyos sikerült megoldásait, elmarasztalja – egy paródia esetében némileg meglepő módon –, hogy „meglehetősen szolgai módon utánozta az Arany János-féle 12-szótagos versformát...”, sőt a plágiumtól sem riadt vissza, amit Arany több kifejezésének átvétele tanúsít.”

Meglepheti a mai olvasót a kommentár szinte prudériának minősíthető morális puritanizmusa, ami ugyan egybevág a kor (álszent) szellemiségével és nyilvános „gyakorlatával”, de ami aligha praktikus érvelési módor éppen akkor, amikor a nyilvánosság meghódítására indítjuk effajta szövegünket. „A költemény olvasásakor első pillantásra szembevető az a körülmény, hogy ez a Toldi-változat telítve van meglehetősen ocsmány erotikával. Igaz, hogy egyes esetekben az ismeretlen szerző szellemes – az olvasót tagadhatatlanul megnevettető – megjegyzéseket tudott tenni ilyen útszéli kifejezések felhasználásával. Azonban a pornográfiának ilyen halmozása kétségtelenül túlzás. A versben csak úgy hemzsegnak a trágár szavak... Az olvasónak általában az az érzése, hogy a névtelen költő az erotikára és a trágárságokra helyezte a főszó. Az alacsonyabb ízlésű közönség – nem éppen ok nélkül – ezt tekintette a lényegnek; a vers elterjedettsége döntően összefügg ezzel a tényezővel.



(És ezzel)... kapcsolatos az a tény is, hogy az ismeretlen versfaragó alapvetően meghamisította Arany Toldi-konceptcióját. Arany János leleményes, bátor, sokoldalú hő-séből a 'népballada' – híven pornográf tendenciájához – egy kizárólag nemi téren vitézkedő (ezen, de csakis ezen a téren valóban átlagon felüli képességű) bajnokot csinál. E vers Toldi Miklósa csak a szerelem csatamezején hajt végre – józan ésszel hihetetlennek tűnő – 'nagy tetteket'. Ugyancsak meghamisítja a névtelen szerző Lajos király és Toldi György alakját is... Johannának, mint Lajos király feleségének, és Kontnak, mint örmény vitéznek emlegetése egyenesen történelemhamisítás!" És itt az következik, ahova már aligha érdemes követni szerzőnket, a kor műelemzé-seiben kötelező kérdésfeltétel, jelesül: „Felmerül az a kérdés, hogy vajjon (így!) tartalmaz-e ez a Toldi-átírás társadalombírálatot?” Igen „halványat” – legyen ennyi a szerző summája.

S végezetül „e furcsa költemény” szerzőségének a kérdése... „Sajnos ezen a téren a kutatások (így!) semmi újat nem hoztak.” Felveti azt, amit a „tapolcai helyőrség tisztjei” hangoztattak, hogy rögtön el is vesse: Arany szerzőségét. Sőt szerinte még Arany kortársai közül sem kerülhetett ki a verssszerző. Hasonló az álláspontja ama vélelmezésről, amely József Attilát sejtí a vers alkotójának. Filológiai argumentum-ként mindazonáltal gyöngécskének látszik ez az állítása, bár összefügghet a kor (József Jolán által éppen 1950-ben kanonizált) hamis költőképevel: „a trágárságok ilyen öncélú halmozása idegen volt egyéniségétől. (A Szabad ötletek...-ról kik és hol tudhattak ekkortájt? A tapolcai garnizonban a tiszték aligha. A. K. felvetése. N.B. „... a pinájával megessi az embert, a faszán kezdí” – így szorong szegény neurotikus költőnk. No de az „átírt” Toldi...) Arról nem is beszélve, hogy ha ő lett volna a vers írója, a társadalombírálat jóval élesebb és leleplezőbb lett volna.” És itt következik egy kortyintás – hogy stílben maradjunk – a „mesék tejéből”: „Legvalószínűbbnek látszik az a tájékoztatás, amelyet a debreceni üzemekben adtak a szerzőre vonatkozólag. E szerint a 40-es évek elején egy Tiszántúlra hurcolt erdélyi munkaszolgálatos (ekkor és ide? A. K. újabb kérdése) – kinek nevére már senki sem emlékszik – alkotta ezt a 'Toldi-népballadát', hogy társait megneveltetve, enyhítse az embertelen tábori élet keserveit. A munkaszolgálatban meggyötört, vagy a katonaélet által megviselt emberek átmeneti felvidítására valóban alkalmas ez a vers, – igaz hogy egyébre sem... (És) bár az ismeretlen szerző 'Toldi-átdolgozásáért egyáltalán nem érdemli meg se 'levelenként', még kevésbé 'egész koszorúval' a borostyánt, – műve (ha nem is jelent értéket), említésreméltó irodalomtörténeti kuriózumnak tekinthető.

Pro domo. Ha elfogadjuk a félszáz év után (kegyeletből) névtelenített pályakezdő szakemberünk végső minősítését – „említésre méltó irodalomtörténeti kuriózum...” –, ez még nem teszi feltétlenül indokolttá a szöveggel való nyilvános foglalkozást. Nem teszi azzá az ötvenes évek bornírtságának valaminő alkalmi kritikája, vagy egy akkori szegény bölcsészifjonc naivitásán való ironizálás lehetősége sem. Sőt sovány és ál-szent indok volna, bár e sorok írójától éppen nem idegen (hivatkoznék itt egy „elemzésemre” a Mozgó Világ 1980-as évfolyamából, amely az 1951-es keltezésű – ! – névtelen – ! – szerzőtől származó Úttörődalnál veti be a filológia nehézfegyvereit és hívja ki a „népszabí” E. Fehér heveny vértolulását): hogy játsszunk el egy poszt-modern áltudományos játékot. Egy talmi téma megemlése a „grand art” régiójába – egy szaktudományos elemzés által. Amely – ráadásul – úgy „talmi”, hogy egyben „pornográfíknak” is tekinthető, azaz eleget tesz korunk „mindent megengedő” köz-

hangulatának, sőt abba a sorba illeszkedik, ahol a napi liberális politizálás által oly erőszakosan „lanszírozott” legkülönbözőbb devianciák és margináliák találhatók.

Nem.

Tehát az ajánlat: arra próbáljunk kíváncsiak lenni, hogy egy valóban „talmi” irodalmi esemény, konkrétan: egy titokban, észrevétlenül, de hallatlan széles körben és döntően a szóbeliség keretei között „kanonizálódott” szövegtárgy miként képes alapvetően fontos poétikai, irodalom- és esztétikai problémák bemutatásának kiindulópontja lenni.

I.

Bár számos irányba is elindulhatunk, térjünk vissza ahhoz az – egyelőre – indoklás nélküli fentebbi állításhoz, mely szerint a Toldi pajzán, pornográf, obszcén, trágár (stb.) átírata 1995–96-ban lett részese a magyar irodalom – legitim – nyilvánosságának.

1995. július 20–23-án rendezte meg a hévízi Csokonai Társaság az évi tanulmányi napjait, A szexualitás nyelve a magyar irodalomban címmel, amelynek némely dolgozata a következő évben kötetben is megjelenik.

Sokan legyinthetnek, hogy egy marginális, félprivát „kapcsolati” kör rendezvényét irodalom- és mentalitástörténeti határpontként jelöljük meg, amire esetemben és ezeken a napló-lapokon az a személyes mozzanat sem ad felmentést vagy akár csak magyarázatot, hogy magam is régóta tagja vagyok ennek a baráti-kulturális közösségnek, Csokonai-díjam is van, 1998 óta minden évben ott voltam az előadók között, sőt a legutóbbi öt évben – az idei év eleji lemondásomig – én lehettem a Társaság elnöke, s rövidke ideig még a Hévíz című lapot is szerkesztettem. Meggyőződésem, hogy a Csokonai Társaságot a szerepe, hatóköre, szakmai érvényessége (ha közpolitikai súlya talán nem is), a rendszerváltozás körüli évek egyik figyelemre méltó – nem központi – intézményeként jelölheti meg. Amely egy civil-asztaltársasági szerveződésből vált intézménnyé, példázva azt is, hogy egy spontán polgári kezdemény az illetékes önkormányzatra és a helyi gazdasági „potenciálra” is milyen jótékony, gazdagító hatással képes lenni. Ennek a körnek meghatározó eleme, és itt térünk vissza szűkebb témánkhoz, pontosabban fogalmazva, annak emberi és civilizációs „mögötteséhez”, az, hogy mind a létrejöttében, mind a működtetésében jellegadó szerepe volt a magyar irodalmi emigrációnak. A Társaság maga is Major-Zala Lajos, 1949 óta Svájcban élő költő (és civilben: „orvoslátogató”) névnapozó köréből nőtt ki – olyan esetenkénti vagy vissza-visszatérő, esetleg másutt felbukkanó társakkal, mint Csurka István, Weöres Sándor, Takáts Gyula, Rónay György, Cseh Tamás, Csengey Dénes, Erdélyi Zsuzsanna, Bertha Bulcsú, Tüskés Tibor, a keramikus Németh János stb.

Az 1995-ös konferencia előadásai közül íme néhány: Major-Zala – A szexualitás nyelve: a test és szerelem nyelve („sok problémát okozott az ágyék körüli vidék szó-tárosítása”, nagy gondot jelentett a szavak kiválasztása során „a régieket, talán a legszebbeket és a legmagyarabbakat a kloákából kiemelni”); András Sándor – Erotika, pornográfia, s a költői obszcén („sem a durva szavak, sem az eufémikusok nem képesek megfelelő módon működni”); Kemenes Géfin László – Miért nincsen magyar Lady Chatterley’s Lover? („az obszcenitás csak akkor jelenik meg, ha a lélek utálja a testet és fél tőle”); Jolanta Jastrzebska – A szexualitás idiolektusa Móricznál; Pál Fe-

renc – Az erotika mint a magyarra fordítás problémája... És – végén csattan az ostor (vagy mi...) – Czigány Lóránt: A szexuális őserő mítosza – A kiforgatott Toldi.

Nézzük csak: Major-Zala svájci, András Sándor amerikai, Kemenes Géfin kanadai, Jolanta (jó ideje Kemenes Géfin felesége, s bár a hölgy is bírja a magyart, „szerelemük nyelve” – magánértésülés – a francia) holland, Czigány angol, a mellettük előadó Kabdebó Tamás írországi illetőségű. Szorosan hozzájuk kötődve ott látjuk Zalán Tibort és Jankovics Józsefet, mint a Szivárvány című chicagói lap honi szerkesztőit. Jankovics mintegy a tanácskozás „önreflexiójaként” ezen a címen tartott előadást: A nyugati magyar irodalom úttörő szerepe a tabuk rombolásában. És a politikai tabukéban éppen úgy, mint a nemiséggel kapcsolatos szóhasználat területén. Ide még egy adatot: Zalán ebben az évben, Géfin az előzőben kapott Csokonai-díjat.

És még egyet, magáról Zalánról. Major-Zala után ő volt a Csokonai Társaság elnöke, és több évtizedes (noha igencsak hullámzó, most éppen mélypont közeli) barátság fűzi Kemenes Géfinhez. S ha meg lehet nevezni egy valakit a mai magyar irodalomból, aki annak a szabad, de nem öncélú, természetes, de nem frivolan fesztelen szóhasználatnak a híve, mint Lajosunk és Lászlónk, az ő. Magán adalékként jegyzem meg, hogy Papírváros című regényét odaadta olvasni a mamájának, aki egy kedves vidéki néni. Csak ennyit mondott: „Fiam, ez nem emberi fogyasztásra való.”

Aki valamelyest ismeri ezt az emlegetett emigrációs irodalmi társaságot, az tudja, hogy zömmel 56-osok, odakint váltak kvalifikált értelmiségivé és íróvá, s megalapozott híreket-nevüket a rendszerváltozás után idehaza is megkísérelték „konvertálni”, több-kevesebb sikerrel. Az a fesztelenség, ami egy vagy több idegen nyelv csaknem anyanyelvi szintű ismeretének velejárója, természetesen folyamatos konfliktusokat generált náluk az anyanyelvű alkotás során, aminek alkalmi vagy programos feloldásához még az is segítségükre volt, hogy nem kellett figyelembe venniük az itthoni pártállami kulturális piac követelményeit (és tiltásait), mi közülük se volt a politika motiválta öncenzúrához, de – mivel fiatalon kerültek egy tágasabb, szabadabb, sokszínűbb, olykor frivolabb művészeti életbe – nem terhelte őket a magyar irodalom százados nyelvhasználati visszafogottsága, sőt prudériája, szemérmessége és álszemérme sem. Jó pár más idevonható poétikai-retorikai kánonnal együtt. (Másféle irodalmi mozgalmakra emlékeztetve: hasonló a helyzet a neovantgárdal is – a párizsi Magyar Műhelytől az újvidéki Új Symposionig.)

Két szerzőt mindenképpen ki kell emelnünk, ha azokra a törekvésekre gondolunk, amelyek az erotika magyar nyelvének a meg- vagy visszahódítását célozzák. Önmagában persze ez a szándék nem értékelési tényező, legfeljebb minősítő-karakterizáló szempont. Hogy megnevezzük őket: Kemenes Géfin László alighanem sokkal érvényesebb, tágabb horizontú életművet mondhat magáénak, mint Major-Zala Lajos. Major-Zala a kedélyes társasági ember, amatőr, Géfin, az egyetemi tanár, a magányosság megvertje, olykor a dúvadságig. Előbbi otthonra lelt itthon sok év után, utóbbi számára a hazatérés reményteliből elviselhetetlen kalanddá vált. Major-Zalát legalább egy hol szűkebb, hol tágabb irodalmár kör befogadta, Géfint ez nem elégítette ki, újra eltűnt műveivel is, személyében is.

Major-Zala – sokan észlelhetjük – afféle Löwy Árpád-inkarnációként csapongott Hévíz és Pensier között, magát „al-pinistának” címkézve – mivel életének legfontosabb tereptárgya a női nemiszerv, és legfontosabb szava annak közkeletű négy-



betűs megnevezése. (Előttem felcsapva az 1972-es Magyar Értelmező Kéziszótár, de a 70 000-es szócikk állományban hiába keresem ezt a szót a „pimpó” és a „pince” között. Kis súroló fény a múltba: a legalább két kilós kötetet Moszkvában vettem a hetvenes évek közepén, ott olyannyira olcsó volt, hogy megengedhettem magamnak a „valuta” tékozlását. Kortársaim egyébként még emlékezhetnek: kőkemény politikai direktíva volt, hogy a rubel árfolyama soha nem mehetett a dolláré alá. A vásárlóerővel meg ki törődött? Kinek volt dollárja? És azt hol költhette el?)

Major-Zala számtalan helyen fejti ki idevágó ars poetikus tanait és számolhatatlan költeményben észleli és észlelteti azt, hogy „játsszunk” és miként játsszunk és mivégre „szerelmet”. Mi szerencsés magyarok, hiszen a sors kevésbé kedvezményezett nációi, mint az olasz, a francia vagy az angol „csinálja a szerelmet”... Ide idézhetnénk akár az 1972-es müncheni kötete (Csonton virág), akár az 1989-es kecskeméti kiadvány teljes anyagát (Játsszunk szerelmet). Álljon itt egyetlen kol-lázsszerű idézet a halála előtt két évvel Münchenben kiadott Testamentumból. Mintegy „ízeltől”, ha szabad némi frivolitást megengednem magamnak is. A kötet aláírással nem jegyzett fülszövegén ott a summa: a költő „legalizált kimondhatatlannak tartott szavakat”. Egyben – mint nála mindenhol a kezdetek óta – a politika és az erotika, amit a szemérmetes Petőfi óta a magyar beszéd kénytelen a „szabadság-szerelem” duális világnézetével azonosítani. A Testamentum – műfaját tekintve „verses e-mail regény 15 villámfejezetben” – darabjait villámpostán küldöztette hanyatló életerejű szerzője azoknak, akiket szeretett vagy arra érdemesnek gondolt, esetenként a jelen sorok írójának is. A fejezet címe: E-mail meddig még? Van pina vagy nincs pina? „...sem a bal- sem a jobboldalról ne rohanjanak meg a világmegváltók és a hatalom kurvái. De közéről sem... Minden hiteltelen megszólalás igaztalan cselekedet, ezáltal pornográfia. Az ajándékba kapott nyelv meggyalázása... Pornópolitikusok és pornódemokraták... Miniszterelnök... A szégyenkezést nem várjuk el tőle, ismerjük a negyven év álnokságait, pártjának átverő litániáját... 'Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal' párthitvallásának kavicsa a szájpaddlására ragadt, kioperálhatatlanul... A szép pina az szép pina, a csúnya meg csúnya... Kérdés, marad-e még ilyen-olyan pina, vagy csak csupasz hasonmása a leborotvált bénának. Meglepődnek? A pina egyik legszebb magyar szavunk. Édesanyánk ölének szent hely. Az élet kapuja és két ember lehetséges találkozásának feloldó magánya. Az isteni bölcs cselekedet megtartó, tiszta forrása. Kedvünk apadásában a csillagok párbeszéde a rejtettségéből kicsillanó csiklóval. Látó, halló és érzékelő Harmadik Szem... Nyelvileg, esztétikailag is hiteles, még őseink hozták magukkal bizonyára át a Kárpátokon, tehát nem szláv eredetű, mint a tizenhetedik században importált pi-csa-csa... Csúnya szó nincs is, csak a nyelvet csúnyán, méltatlanul használó emberek...” És így tovább lapról-lapra és fejezetekbe rendeződve – mint végső férfi-üzenet – „Pinakürt harsog” és „Pinák pislognak az örökkévalóságba”...

Hogy tudjuk, hol is élünk, levettem a polcra egy kis barnult papirosú könyvecskét, még Pozsonyban vettem vagy negyven éve, alighanem az utolsó ottani magyar antikváriustól: Dr. Zoltvány Irén: Erotika és irodalom, Szent-István-Társulat, az Apostoli Szentszék könyvkiadója, Budapest, 1924. Találomra fölcsapom. A 73. oldalon, éppen a tűzésnél, könnyen nyílik: „Legnépszerűbb regényíróknak, Jókainak költészete tisztán erkölcsi szempontból tekintve, már hanyatlást jelent, mert főleg újabb regényeiben nagy helyet ad a szerelemről való léha fölfogásnak és szinte kedv-

teléssel színezi ki az érzékies jeleneteket.” Jókai, szegény... (Csak hogy senki ne értse félre: szakírónk keresztneve felvett, szerzetesi név, a szigorú traktátust férfiember, ekkor éppen bakonybéli apát írta.)

A szabad beszédben megnyilvánuló erotika másik fontos költője, Kemenes Géfin László. Rettenetes ember. Az egyik este – mesélem némi beszélyes színezéssel – elképesztő kínai kacsát süt pesti bérleményében két ifjabb barátjának (konkrétan Zalánnak és nekem), azután pár nap múlva üzenetet hoz felőle a szél Hollandiából, amelynek átokáriájában a legenyhébb kívánság-tétel a máglyahalál. Az emigráció írói között talán ő az, aki a lehető legingerültebben nyugtazza a valóban képtelen, bár természetesen érthető helyzetet: a honi irodalmi köztudat nem képes átrendeződni a rendszerváltozás után a megismerhetővé vált nyugaton emancipálódott írók és műveik befogadásával. Az egyik ifjabb kritikus alig egy évvel a hévízi szakerotizálás előtt ezt írja fő művéről: „a Fehérlófia az első épkezéskísérlet egy nemzeti eposz megteremtésére Vörösmarty és Arany János óta.” Ha így van, ha nem – azért ez nem akármilyen hőfokú magasztalás. Erre Géfin a szerzőről: „neve avantgard berkekben vizuális szövegcsempésművei és a Magyar Műhelyben szétterített nedvedző csigaszarvai révén vált valamennyire ismertté”. Nem jár jobban az utolsó érdembeli egyszemélyes modern irodalomtörténet szerzője sem, aki megkülönböztetett helyet jelöl ki Kemenes Géfin versvilágának az újabb magyar líratörténetben. („... az egyik legkorszerűbb ... közlésforma...”), nos, őt mindközönségesen „Kuncsor Szopó Erna”-ként jelöli, aki „páviángumói apácafőnök” stb. Szorongva kerestem az én átírt-kifordított nevemet is – meleg hangú ajánlást írtam ugyanis a Krisztina könyvéről (Fehérlófia 9.) –, de szerencsére nem találtam „Popógáncs Méla, szátyári kisprépost”, „Seggedi-Maszlag Mihók, kriti-kuszi svihákrend pótgenerálisa” (a „holtában” sem felejtő „néhait” megidéző tollhegyen egyébként ő jár a legrosszabbul, aligha érdemtelenül, jegyzem meg pikírtül, sőt kárörvendve észlelem, hogy még a Toldi mitológia is ideárnyalik, felmutatván, ahogy valami nyelvvédő (!) „molyrágta talárja alatt Seggedi-Maszlag szerénytelen kútágasa ösztövérkedik”) közelében, és itt bambul önhittén „Lankados Isten”, a Nyolc évszázad – szerénytelennek éppen nem mondható – legutóbbi összeállítója, a valahai mindentudó szerkesztő, „Homokos Trágyás fuserkritikus” mellett. Nem is beszélve a költőtársakról... Istenem, az emigráns kolléga sógorféléje: „Czuczor Elli titkos pálfordulósrendi bakóvónó”, az emigráns költőbarát szíve választottja: „Keményciki Jutta, ókoreai palacsintán féllótuszban meditáló sinkóista műmákvirágárus”... (Sajnálatos módon óg-móg Ágh Istvánnak éppen az Életünkben megjelent elemzésén is.) És hogy mindezt hol? Persze egy könyvben.

Van ugyanis egy elképesztő könyve Kemenes Géfinnek, valószínűleg a magyar (-nyelvű és -honi) posztmodern szövegszervezés legbizarrabb alkotása, amelyet a Magyar Műhely Kiadó adott ki 2002-ben. Címe: Versek Jolantához. (A könyv szerkesztője, L. Simon László, szerencséjének tudhatja be, hogy erre a kiadványra nem neszülték „föl” politikai ellenfelei, hogy mihez is „adhatta a nevét”.) Nekem ezzel a mondattal ajánlotta a szerző: „A. K-nak 60. születésnapján, a magyar irodalom egyik legkevésbé olvasott könyvét, megszívlelésül, Laci, Egyházashelye, 2005. jún. 18.)

Röviden a leírása: nem verseskönyv, hanem (részben) versnek látszó közlemények egy – fotómanipulációkon is szemléltethető – nőnevű médiumhoz címzett harminc valahány darabja, és ezt követi a közlemények kommentárjaként valakinek a

részleges (ön)életrajza mintegy százhetven oldalon – magyarul, angolul, olaszul, lengyelül, hollandul, németül, ógörögül stb. Ez a magát szövegközlőnek feltüntető és Kommentátornak nevező „valaki”, aki az 1998-ban meghaltnak állított Kemenes Géfin László hagyatékának gondozója, ő dr. Géfin Lászlónak nevez(tet)i magát, mihez tartás végett közölve, hogy „született alterego”. Remek szöveg, egy bámulatos elme és egy elsőprő műveltség tébolyító szövegmutatványa. Most azonban minket csak azok az elemei érdekeljenek, amelyek a szerző nagy művéhez, a Fehérlófiához visznek közel, amelynek jellemzésénél az 1986-os (Hja, bomlik a pártállam ideológiai fegyelve!) A nyugati magyar irodalom 1945 után című összefoglalás nem rejt véka alá, hogy – sok minden más mellett – „kendőzetlen pornográfiából épül”. A Fehérlófia „teljes” szövege 1991-ben fog megjelenni, a Szépirodalmi Könyvkiadó egyik utolsó darabjaként, Máti Livia szerkesztésében, aki majd utóbb, már a Kortárs Kiadó igazgatójaként vállalja 1997-ben a Pajzán Toldi megjelentetését. A két mű közötti összefüggést jelképes erővel illusztrálja a kiadásuk közötti kiadói-szerkesztői kapcsolat, de a lényeg persze nem ez, és nem is valami lehetetlen, de „kihüvelyezhető” filológia nexus, hanem a téma és a forma, a gesztus és a nyelv mentalitástörténeti viszonya.

A Fehérlófia – zömében 1989–90-ben Torontóban íródott – irdatlan szövegfolymának már az első oldalán egy „meztelen hímárbóc nyikorog”, amire a másodikon az Auróra „körülmetéletlen ágyúcsöve” a „rím”. Annak idején a szöveg némely darabjai másolatokban idehaza is terjengtek (ez a „létmód” is rokonítja a „trágár” Toldi-parafrázissal), és nem hiszem, hogy az elmúlt negyedszázadban, bármily felszabadult is legyen a honi literatúra, egyetlen írónk idevágó termékei is méltó versenytársai lettek volna Kemenes Géfin elképesztő szövegmeneteinek. Különös tekintettel a VI. (Fanyűvő – Epipsychidion) és a XXV. (W. Botond) fejezeteknek. Itt nem a „csúnya szó – nem csúnya szó” léte a kérdés, hanem az, hogy személy, kulissza és cselekmény koordinátái között van-e, elképzelhető-e olyan aktus, ami idegen volna a magyar nyelvű szövegnek eme egyedi rendszerétől. Valóban és valójában itt maga a szó számolódik fel az emberi kapcsolatok „tárgyasítása” során, mondhatni a (degusztáló) perverziók meglehetősen belső köreig. A legkevésbé az érdekes, hogy a történetmondó – aki persze annyira és olyanféle való(di)ság, mint egy „álca” – vaginát mond vagy pinát. Egyébként – utaljunk erre is – álcázott önkomentárnak (is) tekinthető Géfin Jolantával közösen írt könyve, az Erotika a huszadik századi magyar regényben (1998), amelynek közismert vagy általuk „felkutatott” „tényei” mintha megfogadták volna hajdanában dr. Zoltán fentebb megidézett könyvecskéjének intelmeit. Nemcsak a „visszafogott” Babits és Németh László, de az erotika valóságát a mindennapokban éppen nem elvető Krúdy vagy Erdős Renée is.

Mint minden anyanyelvi közege kívül emancipálódott szépirónál észlelhetni, Kemenes Géfin számára is a legnagyobb probléma a tárgyi világ és az adekvát nyelvi jelrendszer kapcsolata. A személyes alkotói élmény persze felerősödik mindazzal – magasan képzett, egyetemi ember lévén –, amit a posztmodern nyelvfilozófia kifejt, idevéve – talán – még azokat a „harci” tapasztalatokat is, amelyek idehaza (és Pozsonyban, és Újvidéken és Kolozsvárt) a diktatúra idején megfogalmazódtak a hatalomtól „független” nyelv megkísértései során. „Hiába kapálódzunk, hogy 'a nyelv' elégtelen érzelmeink, különösen a szerelem adekvát kifejezésére, csak akkor 'tudjuk', mit éreztünk, amikor nyelvi alakot öltött.” Ez az elemi egzisztenciális észlelet

kap nála szinte traktátus érvényű kifejtést a Jolanta-szövegek (ön)kommentálása során. És visszatekintve az összefoglaló nagy korpusz kései önértelmezésében is: „a Fehérlófia alapvető textuális mibenléte nem valami eredetileg ’normális’ alkotásfolyamat következtében létrejött ’tisztá’ szöveg különféle betoldástechnikák általi ’elrontásában’ keresendő, hanem egész egyszerűen a szabadjára engedett írás mint olyan ’természetében’...” Vagy másutt: „Az erosz nyelvének felszabadítása és újralegitimálása a modern tudat forradalmának egyik elengedhetetlen tartozéka.” És ennek a mondatnak a megjegyzetelése során jutunk ahhoz a ponthoz, ahol egy modern szövegvilág összekapcsolódik azzal a fajta hagyománnyal, amit a Toldi-átírat jelenít meg. Különös tekintettel a nagy mű „bugyi-szüret” címen elhíresült szakaszára: a „bugyi-szüret” – írja „dr. Géfin” –, „Kemenes egyedülálló kontribúciója a felnőtt magyar irodalmi nyelvezet megteremtéséhez. A szexuál-erotológiai diskurzus területén literatúránknak még ún. nagyjai sem jutottak túl egyfelől valami ártalmatlan, bakfislányok hamvas orcáit talán árnyalatnyi pírrel bevonó ’érzékies’ idiolektuson, másfelől a ’pina-fasz együtt basz’ szintű Pajzán-toldis (!) Lőwy Árpád-os malackodáson. ’Tsiklócskáját szájamba vevém, s ribizliszemként morsolgatám, ám végtére tsakis oly oly gyengédséggel, hogy ő pertzig sem hihetné, netán rügyetskéje elpattintásán mesterkedem’ – hát ezt a sort (Kemenes rögtönzése) Vitéz Mihálytól Esti Kornélig egyetlen koszorúsunk sem merte volna árkuspapírra vetni, hanem agytekervényeinek öncenzúrázott nyelvrebenyein akár futólag átengedni. (Még Weöres Sándor is csak mintegy visszafelé archaizálva bátorkodott szexben rokkolni Psyché című remek művében. ’Hát a kézíratos Priaposban?’ – A. K. tudálékoskodó kérdése.) Arról nem is szólva, hogy a nemzetirodalmi közepszer tiszta férfiúságát oly hímhormonzavarban veszteglő turáni égbolt-csillagok képviselték s viselik képét napjainkig, mint Halotthy Berzéd, Sámész Pannónikus (’ő pedig klerikus létére ugyancsak verzátusnak mutatkozik az altesti jelbeszédben’ – A. K. intése)... Ludas Fucking Matyi, Durnincs Sógor szül. Moldova György stb.)”

(Itt a „bugyi-szüretes” vonulat közepette, melyet mint szövegemléket sem érezzük feladatunknak alaposabban illusztrálni, egyetlen tárgyas mozzanatot azért hadd említsünk meg, kizárólag magyar irodalomtörténeti egyedülállósága okán, ez pedig a telefonszexszel kombinált, illetve stilizált önkielégítés képzetköre: Versek Jolantához 189-191. Érdemes ezt a szakaszt, mint viselkedés-kanonizációs ajánlatot összevetni azzal a szerény kezdeménnyel, amellyel e témakörben Karinthy Ferenc kísérte meg hajdanában tágitani a pártállami cenzúra tűréshatárait.)

Végezetül még hadd emlékeztessék két olyan mozzanatára a „dr.géfin” kommentálta „kemenesi” műnek, amely a későbbiekben tágasabb irodalom-, nyelv- és eszmétörténeti kontextushoz vezet. Az egyik a „szerző” kapcsolata a Pajzán Toldit kiadó és kommentáló Czigány Lóránnal. A Londonban (S. Freud végső nyugvóhelyétől kőhajításra) lakó Czigány – és innen a morózus emlékeztető – „a nyelvi asszociációk féktelensége, s a fegyelmezett formák keveredése” miatt gratulált a műhöz..., természetesen nem recenzióban, hanem magánlevélben... ... a későbbiekben már jóval ironikusabban (?) kommentálta a kemenesi művek ’pornográfiaját’ a híres-hírhedt Hét évszázad magyar költői antológia kapcsán. ’Kemenes Géfin László nagyon rosszul járt, konstatálja. ’Nem lett volna szabad szabadosnak lennie, szóljon már neki valaki, hogy hazai fogyasztásra egy-két pinát húzzon ki verseiből, mert így nem viszi sokra, hisz pinából bőven van az országban, minek akkor importálni?’” Az első

idézet magánirat 1979-ből az emigrációban, a második nyilvános 1997-ből egy hazai lapból – ezen is érdemes elmerengeni. Ha már vélemény és szóhasználat. Vagyis: vélemény a szóhasználatról.

Nem titkot árulok el annak előrevetésével, hogy a „pajzán Toldi” szöveggörnyezetének egyik terepét a százados magyar (ún.) közköltészetben helyénvaló körülhatárolni, csupán jelezni kívánom, hogy az erotika „trágársága” és a szerelmi líra éteri „petrarkizmusa” nem csak a XVI–XVIII. századi – a népköltészetet mintegy „megelőző” líraiságban – kapcsolódhatik össze, hanem a legújabbban is. „Líraiság” – igen itt együtt vannak a névtelenek az olyan költői nagyságokkal, mint Balassi Bálint. Aki latorkodó élete során nem átalott lator verseket éppen úgy költeni, mint áhítatos, szinte vallásos érzülettel hódolót. „Kemenes előtt különös becsben álltak a XVI–XVII. századra tehető virágénekeink... Nem tekintendő véletlennek, hogy Kemenes a Fehérlófiát megelőző experimentális alkotói szakaszában (tehát 1971 és 1974 között) maga is megpróbálkozott a 'virágnyelven'-írással, melynek eredménye a Sestina a rózsafáról című költemény lett. E vers a provánszi eredetű versforma és a magyar virágének sajátos ötvözete, mely a kiváló filológus-irodalomtörténész Szigeti Csaba szerint 'az első szabályos sestina költészetünkben'...” Szigeti Csabát – kitűnő kőszegi barátunkat és a jeles Életünk- és Vasi Szemle-szerzőt (lásd megyei társlapunk 2014-es első számában közreadott briliáns „képzettörténeti” elemzését egy XVIII. századi vasi kötődésű, ismeretlen szerzőtől való, s némileg trágárságra hajló verszetéről) nemcsak mint verstörténészt, hanem mint közköltészet-szakembert is számon kell tartanunk, olyasvalakit tehát, aki hallatlan mélységeit ismeri – mondjuk ki a jelesek jeleseinek nevét: Stoll Béla, Küllös Imola és Csörsz-Ruman István társaságában – ezt a rendkívül gazdag és rétegezett vers- és dalkultúrát, amihez – így-úgy – köze van a „pajzán-Toldinak” is. És alighanem ebbe a körbe sorolható az a híres XVI. századi latrikánus vers is, amit Kemenes Kommentátora is elemmez, a „Supra aggnő...” kezdetű.

II.

Hévízen talán egy-két százan ha hallgathatták Czigány Lóránt taburomboló és egyben kánonépítő előadását 1995 júliusának végén és pár ezren lehetnek azok, akik a Kortárs 1996. 4. számában el is olvashatták előadása szövegét. És újabb ezrekre kalkulálhatjuk azokat, akik a következő évben kézbe vehették (ajánlatos vigyáznunk a szóválasztásnál a lehetséges jelentésváltozatokra...) azt a kisded könyvecskét, amit Pajzán Toldi cím alatt bátorzkodott (azaz: volt bátor) publikálni a Kortárs Kiadó, s amely – tárgyától és a bevett (hja...) közbeszédi normáknak fittyet hányó szóhasználatától függetlenül is – nagyon izgalmas filológiai dokumentum. Czigány Lóránt – az ironia mestere, sőt olykor a cinizmusig elkötelezettje – szerint a mű „a magyar obszcén versezet egyetlen irodalmi értékű klasszikusa”. És ha nem is rokonszenvezünk – általában – a tekintélyelvűséggel mint érveléssel, azért azt se feledjük, hogy olyasvalaki állítja ezt, aki hónapokat szánt a „kutatásra”, olyan szakemberként, aki tekintélyes méretű magyar irodalomtörténetet publikált az emigrációban angolul. Nem szólva arról, hogy vagy két évig rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter is volt az Antall-kormány idején.

Mi is ez a kézbe való (már megint...) tizenhatodréti méretű könyvecske? Emlék-irat és esszé, filológiai tréfa, egy „teljességre törő” szövegkonstrukció, ami részszó-



vegek rekonstrukciójából épül föl – tehát egy olyan szöveg megteremtése (ahogy a szerző nélküli mű szerzője meghatározza: „kompozit”), ami soha nem létezett, noha minden betűjét a szájh(m...)hagyomány igazolja, s „mint ilyen” játékos modorú, de példátlanul izgalmas egyedi hozzájárulás a magyar textológiának ahhoz a beláthatatlan tágasságú és mélységű terrénumához, amiben a népköltészet és az ún. köz-költészet éppen úgy jelen van, mint az irodalomtörténetileg jegyzett alkotók szövegeinek halmaza. (Megjegyzem, hogy – noha az emlegetett hévízi konferencián nem voltam jelen – már a kezdetekor értesültem Czigány kutatásáról, sőt ha irdatlan papiros halmaim között akkor megtalálom, az „én Toldimat”, vagyis a „valahogy” hozzám került Toldi-változatot is átadtam volna neki földolgozás céljából. Most csöndes szomorúsággal idézem alakját. Régen számon tartottuk egymást mint szakmabéliek. 1984 nyarán (a tőlünk ellopott olimpia idején, amikor egyébként minden angol valami krikett bajnokságot nézett az utca felé fordított bolti tévéken) vacsoráztam is nála Londonban, a világvégén, a Golden Green suburb állomása, mindközönségesen Európa legnagyobb kóser üzletközpontja – ebben semmi célzás nincs – közelében, a Charing Crosstól több, mint öt mérföldre, ami itt csak tájékoztató adat, hiszen én a Beckenham Junctionnál szálltam föl egy elővárosi vonatra, azután jött a földalatti, három és fél font volt metrójegy, irdatlan összeg. Most némi lelki-furdalással is emlékezem éles eszére, hosszúra eresztett hajára, csikorgó élceire, szét-cigarettázott hangjára, meg ahogy fújtuk az ötvenes évek mozgalmi dalait egy gyanútlanul szendergő holland városkában, hogy azután reggel magamhoz vehessem „azt” a felvágottat és kakaót, aminek íze az 56-os segélycsomagok megérkezése óta kísért..., talán lehettem volna iránta megértőbb és elnézőbb utolsó éveiben, amikor világutalomba sötétült sértettségében és betegségében nem mindig törődött kor- és pályatársai érzékenységgel.)

A Pajzán Toldi-kötet első három negyede a „tudomány”, a befejező szakasz maga a „szöveg”. Az esszében Czigány erőteljes ironiával és önironiával játssza a tudós szerepét, és igyekszik stílusosan kihasználni azt a távolságot, ami a témát ez esetben a szakmai technológiától elválasztja. Természetesen „tudákosan” végigmegy mindazon tematikán, ami felmerül – a (nemzeti) prűderia kérdéskörétől a nyelv és irodalomtörténeti adalékok összegyűjtéséig. Mielőtt két szálát megpróbálnék kibontani ebből a probléma gubancból, hogy tovább gombolyítsam őket, csekély számú személyes tapasztalataimra hivatkozva jegyzem meg, hogy az általam ismert idevágó honi szakirodalom rendre újramondja mindazt, amit idetartozónak vél. Ami – tekintve – az „anyag” felettébb szűkös voltát és a moralizáló jelleg elkerülhetetlenségét, nem mondható túl rétegezettnek, sőt informatívnak sem. Magyarán: mindenki ugyanazt a nótát fújja. Jómagam is. Bár soha nem ejtett rabul a „téma” szakmai varázsa, két alkalommal azért valahogy – idecsábultam. Az egyik alkalom az volt, amikor Halmos Ferenc barátom felkért a részvételre a Száz rejtély a magyar irodalomban című – igen sikeresnek bizonyuló – kiadványában való részvételre, ahol több más kuriozitás mellett megrajzolhattam Lőwy Árpád kései arcképét is. Amihez persze el kellett olvasnom minden fellelhető hiteles vagy kétes hitelességű szövegét, s megmondom, erőteljes csalódottság vezette tollamat, amikor a „műveket” idéztem, ugyanakkor a szövegeket mozgósító életformát nagyon is fontosnak véltem: ez a közlő és továbbhagyományozási metódus nagyon komoly tradíció kései

változata. Szerény dolgozatom frappáns címe A punizmatikus volt (utalva dr. Réthy László numizmatika bűvárlataira), sajnos nem az én leleményem.

A másik esetemet Döbrentei Kornélnak köszönhetem, aki Vitézeknek való dévaj balladák címen szedte össze, amit erről a „dologról” tud és mondani akart – s ez nem volt kevés –, tenném hozzá, hogy remek hangú és kiváló igényességű a könyvecske, Hornyik Miklós, néhai jó barátom kért föl az előszó írására, ami elnyerte az – egyébként nem könnyű természetű – költő tetszését is. Mint dedikációjában írja: „Minden az előjátékon múlik. Mint ez a könyv is – A. Karcsi értő előszavával. Kösz.” Tetszését cikkecském zárószavai váltották ki a Balassi díszkardos poétának – idézném is (engedelmet kérve): „Dévajkodó balladáiban nincs visszasság, nincs rossz íz, hamisság, viszolyogtató poétizálás. Balassi kardjának méltó örököse. Hogy a hüvelyről ne is beszéljünk.” Talán nem felesleges utalni arra, hogy Döbrentei a maga militáns képzetével egy igen hosszú – és „természetes-természetelvű”? – honi hagyományt újít meg: már Balassitól dívik a céljára törő szerelmi enyelgés párhuzamba állítása a katona ostromló indulatával és elhivatottságával. Csokonainak – szegénynek – mind a híres „pendelberga vári” versezete, mind a Militat omnis amans című szexuálidillikumi leírása tele van olyan szavakkal, mint bátya, vár, patron, tok, les, gypű és tüzelés, meg a puska kovája. (Akadnak persze gyümölcsészeti vonatkozások is: „lucskos körtvély”.) Nos, mindkét kis szövegemben magam is utalni kényszerültem a magyar hagyományra, azaz annak csekély és csökött voltára. Janus Pannonius, Csokonai, Weöres, Bella, Zalán – nagyjából. Megjegyzem, hogy Lőwy Árpád új és minden eddigi hozzáférhetőnél teljesebb kiadása is – az Országos Széchényi Könyvtár mikrofilm tárának legelszántabb „üzemeltetője”, Urbán László munkája – a borítón „Csak felnőtteknek!” óvással jelent meg egypár évvel ezelőtt.

Nem térek most ki bővebben az olyasfajta szerény magyar „erotikus” vers gyűjteményekre, bár akad belőlük néhány, mint pl. a Magyar Hírmondó sorozat Magyar Erato című vaskos kötete (Réz Pál válogatása, Gyulai Líviusz rajzaival). Ezt is csak azért hozom szóba, mert időben ez megy legtovább (egészen Utassyig, Várady Szabolcsig és Rakovszky Zsuzsáig), másfelől ebben is megtalálható Verseghy Ferencről Az első egyesülés című versezet, alighanem régi századaink legjobb – végig egy tónusban tartott, ám a részletekben a lehető legmélyebbre hatoló – költeménye. Mondhatnám: unikális darab. 31 nyolc soros strófa – kiséposzi, sőt „pajzán Toldi”-méret, amelyben a rokokó hódoló kelleme meggyőző líraisággal (és tárgyyszerűséggel) járja násztáncát a kurucos eréllyel. A fiziológia és anatómia a humanizált természetből meríti metaforikáját – mindenütt dombok és völgyek, gömbök és ösvények, berek és rózsa-rés, árbo-c és a bájnak kútfeje.

A későbbiekben természetesen szóba kell hoznunk néhány olyan művet és kötetet, amely a „névtelenség” tág régióiból, a folklór és a „közköltészet” mezsgyéjéről hoz híreket a magyar költői múltnak eme a témavilág iránti érzékenységről, fogékonyságáról és elköteleződéséről, idevéve pár példát jelesebb alkotóink egyes verseinek folklór-kapcsolódásairól is.

A további szószaporítás elkerülése érdekében – ami persze újabb „szószaporító” elágazások kiindulópontja lesz... – csupán arra a néprajzi-antropológiai vállalkozásra hívnám fel a figyelmet, ami a magyarföldi tudományosságban a legtöbb megszívelendő hozadékkal járult hozzá erotika és művészet, nyelv és szimbolika viszonyának átgondolásához. Hoppál Mihály és Szepes Erika 1982-ben szervezett

egy „tudományközi” konferenciát, amelynek anyaga az Erosz a folklórban és A szerelem kertjében címen jelent meg két kötetben (1987). A több ezer példány hetek alatt elfogyott. Az anyagot kisebb változtatásokkal újra megjelentette az Európai Folklór Intézet remek Örökség-sorozata (az Osiris Kiadó kiadványaként) 2001-ben. Hallatlan sokszínű kép tárul az olvasó elé, kitűnő szerzőknek köszönhetően: Vargyas Lajos, Voigt Vilmos, Nagy Olga, Katona Imre, Jankovics Marcell és mások. A szimbólum elemzés éppen olyan jól megfér a szociológiával, mint a középkori témák a közelmúlt politikumával vagy Priaposz a Gunaras lánnyal. Számunkra azonban most az Előszó az érdekes. Abban is két elem. Az egyik az a szakszerű és szolid fejtegetés, amely az erotika és a pornográfiai mibenlétét igyekszik tisztázni – ebben letagadhatatlan a csendes apologetika: be akarják menteni a tudomány sáncai mögé ezt az igencsak szörmentén (hm...) kezelt témát.

A második kiadás bevezetőjének a végén némi kitekintést engednek meg maguknak a szerkesztők: a mai művészetek felé. Ennek a futamnak a naivitása az, ami ma is, másfél évtizeddel utóbb, elbájoló. „Az 1982-es konferencia aktualitását jelzi – pillantanak ki a szerkesztők „népisme” jegyzeteikből –, hogy szinte vele egy időben indult meg a magyar erotikus szépirodalom legújabb felvirágzása.” Említik Esterházy Kis magyar pornográfiáját (Nota bene – ebben a könyvecskében a pornográfia politikai pornográfiát és nem valami túlzásokra hajlamos erotizálást jelent), Kornis Mihály Schnitzler-adaptációját, szóba hozzák az új Lüsizisztraté-fordítást, a Playboy magazin magyar változatát, Ravel Bolerójának új és erotikus ballett-koreográfiáját, Bereményi Eldorádóját, egy Alföldi-rendezést stb., sőt „kellemes szexuális geg”-ként a Csinibaba című filmnek ama bronz „nyúlványát”, ami Sztalin szoborujjaként a boldog jövő, „fallikus szimbólumként” viszont egy jobb sorsra érdemes kalauznő hiányérzetének centruma felé mutat. Az egyetlen „túlfűtött testiségű” termék („a magyar költészet eddig legerotikusabb versei”), amiről itt szó esik, Kuczka Péter először álnéven (Joó Viktor) megjelentetett gyűjteménye. (Kuczka Péter leányának, Juditnak szerkesztőségvezetője voltam az MTV-ben a 2000 körüli esztendőben, ő is azt hírelte magáról, hogy álnéven vad erotikus könyveket ír, ígért is belőlük mutatványban. Ez azonban elmaradt, én felmondtam, ő pedig – szegény – nem sokkal ezután meghalt.) Ennek a kitekintésnek a báját nem csak a szakmájukban a legmagasabb szinten állók bámulatos – és „szelektív” – ismerethiánya adja, hanem az is, hogy nem mulasztják el nehezményezőleg és óvón felemelni a mutatóujjukat: „A szexualitásnak a tabu alóli felszabadítása kezdetben valóban frissítő lendületet adó hatása volt, majd fokozatosan szabadosságba, öncélú malackodásba (Istenem, kedves, jó dr. Zoltvány!), gyakran perverzítésba torkollott. Amint az már sokszor megesett az emberi történelem és művelődéstörténet során, elképzelhető, hogy a túlbujánzás újabb visszafogottságot szül majd (erre vannak jelek a mai huszonéveseknél), ami megteremtheti az erotika új szimbolikus nyelvét.” Kellő tisztelettel jegyzem meg, hogy ez az állítás és feltételezés megint csak azt bizonyítja, hogy aki nem ismeri eléggé a múltat, annak jövőndölései se hajlamosak a beteljesülésre...

Mert hogyan is állunk, ha a mi szerény „pajzán Toldink” környezetét pásztázzuk – ideértve a viselkedést, a civilizációs hagyományt, a nyelvet és számtalan más tényezőt? Ha szűkítjük is a kört, akkor is beláthatatlan mennyiségű jelenség szolgál „adathordozóként”. És éppen ekkortájt, a hetvenes években ment végbe a nagy átörzés: a „magánbűnökből” a „közkerkölsők” felé – ha szabad arra az 1976-os Jancsó-

filmre utalni, ami a magyarországi forgalmazásba nem került ugyan bele, de persze, aki akarta, megnézhetette. S amely film – teszem hozzá szigorúan – a rendező legrosszabb karaktervonásainak első hatásos foglalata, értve ezen ideológiát, történet-filozófiát és ízlést egyaránt. A hetvenes évek termelik ki azokat az „enigmatikus” filmeket, amik betörték a „fentebbi” – posztmodernitást lihegő – közvéleménybe, s amelyek a forgalmazási cenzúrát az utolsó erőfeszítésekre készítették. A totális vereségig. Persze ma már, lassan félszázad újabb fejleményei után és elteltével, Az utolsó tangó Párizsban (1972, Bertolucci) vagy a Nagy zabálás (1973, Marco Ferreri) szinte szalonbálgolgságnak látszik. Vagy viccnek, mint az itthon borzongva kimondott Mély torok (1972. G. Damiani), amelynek önmagát alakító hősnője attól válik a „szexuális felszabadulás ügyvédjévé”, hogy csiklója a torkában található. A Saló, avagy Szodoma 120 napja (1975, Pasolini) talán még ma is indokoltan embargós mozi, ma – a Kannibál Holokausztok, a Fűrészek vagy az Amerikai pszichók után is. És ezek a világszínvonal kultuszdarabjai...

A magyar irodalom – mondanám én is erkölcsöszi modorban – alvilágárára most ne térjünk ki (a Malacka-fél orgánumokra, az internet idevágó oldalaira, de a neoavantgárd egyes irodalomként számon tartott törekvéseire sem), viszont egy-két villantás – „flash”, hogy korszerűek legyünk – talán nem fölösleges a művelődéstörténeti háttérre. Az egyik irány az erotika-pornográfia mint szociológiai jelenséghalmoz – egészen a kriminalitásig és a orvostudományig. Ez a terrén a két háború közötti időszak után és a szemérmes Kádár-érát követően újra a művelődéstörténeti figyelem témájául ajánlkozik. Van ennek egy paraszti-népéleti ágazata, amely a falusi családélet mindennapjainak (illetve általában a szexualitásnak) féltve őrzött titkait próbálja – több-kevesebb sikerrel – felszínre hozni. Meglepő tapasztalat egyébként, hogy milyen készséggel beszélnek némely vidéki nénik (és kevésbé bácsik) magánéletük intimitásairól. Bódán Zsoltot, Vajda Máriát, és – kiemelten – Balázs Lajost említeném a legutóbbi idők vizsgálódói közül, de utalni lehet a Mindennapok története című blogra vagy Sós Ágnes Szerелеmpatak című filmjére a közelmúlt hetekből. És – jó pár hasonló gyűjtemény közül – itt van egy bibliofil „csemege”, szegény Deák László adta ki az Orfeumnál hét évvel ezelőtt, Erotikus táncszók Nagyvárad vidékéről címmel. Ez egy németből fordított antológia a szászadelőről (Magyarische Reigentanzlieder aus de Gosswardeiner Gegend, Leipzig, 1905), amelynek kései magyarítója – mint megítélni bátorkodom – szóhasználatában erősen közelít a hasonló magyar nyelvű kurjogatosokra. Hadd hozzam szóba, hogy Balázs Lajos Csíkszentdomokoson kutatott, ez a Felcsík legnagyobb és – jelenleg még állítható – színmagyar faluja. Itt született Márton Áron és tudvalévő, hogy itt a határban baltázták le vagy négyszáz esztendeje Báthory András fejedelmet (aki már 21 évesen bíboros volt). És ha megengedhetek magamnak egy kis személyes emlékmorzsat felemlgetni: barátaimmal a vasút túloldalán Csíkszenttamáson időzván (ahol nekem is volt öt birkám és egy negyed berbécsem) vagy tíz esztendeje Domokoson keresztül nyolc órán át ballagtunk és szekereztünk föl a már erőst oláh Balánbányán túlra, föl az esztenára, az elmondhatatlan látványú Egyeskö alá, az ezeréves magyar határra ...

És még egy személyes emlék a paraszti szexualitás köréből. Egy pubertáskori Gárdonyi-olvasmányomból ragadt meg bennem egy mondat: hogyan beszél a parasztlegény „arról”. A parasztleány című elbeszélésben a tanító egymásba szeret a

szomszédos portán lakó leánnyal. A leánynak kérője kerül, aki megkérdi „hát hogyan szeretted azt az urat, csak szívből-e? vagy amúgy is?” A válasz: „amúgy is”. Hadd idézzem még a szép folytatást. Az ember búsan elmegy, majd egy hét múlva újra megjelenik és azt mondja. „hát én téged elveszlek, Juli. És ígérem neked itt a feszületre, hogy a te bűnödöt soha elő nem említem, szemedre nem hányom. De te is esküdjél ám itt meg az örök Istenre, hogy soha többé azt az urat nem fogod ösmerni!” Hát ilyen színeket is megőrzött a régi rigorózus moralitású kor irodalma...

Az „erkölcstelenség” igazi terepe azonban a nagyváros. A fővárossá fejlődő Budapest életének nem volt olyan szakasza, amelynek bűnös „titkairól” ne lennének tudósítások. Reformkori regények és tárcacikkek, moralizáló kiáltványok és nemzetmenő politikai traktátusok. Ezek azután a századforduló táján szignifikáns halmozokká sokasodnak. Híres könyv lett pl. Tábori Kornél hírlapíró és Székely Vladimir rendőrfogalmazó műve, Az erkölcstelen Budapest (1908), amelyből egy válogatott reprint 1992-ben is napvilágot látott. Ilyesféle fejezetekkel: A selyemfiú, A bűn piaca, Megrontott gyerekek, A szerelem tanyái... (Egyik szövege – a perverzitástról – megjelent a Budapesti Negyed 47-48. számában, 2005, is.) Lebilincselő akkori apróhirdetések idézik a mai bulvársajtót: „Hölgyismeretséget keres úriember, érdek kizárva, lehet 20-tól 70 évesig.” „Egy fiatalember oly jó módú, szép és igazi intelligens úriasszony ismeretségét keresi, akit kényes igényei szerint szórakoztatna. 'Piskóta láb' jelige alatt.” „Előkelő úr csinos ifjú barátságát keresi.” Remek szöszedet a bizonyíték, hogy tett és szó ekkor is karöltve járt: pl. a „fejnő” jelentésű német „Melkerin” a kuncsaftot meglopó „kéjnő” megjelölése, az „Alfonz” a selyemfiú neve. Hadd hívjam fel a figyelmet arra, hogy Zolnay Vilmos és Gedényi Mihály elképesztő gyűjtésének zöme – Budapest 200 évének „fattyúnyelve” – kiadatlan, a Fekete Sas Kiadó közölt kis mutatványt belőle 1996-ban. (Gedényi Mihállyal egy napon születtem, és ez évente bájos kis szeánszra adott alkalmat özvegyének Zsuzsannának az emlékőrzésre. Mi lehetett vajon a sorsa e régi kedves író – aki mint magyar MOB képviselő 1936-os győzelme után magát Csík Ferkét segítette ki a berlini medencéből – irdatlan Krúdy-gyűjteményének – hatalmas Krúdy-bibliográfiájában szerénységgem György keresztnéven szerepel – és nyelvészeti céduláinak, az elmagányosult Zsuzsanna asszony halála után?) És emlékezzünk még Siklóssy László dr.-nak A régi Budapest erkölcsét (a középkortól) tárgyaló három kötetére is (ő volt egyébként a – döbbenetes – Gyorsírás- és Nyilvánosságtörténeti Múzeum alapító igazgatója), melynek első mondata ez: „Budapestnek erkölcstelen híre van.” (1922–23) Elképesztő információgyűjtemény! Hogy neki is „széllal szemben kellett...”, arra a Bevezetésben utal a derék szerző: „Könyvemet szeretettel írtam meg és hazafias érzéssel. Ha valaki egyes kiszakított részeket olvas belőle és azt mondja, hogy erotikumot talált, annak azt felelem, hogy akkor egyáltalán nincs is erkölcstörténelem, csak erotikum, sőt az illető a bibliát se nyissa ki, mert ott is ugyanaz a szerencsétlenség érheti.”

Ennek a témakörnek (ideértve a kriminalitást és a szociográfiát, az irodalmat és a képzőművészetet is) manapság alighanem Császtvay Tünde, kedves régi hallgatóm – akkoriban hamvas szőke kislány –, a legelszántabb művelője. A Klasszikus – magyar – irodalom – történet című szegedi tanulmánykötetben (2003) olvasható tőle egy frappáns dolgozat: A hím veréb és a pillangó. „Az akadémikus és az erotikus irodalom tusája a XIX. század utolsó harmadában.” Figyelemre érdemes az az ész-



revétele, hogy ekkortájt kezd el mintegy „terjeszkedni” az erotikus irodalom a nyilvánosság felé, a hivatalos tiltás következtében „a magyar írók egyre szélesebb csoportja ... kirándulásokat tesz az irodalom alsóbb rétegeibe – egyre bátrabban, szókimondóbban.” Kiss József, Reviczky, Mikszáth nevét olvassuk, meg utalásokat az – akkori viszonyok között „botrányos”-nak számító (képzeltetjük...) Pikáns Lapokra. Császtvay Reviczky-szakértőként utal arra, hogy a búbánatos költőt övező kávéházi körökben ott van Thallóczy Lajos is, a hírhedt „Büzér-kör” vezére, akitől már csak egy lépés Lőwy Árpád. Reviczky maga is mestere a – tárgyias elemekben sem szűkölködő – erotikus verselésnek, ha erről rajongó hölgyolvasóinak akkortájt csak egy egészen szűk köre rendelkezhetett konkrét ismeretekkel... Császtvay nagy műve az Éjjeli lepkevadászat (Bordélyvilág a történelmi Magyarországon), 2009, elegáns kiállítású és bámulatos anyaggazdagságú album és szakmű. (Ennek mintegy pandanja – erőteljes szöveges átfedésekkel – a szintén Császtvay által szerkesztett Budapesti Negyed 69. és 70. kötete, 2010-ből: Regényes mindennapok és Mindennapi regények cím alatt.) A látványokban gazdag kötet részletes ismertetése most nem a dolgunk, de az igen, hogy leírjuk: a magyar irodalom színe-java „érintkezik” így-úgy „ezzel a dologgal” – Karinthy, Kassák, Krúdy, Babits, Bródy, Berda, Asbóth, Kosztolányi, Herczeg stb. Az igazsághoz tartozik az is, hogy a „hőskorában” bőszen erotizáló Berda Józsefen kívül egyetlen költő tesz merész lépést az igazi pornográfia felé: Jókai Mór. Ez persze csak azoknak lehet meglepő, akik nem ismerik Krúdy sejtelmes leírásait az agg mester esti útjairól a az „Ő utca” vidékén. (Az újabb albumszerű, élvezetesen illusztrált és a szépirodalommal is erős kapcsolatot tartó kiadványok között említésre méltó Száraz Miklós Györgytől és Tóth Zoltántól A bujaság története, 2006)

Ebben a „közegben” mind szerényebbnek és „pornográfiájában” is mind esendőbbnek tetsző „pajzán Toldink” mögé még egy erőteljes szint kell – kontrasztként – néhány futó ecsetvonással odavetnünk. Szintén, mint a legújabb idők fejleményeit. Ezek a két francia „klasszikus” alpműveinek hozzáférhetővé tétele magyar nyelven: a de Sade-recepcióról (az ezredforduló tájékaról, de zömmel azután) majd – egy különös személyi-filológiai összefüggés kapcsán – később, most csak pár szót Apollinaire Tizenegyezer vesszőjéről. Ez a könyv a röhejesen túlzó pornográfia területén még ma is alpműnek számít – jellemző „magyar” összefüggés, hogy akkor íródik, amikor a „mi hallatlan erotikus bátorságról” tanúskodó Adynk föllép, a maga vérhevítő héja-nászával az avaron... Ki tudja, találkozott-e Apollinaire munkájával párizsi időzései során, hallani éppen hallhatott róla, mindenesetre nem bírta annyira a francia nyelvet, hogy az árnyalatok mélyére hatolhatott volna, és aligha lehetett elegendő – ha mégis – Léda segítő (nyelvi...) – buzgalma sem. A magyar fordítás rajta van a világhálón és legalább öt honi kiadásáról vannak értesüléseink 1990 és 2008 közöttől –, a bizonytalanság annak tudható be, hogy a könyv terjesztői nemigen vették igénybe a hagyományos kiadó szervezetet és terjesztési csatornákat. A szöveg valójában (legfeljebb) kórtörténeti érdekűnek ítéltető perverzio-lexikon, mindennemű érdemi epikus invenció nélkül, eszement túlzásaival, gondolom, a beteg lelkeknek sem nyújt élményt, és annál idétlenebb, hogysem derülni lehessen rajta. Coprofilia és algolagnia, hübrisztofilia és nekrofilia, akrotomofilia és szkatofilia, biasztofilia és aszfixiofilia, szkatofilia és efebofilia etc. – hogy megvillantsam szerény lexikális tájékozódásomat ezen a téren... Két nyelvi apró-

sággal azonban mégis hadd közelítsem a nagy francia alpművet a szerény Toldi-átíráshoz. Pontosabban szólva: nézzünk a két magyar nyelvű szövegben két egybeeső motívumot. Az egyik az a kép, amit Czigány annak bizonyítására szokott emlegetni, hogy a Toldit „valódi” költő írta át. „Meszes seggét a hold feltolta az égre” – ez a képzet az, amivel meg kellett birkóznia az Apollinaire tizenegyezer vesszőjével kínlódo magyarítónak. Két helyen bukkan elő ez a gömbölyded látvány a francia költőnél, és mindkétszer egy női üleppel kerül a hold barátságos szemlélődő illetve a pusztaszemlélődésnél tárgyyszerűbb viszonyba. Az egyik versbetétben így (a fordító Somlyó György, a századelő elhíresült lírai erotománjának, Somlyó Zoltánnak a fia) szerint „...Feneked dúshúsú... / Gömbölyűbb, mint a Föld nemnélküli golyója / S a telihold, amely seggére oly hiú.” A másik példa – a szövegelőzményeket és következményeket szemérmesen mellőzzük – „Alexine nagy élvezettel riszálta holdvilágfenekét, oda-fönn a hold pedig mosolyogva gyönyörködött önnön képmásában.” Megjegyzem, hogy a legkülönbözőbb jelképtárak a Holdat egyértelműen női principiumnak tekintik (Master of women) illetve a női termékenységre utalva a „világ tojásának” (Egg of the World). „Az égi világa kapuja” – szintén hordoz némi metaforikus jelentésjátékot. És az a taoista legenda is, amely szerint a halhatatlanság elixírjét a holdbéli nyúl készíti mozsártörőben... (Az általam ismert legárnyaltabb összefoglalás a spanyol költő és hermeneutista, Juan Eduardo Cirlot Szimbolumszótára. Nekem a második – 1971-es – angol fordítása van meg.)

A másik kép – ha lehet mondani – a férfi principium sajátos megnevezése: „A torreádor két marokra fogta a petrencerúdját...” Ez a napsütötte magyar pusztát időző metafora azért sajátos, mert egy párizsi szerző művében szerepel, noha konkrétan a háborús távol-keleti Port Artúrban, annyiban viszont közel áll a mi magyar alapszövegünkhöz, hogy a férfierő bámulatos fizikai mutatójának eszközéül szolgál. Sőt, miként a mi Toldink erőmutatóinak is jelentős hányada a „legmagasabb helyen”, a királyi udvarban megy végbe, az Apollinaire-ábrázolta frontesemény közben is a cári himnusz dallamai fokozzák az aktus ünnepélyességét: „Bozse, carja hranyi... (Igen messzire kalandozhatnak a petrencerúd útmutatása nyomán, ha számításba vennénk a költő részbeni lengyel származása alapján – Wilhelm Albert Vladimir Apollinaris de Kostrowitzky néven látta meg a napvilágot római emigrációban – az ideidézhető esetleges magyar-lengyel történelmi kapcsolatokat, ráadásul a szibériai térségbe elágazva...)

III.

Talán megbocsátható, hogy ezen alkalommal nem kezdünk alaposabb fejtegetésbe a Pajzán Toldi – maradjunk ennél a Czigány/Kortárs-féle megjelölésnél (mindenemű fenntartásaink ellenére) – esztétikai valójairól, nem hatolunk le a lexika és a szóhasználat történelmi mélyrétegeibe, hiszen ezekről sok mindent összeszedett Czigány Lóránt kommentárja. Két filológiai kérdést veszünk csupán elő, és ezeket is csak azért, mert néhány ponton alighanem tudunk újat mondani, vagy visszafo-gottabban és szerényebben fogalmazva: a könyv megjelenése óta eltelt tizenhét év során újabb ismeretek halmozódtak fel. Az egyik téma „a nagy talány”, a szerzőség kérdése, a másik a szövegvariációké. Ez a kettő természetesen összefügg egymással, hiszen minden újabb változat – a felbukkanás helyére, körülményeire, „formai” nóvumaira stb. tekintettel – újabb készítés a szerzőséget borító homály oszlatására.

Van tehát egy szövegünk, számos változatban, esetenként letagadhatatlanul szellemes képi megoldásokkal, a szerzőjéről viszont nem tudunk semmit. Pontosabban: számos költő fogható gyanúba, alanyi magyar költők valamennyien, hiszen a versezet megoldásai annyira „egyszeriek”, hogy a „kollektív szerzőség” ötletét fel sem érdemes vetni. (Persze azért... el tudunk képzelni egy olyan kávéházi képet a korábbi századelőről vagy az első világháborúból ocsúdó Pestről, ahol..., ahol együtt ül ez meg az a Nyugattól, meg a környékéről, Osvát már eltűnt a sötétben egy reményteljes költőnőcskével, vagy egy költőtanonc húgocskájával, megyeget valami versfeladvány a márványasztal körül, aztán kiszökik egy hirtelen szótévesztés az abszintből vagy a sokadik konyakfröccsből, mondjuk a „kopár sík szarja”, a sor még el sem hangzik, csattan rá a rím, a vékony költő valahonnan egy franzstadti ágybérletből legelteti szemét a melegedni betérő lányokon, a „Csirkekorzó” ott a nagyablak előtt, nézi a térdén a kopott szövetet, „hát ha én is..., hát ha nekem is...” és már mondja, „Toldi”, a rím csak „tolni” lehet, tolni, de mit, hát ami elől van, Gyuláról mesélik, hogy olyan forradások vannak rajta, hogy minden zsidónő kezében felforrósodik a süteményesvilla, kis hab rezeg a sejtelmes bajuszkán, ezzel üzennek Gyulának alantól a „rugószerű” női „hajak”, ahogy egymás között duruzsolnak a Gutfreud ablakában, nő ja, ezt is már átnevezte a Schwartz, ha már megvette, miközben Reinitz Adyt zongorázik „Öh, Johanna, az álnok” ...)

Ha a pajzán- (trágár-, pornográf-, malac- stb.) Toldi szövege előfordulásainak és a vélelmezhető szerzőségnek a problémagubancáról akarunk pár bekezdést rögzíteni, kézenfekvő, hogy elsőül írott forrásainkra utaljunk: Czigány Lóránt értekezésére- emlékiratára, illetve a „mi” – eddig kéziratban „lappangó” -Toldinkat kísérő forrásutalásokra. Czigány Lóránt 1950 körül a gimnáziumban találkozott a verssel (ő bár nem közli, tudjuk, hogy Sátoraljaújhelyen érettségizett) egy nem nevesített felsőbbéves előadásában, azután üdülő gimnazistákat, egyetemisták katonai kiképző táborait, a sztalinvárosi építkezést említi, a „mi” szerzőnkél a konkrét helyszíneként megjelölt tapolcai katonai körlet mellett egyéb honvédségi helyszínek, üzemek és középiskolák jönnek szóba. Szerzőként meg Löwy Árpádot, József Attilát érintik a feltevések (ez utóbbira, nemcsak a „mi” szövegközlőnk, hanem Faludy György is utal, mint aki „egyszer baráti társaságban” mondja ki a „nagy barát” nevét, Czigány szerint nem kizárt, hogy „esetleg magáról akarta elhárítani a gyanút”), én magam is valahol-valamikor Arany János nevét is hallottam szakszerű fejtegetés kíséretében. Czigány a maga kortársaitól való „érdeklődése” alapján „biztosan” állítja, hogy vagy az Eötvös Kollégiumban, vagy a sárospataki angol internátusban, vagy esetleg Debrecenben (haj, a Csokonai-hagyomány!) keletkezett. Bizonyíték persze nincs egyikre sem. A versezet elterjedtségére mutat az, hogy a hévízi előadás után egy erdélyi (marosvásárhelyi) illető is bizonyítja ottani ismertségét, jómagam meg utalhatok szegény korán elment Kolozsvári Papp László 1990. június 15-én keltezett levelére – szintén erdélyi származék, mint köztudott –, amelyben a maga akkori nyomorúságosnak érzett állapotáról ír: „Hogy még így is jobbnak érzem magam másoknál, azzal magamat nem tudom félrevezetni: ez már az öreg Toldi utolsó csatája, egy olyan Toldié, aki ifjan nem győzte le a cseh bajnokot (de még Johannát sem elégitette ki a beste átirat szerinti módon).” Végezetül – és itt jön egy Bereményi-Cseh Tamás-féle „fura csavar” – Czigány „egyik adatközlőmként” nevesíti a csendes lírikus Zászlós Levente nevét, aki szerint „könnyen meglehet, hogy paptanárrol van

szó, akinek a nevét is tudja, de ezt nem kívánta tudomásomra hozni.” Nos, jómagam is ismerem Leventét, üstöllést fel is hívtam telefonon. És ő a legnagyobb megdöbbenésemre csak azt hajtogatta, hogy itt valami félreértésről lehet szó, ő nem és nem soha és senkit és semmiről sem tud... Faggattam, amíg bírtam, de nem jutottam vele semmire. Ezután felhívtam közös barátunkat, Czako Gábort, hogy mégis... – mi van Leventével. Erre ő elkezd mesélni a saját (!) történetét. Frissen végzett jogászként nevelőtanár volt a fiatakorúak baracskai büntetés-végrehajtási intézményében, ahol is az egyik kollégája azt közölte vele (ez úgy az 1960-as évek második felében lehetett), hogy ő maga (!) a szerzője a Toldi-átiratnak... Magnóra is mondta ott a helyszínen. Sajnos, kedves komám se az illető nevére nem emlékezik, se a magnószalag hollétére... (Apróság, de aláhúzza Zászlós Levente viselkedésének konfúzzuságát, hogy a neve Czigány értekezésének egyik későbbi szakaszában is előkerül: egyik idősebb ismerősére hivatkozik, aki az orosz fogságban gyakran recitálta a kifordított Toldit.) Czigány – mindent összegezve – a szöveg létrejöttét a II. világháborút közvetlenül megelőző évekre datálja.

A pajzán Toldi-kötetben jelentős terjedelmű szakasz veszi számba a szövegnek a szövegkiadó által ismert-elérhető változatait. Öt „primér” és nyolc „szekundér” forrásról tud. Úgy vélem a „primérek” sorát gyarapítjuk a jelenlegi „editio”-val. Az egyik szöveg „története” izgalmasabb, mint a másiké... Szinte a teljes „magyar glóbusz” képviselteti magát. Kezdve a kiadó saját kamaszkori „autográfiáján” és végezve az INTERNET-en (így írva)... Ne feledjük: 1997 olvasható az impresszumban. Hol volt még akkor ez a mai-mindennapos internethasználat? Londoni barátunk az „élenjáró Nyugatról” jöve a „kopár sík szarjába”, így fogalmaz: „Végül, több forrásból értesültem, hogy a Toldi egy variánsa az INTERNET-en is megtalálható. El tudom képzelni.” Azt azonban aligha, amit manapság talál az interneten, minden különösebb kutakodás nélkül. De azért a különbséget se feledjük. A „régí” szövegváltozatok leírói és orális adatközlői a legjobb szakfiloszok közül valók – a maiak névtelenek és olyanok is, mint a bloggerek általában... Czigány mellett ott látjuk Szörényi László, Ilia Mihály, a hollandiai Németh Sándor, a néhai szegedi Horváth István Károly nevét, s a legnagyobb megdöbbenésemre Zászlós Leventét és Kolozsvári Papp Lászlót is. Az előbbinek egy gondosan kivitelezett tisztázatából egy részt olvasott is Czigány Lóránt (de a szkriptor-tulajdonos azt a kezéből ki nem adta...), utóbbi egy fénymásolt változatot juttatott el ekkortájt a Kortárs szerkesztőségébe, közölve, hogy 1954-ben már látott szülővárosában egy gépelt változatot is. (Tizen-négy évvel azután – mindig eszembe jut, ha rá gondolok –, hogy 1940. szeptember 11-én a Kormányzó bevonult a felszabadult Kolozsvárra, és a fél éves kisiút ott tologatja az édesanyja a Főtéren a Szent Mihály templom mellett a virágessőben. Az a mama, aki matrónaként még megérhette – ölben vitték a konzulátusra –, hogy a 2001-es státustörvény 1918 után újra magyarnak nyilvánította.)

Szóval – az internet. Van itt aztán minden. Humor és disznólkodás, politika és több speciális „Toldi-honlap”. (Nem feledkezve meg az egyéb „hordozókról” sem. Czigány is tud magnókazettás színészi előadásról, ma már bárki meghallgathatja a Galkó Balázs ismert artikulációját zengető CD-t. És a Móricka című okádék – elnézés – egy képregényben dolgozta föl a művet. Akadnak letölthető videók is.)

Tehát – az internet. Lássuk, ahogy jön. Van itt „eszperente” nyelvű átirat és van Freddy – némileg zavarosan urbánus – oldala („Mert a rúd úgy reng jó Toldi kezé-

ben, / mint amely sötétség lakik a fejében.). Akad Nagy Toldi-Parádé nevezetű honlap. Íme egy szakasz a Toldi leánya című egészen friss és puritán hangvételű dolgozatról: „Toldi Miklós lánya úgy lebeg fel nékem / Majd egész csupaszon, hogy vereslik képem! / Rémlík, mintha látnám bodrozott sörényét, / Tépett szemöldökét, zöldes körme fényét.” Egy elektromos cigarettát kultiváló költőtől: „Ég a napmelegtől a kopár szik sarja, / Torkod a dohányfüst igencsak kaparja. / Egy csak egy leány van talpon a vidéken, / Ő is füstölt egykor, de leszokott régen.” Talán mondani sem kellene: nem mindig lehet eldönteni, hogy az eredeti szöveg vagy az átirat az ihletforrás, tehát szimpla paródiáról vagy travesztiáról van-e szó (eme nem könnyű kérdésről majd később) avagy pedig valami parodizált paródiáról, esetleg valami travesztált travesztiáról. Értesülhetünk egy iszlamista vendéglátósról (...), aki Új Pajzán Toldit írt, önmaga szerint is „elég bizarr szóhasználattal”, a Manager Magazin egy „híres” erotika-gyűjteményre hívja fel a figyelmet, amelyben szintén van idevágó anyag (Lőwynek tulajdonítva), a Nők Lapja Café (...) két átiratot is közöl, az egyik mintha utalás lenne a városi legendáriumok ama Lőwy-adatára, amely szerint egy szegedi bordélyház belső munkatársai egy kispárnát töltöttek meg saját (és sajátos) „hajaikkal” és ezt küldték el a „punizmatikus” szakembernek, itt a vonatkozó sor: „Gyászkoszorút szöttek hervadt pinaszórból”, egy kommentelő a Kapcsos Könyvet is gyanúba hozza, vélvén, hogy az ősz költő benne dugdosta ezt a „másik” Toldit, egy másik „forráskutató” azt állítja, hogy már a húszas években is csámcsogtak rajta az iskolában, ráadásul mint „nyomdai terméken”, és jelzés van az egy Toldi éjszakája című pár strófás líriko-szexista jelenetre, amit a Holmi online (...) közölt 2007-ben – és így tovább. Meglepetést alighanem csak az erősen eufemisztikus elnevezésű DK alakulat párttagjainak okozhat az, hogy Gyurcsány nevű vezérük a legfrekvenciáltabb közéleti szereplője ennek a szöveghalmaznak. Egy hat és fél perces Móricka-videón rajzfilmként ábrázolják „gyurcsánytoldit” – ronda, de vicces; van az egész valahai Gy-kormányról is effajta mozgókép, meglehetősen ungasztív ábrázolatban – 2008. október 18-án egy video-figyelő szerint 13.065-en látták. „Felírva a kórkép egy fél cédulára, / Ebben hasonlítok talán Horn Gyulára” – közli egy nagyobb ívű történetfilozófia fejtegetés a maga diagnózisát, másvalaki viszont a hajdanában vitézkedő kormánykoalíciót mint erotiko-ökonómikus tablót ábrázolja, efféle sorpárokban: „Ég a gazdaságunk, mint kopár szik sarja, / Bár ezt Gyurcsány Ferenc soha be nem vallja...”, „Az üvegzebben is golyót kap a geller, / Eltűnt sülyesztőben üvegzebbü Keller...”, „És az SZDSZ – a Kóka lelkű fránya – / Ki Gyurcsány Ferencnél fenn a tányért váltja”... Mindez ide konkludál – figyelemre méltó retorika megoldásként az alapszöveg kezdősorait használva (némi aktualizáló szigorral) zárómondatnak: „Mintha pásztortűz égne ősz-éjszakákon, / De nem pásztortűz az. Rendőrökcsi, látom.”

(Folytatjuk)





Fáy Ferenc Éváiról

Egy kalandos sorsú verseskönyv került a birtokomba. Soha nem jelent meg, az enyészetből menekült meg Fáy Ferenc testvérbátyja, Fáy István (1918–2003)¹ fáradozásai nyomán, amiről egy Márai Sándorhoz írt levelében számol be. Levélben köszönte meg az 1976–1983 közötti Márai által készített válogatást a Naplóból² majd így folytatja levelét: *Sajnos én hasonló ajándékot nem tudok küldeni. Nem vagyok író, vagy költő, csak írogató. Ehelyett elküldöm a kéziratban elkészített Évák című ciklust, mely elhunyt öcsém elveszettnek hitt szerelmi költészete. Bizonyára feltűnt, hogy az Összegyűjtött versek³ből a szerelmi líra teljesen hiányzik, mindössze 3-4 finom erotikával megírt költemény van benne. Ha későn is, de ezt a szerelmi költészetet megtaláltuk, és arra való tekintettel, hogy német sógornőm⁴ már az Összegyűjtött versek sajtó alá rendezése idején is nagyon sok akadályt gördített munkánk elé, melyet feleségemmel⁵ végeztünk, egy ilyen egyszerű, gyarló kéziratba mentettük át e költeményeket az utókor számára, ha ugyan lesz ilyen. Jellemzőképpen el kell mondanom, hogy az Összes versek minden munkáját mi végeztük, azonfelül minden szegénységünk ellenére az összes költségeket mi fedeztük, Vörösváry Pista⁶ teljesen ingyen csinálta meg a nyomást, úgyhogy sógornőmnak egyetlen centjébe sem került az egyezer példány, és ami a legtermészetesebb, minden jog az övé és utódaié. Tehát semmi valószínűsége sem lett volna annak, hogy hozzájáruljon a magyarországi családi levéltárban megtalált, első feleségéhez és kislányához írt versek kiadásához.*

Égész röviden megírom ennek a történetét. 1945. májusban Feri amerikai fogságba került és ugyanaz év december végén hazajött azzal az indokolással, hogy magyar, tehát semmi keresnivalója sincs idegenben. Otthon szabályosan igazolták és elhelyezkedett, mint tisztviselő a Székesfővárosonál. 1946-ban elkezdett udvarolni egy lánynak, habár normális időkből ezt nem tehetné, mint hivatásos tiszt. Családunk nemtetszése ellenére 1947. áprilisban feleségül vette. Júliusban egy provokátor beugratta és egy órán belül letartóztatták. Nyolc hónapot töltött az internálótáborban. 1948. január 15-én megszületett a kislánya, aki szintén Éva lett, mint az anyja. Márciusban kiszabadulva az internáltságból boldogan sietett haza, de anyósa és felesége be sem engedték és még azt sem engedték meg neki, hogy kislányát megnézzék. Ekkor nem volt más választása, mint hazajött Pécelre. Az apró papír-fecnikre írt verseket legépelte. Pár hét múlva az ÁVO letartóztatta és a házkutatáskor elvitte a verseket is. Mi ezeket itt Kanadában többször elsírtuk, csak arra nem gondoltunk, hogy a kis papír-fecnik megvannak egy kartondobozban. Ezeket a családi levéltárban Varga Mihály barátunk találta meg és dolgozta fel két év munkájával. Sajnos 41 elveszett és a dátumokból látható, hogy melyik hónapok hiányoznak. A ceruzával írt, elmosódott verseket, melyeket nem tudott megfejteni, ki küldte ide, mert öcsém kézírását egyedül feleségem tudja olvasni. Így is nagyító kellett hozzá. Mikor az egész készen volt apránként megkaptam, legépeltem és egy ausztráliai barátom, öcsém lelkes híve húsz fénymásolatot készített róla.⁷ Ez a történet.

Jól tudom, hogy ez a ciklus nem más, mint egy nehéz körülmények és felzaklatott idegállapotban született fájdalmas, vágyakozó dalkoszorú. Azt is tudom, hogy ez az egész egy későbbben költővé vált ifjú lírájának a forrásvidéke, sőt azzal is tisztában vagyok, hogy a szép vers nem szükségképpen irodalom is. Mindenesetre meg kellett ezeket menteni érzésem

szerint, hogy az eljövendő időkben teljes kép legyen az emigráció gumiszobájának a magányosságában alkotó költőről.

Bocsásson meg Mester, hogy ennyit írtam és kérem, hogy ezt az emléket fogadja tőlem olyan nagy tisztelettel és ragaszkodással, amilyennel küldöm. Kívánok jó egészséget, derűt és minden jót életére. Őszinte tisztelője és híve: Fáy István Welland, 1985. április 30.⁸

Fáy Ferenc (1921–1981) neve csaknem ismeretlen a magyar irodalomban. Felfedezése Rónay György érdeme volt, aki figyelemmel kísérte a magyar emigráns irodalmat és a Vigília „Tájékozódás” rovatában beszámolt a legjobb könyvek megjelenéséről. Az első Fáy versek 1974 novemberi közlése előzte meg csak a „Keresztút”-at, ami a 20. század egyik legjelentősebb passiója. Ezt Rónay György megjelentette a Vigiliában⁹ és még ebben az esztendőben hét verse jelent meg a folyóiratban, köztük utolsó kötetének címadó verse is, a „Kövület”.¹⁰ A következő év elején Rónay ezt írta Fáynak: „A Keresztútnak itthon is nagy visszhangja volt – sokak szerint az év legszebb verse. Igaz, hogy a költészet nem lóverseny – de valóban így van. Nagy vers volt! és nagyon örülök, hogy a Vigiliában jelenhetett meg, és hogy egy kicsit 'házi' költőnk vagy már – büszkék vagyunk rá...! Nagyon jó, nagyon igaz költőnek találak, és külön becsülöm benned, hogy olyan szép, öntudatos következetességgel tartod távol magadtól a sok kint élő – magyar költőt megkísértő és megzavaró neoavantgarde hőzöngéseket és strukturalisztikus 'szövegmaniákat'. De ezt a kintet és bentet nyomban korrigálnom kell egy kicsit. 'Kint' is lehet 'bent' élni a magyar költészet és költői nyelv hazájában. Te ott élsz, s amit csinálsz az itt meg is marad... Épp úgy a mi költőnknek tartunk, mint bárki más nekünk kedveset, aki esetleg csak karnyi távolságra él tőlünk. Bár itt ez viszonylagos, nem számít a távolság, csak az igazság, hitelesség, a tisztaság számít a költészetben”.¹¹

Érdemes ennek az elfelejtett költőnek az életével megismerkedni. Fáy Ferenc Pécelen született 1921. június 20-án. Édesapja tanár, irodalomtörténész, anyja Ivákits Mária festőművész. Fáy Ferenc elemi iskoláit Pécelen végezte. Középiskoláit Budapesten, Aszódon és Bonyhádon fejezte be az Evangélikus Főgimnáziumban, ahol érettségizett. A Ludovika Akadémia elvégzését követően Jutason kiképzőtisztnek nevezik ki. 1944-ben avatták hivatásos hadnaggyá. A második világháborúban alakulatával 1944-ben amerikai fogságba esik, ahol egy évet tölt Franciaországban, fogolytáborban. 1945 decemberében hazajött. Itthon szabályosan igazolták és a Székesfővárosnál, Kőbányai Polgármesteri Hivatalnál tisztviselőként elhelyezkedett. További sorsáról bátyja egy levelében így számol be:¹² „a baloldali pártok gyanakodva néznek a volt hivatásos tisztre. Ennek ellenére nem veszi el optimizmusát és felújítja kapcsolatát egy lánnyal, akit, mint Ludovikás tiszt a társadalmi különbség miatt semmi körülmények között nem vehetett volna feleségül. (Anyja házvezetőnk volt.) A szép, okos lány érettségizett és családunk is szeretne, mégis nagy megdöbbenést keltett, amikor 1946 karácsonyán eljegyezte. Apánk minden intése ellenére 1947 áprilisában megesküdtek. Felesége leánykori neve: Lázár Éva, kinek bátyja, Lázár György Magyarország miniszterelnöke volt 1987-ig.

Éva szüleivel és sógorával szép villát béreltek Rákosszigeten. Egy júliusi szombat este apósa meghívta egy pohár borra a rákoskeresztúri Nyulasi-féle vendéglőbe. Őcsém nem tudta, hogy ez az ember rendőrségi besúgó és politizálni kezdett vele, melynek eredményeként félórán belül letartóztatták. Nyolc és fél hónapot töltött a Buda Déli Internálótáborban. Mikor elvitték, felesége két hónapos állapotos volt. Fogsága alatt egyszer sem látogatta meg, mert akkor a Fáy név, melyet annyira óhajtott, nem volt jó hangzású. Kislányuk, Éva 1948 januárjában¹³ született meg.

1948 márciusában a fogságból kiszabadult. Felesége és családja minden kapcsolatot megszakított vele, nem is láthatta őket többé soha. Pécelen, szüleinél lakva írta ezt a versciklust. Nem sokkal ezután az ÁVO letartóztatta és nevetséges vádak alapján a Népbíróóság elé került. Házkutatást is tartottak és a legépelt verseket magukkal vitték. Az ÁVO-n annyira megverik, hogy rabkórházba kerül, ahonnan sikerül megszöknie. Jugoszlávia felé szökik, ahol 8 hónapot tölt koncentrációs táborban, közben felesége elválik tőle. Innen Olaszországba szökött, 1951-ben Kanadába vándorolt ki. Nehéz körülmények között élt, itt kezdetben dohánytörő volt, erdőirtáson, majd bányában dolgozott, végül 1957-től Torontóban egy iskolát takarítva keresi mindennapi kenyerét. Ekkor már verseket írt, amelyek az emigráns lapokban rendre megjelentek.

Első kötete, a „Jeremiás siralmai” 1956-ban Torontóban mindössze 36 oldalon jelent meg a Helikon Kiadónál. Az emigráns irodalmi életben ezt a kisded kötetecskét is nagy figyelemmel fogadták. Pohárnok Jenő (1898–1962) a Németországban megjelenő Új Hungáriában,¹⁴ Csiky Ágnes Mária pedig a Rómában megjelenő Katolikus Szemlében ismertette.¹⁵ Lassan élete is rendeződött. Fáy ismertségét az emigrációban tovább erősítette, hogy Csiky Ágnes Mária Fáy verseit beválogatta a „Tíz év versei” című gyűjteményes kötetbe, mely alcíme szerint „a szabad nyugaton élő költők 1945–1955 között”-i verseinek antológiája.¹⁶

Az első sikert sorba követték a többi kötetek. A második 126 lapon „Az írást egyszer megtalálják” címen 1959-ben jelent meg Torontóban a Magyar Kultúra kiadásában. Ezt is hasonló figyelemmel kísérte a nyugati magyar sajtó. Csiky Ágnes Mária a Magyar Híradóban, és a Magyar könyvbarátban írt róla,¹⁷ a Nemzetőrben pedig Lökkös Antal méltatta.¹⁸ A harmadik Fáy kötet ismertetését, ajánlását az emigráns sajtó, kötelező házi feladatként vette, hiszen ekkorra már az emigráció egyik legjelentősebb költőjének számított. A torontói Helikon Társaság kiadásában megjelent „Magamsírató” (1967) kritikái is ezt tükrözik.¹⁹

Fáy Ferenc utolsó előtti kötete, az „Áradás” a szerző magánkiadásában 1972-ben jelent meg Torontóban Buday László rézdomborműveinek képeivel.²⁰ A kötet 57 verset tartalmaz, melyek 1968 és 1972 között születtek. Verseinek ismeretében úgy tűnik, hogy ezzel a kötetével lett érett, a kor irodalma szempontjából jelentős költő Fáy Ferenc, bár erről a saját erőből kiadott, szép kiviteli kötetről méltatlanul kevés ismertetés született.²¹ Lassan nálunk is ismert lett a neve, főként Rónay György jóvoltából, aki a Vigliába csempészte Fáy verseit. Ezért utolsó kötetének, a „Kövület”-nek java része a kötet megjelenése előtt ismert lett itthon is. A kötetet 1977-ben Torontóban a Vörösváry Publishing Co. Limited adta ki. Az esztétikus szép kötetet Buday László tervezte és illusztrálta. Ezeket a verseket így jellemezte Határ Győző a „Ruhátlanul” című vers margójára 1975. június 26.-án írt jegyzetében ²². „Az emigrációban legkedvesebb költőm Fáy Ferenc. Mert (1) a vers azt mondja, amit ő mondani akar (2) ő azt mondja, amit a vers mondani akar (3) a vers nála mindig annyi, amennyi: nem kuporog és nem áll koturnuson, nem hosszú, nem rövid (4) minden verse szívet tépő – olyannyira, hogy (5) elolvasása után megrendülten ülök és bámulok a semmibe. Mindezt érdekmentesen mondom és tanúsítom, Isten engem úgy segítjen, ezért nekem sallárium nem jár s neki is legyen immár mindegy, élék-e, halok-e. Csak épp a hazai vers-diáré mocsoktengerén mindennaposan átgázolva – jólesik megfürödezni ennyi tisztaságban. Türelemmel jegyzi – valamely Öregsátánnak elszerzett, hitből-örömhírből kicsípett legénye.”²³

Az utolsó verseskötet Fáy pályájának csúcsa volt. Rangos ismertetőket kapott.²⁴ Ebben jelent meg a „Keresztút” is. Az utolsó kötet után, mint a Vigília állandó szerzője,

sorra jelennek meg azok a versei, amelyek a „Kövület” után születtek. Az első volt ezek közül az 1978. április 8-án elhunyt Rónay György emlékére írott „Kései vázlat nagyapámról” című verse volt.²⁵ Ezt még vagy közel húsz vers követte, melyből néhány 1981 június 10-én bekövetkezett halála után látott napvilágot. Utolsó, Vigíliában megjelent verse a „Szabálytalan sirató” volt.²⁶ A Fáy versek közlését Rónay László Fáyról írt tanulmánya zárta le.²⁷ Ignotusz Pál ezt írta verseiről: *„Fáy Ferenc húsz esztendő minden percére egy Pécelt varázsolt Torontóba a versével, de ha soha nem mozdul ki Pécelről, akkor is a honvagy költője volna. Akkor is széaszag és jambus volna a lélegzete, az ősz a kedves évszaka, rozsdabarnába forduló zöldes-sárga a káprázata, lágy és zengő borongás az életeleme.”*²⁸

Fáy halála után alig néhány hónappal később, megjelentek összegyűjtött versei, melyhez Határ Győző írt bevezető tanulmányt. „F. F.” - és ami marad belőle” címen. A kötetet Fáy István (1918–2003) – a költő nemrég meghalt bátyja, maga is jeles irodalomtörténész, és felesége, Samu Margit, – rendezte sajtó alá.²⁹ Márai Sándor Fáy Istvánhoz 1983 április 10-én kelt levelében a kötet kapcsán így írt Fáy Ferenc költészetéről: „az Összegyűjtött Versek a Nyugat után következő nemzedék lírájának egyik becses kötete, ott van a helye a polcon, ahol a magyar költészet maradandó értékeit őrzik. Fáy Ferenc ennek a nemzedéknek egyik kivételes tehetségű tagja volt, primus inter pares. Az olvasó számára megnyugvás, hogy az idő előtt eltávozott költő életművét sikerült méltó keretbe tenni”³⁰

Sajnos, az „Összegyűjtött Versek” nem minden Fáy Ferenc verset tartalmaznak. A legnagyobb hiány Fáy korai szerelmes verseinek ciklusa, az „Évák”, amit Márai véleménye szerint „okvetlenül ki kell adni egy későbbi kötetben, amely Fáy Ferenc életművének teljességét foglalja egybe. A hangja és biztonsága, az al- és felhangok tudatos hangszerelése, ez mind bizonyosság, hogy a fiatal költő kivételes képességgel tudja hangszerelni a verseit”.³¹ Annyit tudunk, hogy az „Évák” ciklusból, melyet Márainak is elküldött Fáy István, ötven példány készült, amit szétküldözgetett a régi barátoknak. Lassan fogynak a régi barátok, Fáy István is itt hagyott bennünket, jó volna ezeket a verseket és Fáy István költészetét is megmenteni, még mielőtt elnyelné a nyugati magyarságot a mindent magába olvasztó nagy tégely.

Amíg rangos tanulmányok nem jelölik ki Fáy Ferenc helyét a magyar költészet sok érdekes és értékes kincset őrző mezőin, őrizze emlékét Márai Sándor naplójegyzete, melyet 1983 elején írt: „A költő a közelmúltban hunyt el Torontóban. Hatvan évet élt, emigráns volt. Jó néhány versében a második világháborút követő idő magyar költészetének teljes értékű energiája sugárzik. Azután van a versekben kamaszos keserűség, férfias szokimondás, feminin érzékenység. Nyelvi ereje a klasszikus magyar líra szófukar, szemérmes és minden mesterkéeltségtől mentes példáit idézi. Vallásos és pogány, kóbor nomád és különösen 'magyar' – nem magyaros, nem is vitézkötéses, nem a paranoioid fellengzéssel megfogalmazott 'mélymagyar' és 'hígmagyar' –, úgy 'magyar', ahogy nem lehet más egy ember, aki 8 évezred előtt több nekiindulással elbolyongott Lebediából, mert hajtotta a népvándorlás hullámverése. Egy napon megérkezett a Duna-Tisza közé, ott találkozott az avarokkal, akiket néha megölt, néha megölelt, ahogy ezt népek már szokták, amikor ismerkednek. Később sátrat vert, halászat és vadászat közben megtanult gabonát vetni, megtelepedett, és megélte a kereszténységet, a reneszánszt és a reformációt, a Felvilágosodást, az ipari forradalmat, a szocializmust, a fasizmust..., és egy napon arra ébredt, hogy Kanadában él, ahová elvándorolt a kommunisták elől, és verseket ír magyar nyelven, mert csak így tudja hitellel elmondani,

amit út közben, ezer éven át tapasztalt. Például a Keresztút tizennégy szolamában és még sok szépséges poémában, melyekből mindig egy 'magyar' szól az olvasóhoz. Olyan magányban írja a verseket, amilyen a steppe, vagy az idegostály rácsos magánya lehet. A könyvnek helye van a polcon, ahol a magyar költészet maradandó műveit őrzik".³²

JEGYZETEK

- 1 Nekrológja Czuth Jánostól: Kanadai Magyarság 2003. 39. sz.
- 2 Márai Sándor, Napló (1976-1983). München, Újváry „Griff” Verlag, (1984-1985)
- 3 Fáy Ferenc Összegyűjtött versek, Torontó Vörösváry, 1982.
- 4 Fáy Ferenc felesége Mitschke Teréz. Házasságukból két fiúk és három lányuk születik.
- 5 Fáy István felesége Samu Margit (1925-) lásd: Nagy Csaba, A magyar emigráns irodalom Lexikona. Bp. Argumentum K. – Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ, 2000. 848
- 6 Vörösváry István (1913-1993) újságíró, könyvkiadó, a torontói Vörösváry-Weller Publishing Co alapítója, a Kanadai Magyarság szerkesztője. Nagy Csaba, i.m. 1027-1028
- 7 Ez a barát - Fáy István szóbeli közlése alapján - Csepely Rudolf (1920-2000). Róla: Fáy István: *Csepelyi Rudolf emlékére*. Kanadai Magyarság. 2000. 34. sz. 7
- 8 A levél megtalálható. Vigília,
- 9 Fáy Ferenc: Keresztút. Vigília XL. évf. 3. sz. 1975. 185-190. – Szigeti Jenő, „Két part közt a keresztút” = Forgács Anita (szerk.) Szavaink tükrölte. Beney Zsuzsa köszöntése, Miskolc Bíbor K. 2005. 89-101.
- 10 Vigília XL.(1975). 9. szeptember 605. oldal: „Úgy éltél itt...” – „Kövület” – A 12. decemberi számban: 821-822. a „Szeptember” – „Kései április.” – „Melengető” – „Történelem” – „Szűzmáriás királyfi” (Az utóbbi verset Tamási Áron emlékének szánta. A versek megtalálhatóak: Fáy Ferenc: Kövület (Toronto 1977) 45.111.116. 58.70.22.20. kisebb módosulásokkal.
- 11 A levelet Fáy idézi a „Kövület” (Toronto, 1977) külső, hátsó borítóján.
- 12 Fáy István levele Gyöngyös Imréhez. xoomer.vigilio.it/bellelettere/Fay.htm (Gyöngyösi Imre, „Fáy Ferenc verseit olvasva”
- 13 január 15-én
- 14 Új Hungária 1957. 18. sz. P.J. monogrammal.
- 15 Katolikus Szemle, 1957. 1. szám.
- 16 München. 1956.
- 17 Magyar Híradó. 1959. 44. – Magyar Könyvbarát, 1960. 1.sz.
- 18 Nemzetőr. 1960. 86. sz.
- 19 Tóth László: Katolikus Szemle 1968.1.szám. – Kabdebó Tamás: Irodalmi Újság. 1968.10-11. – Nemzetőr. 1968. 216 – Székely Molnár Imre: Kanadai Magyar Újság. 1968. febr.23. – Abaffy László: Új Látóhatár. 1969.2.sz.
- 20 Fáy Ferenc, Áradás, A szerző kiadása. Toronto, 1972. 100 oldal. 57 vers.
- 21 Kemenes Géfin László: Irodalmi Újság 1974. 13-14.
- 22 A vers megjelent: Vigília 1976. decemberi számában 828. old. – Fáy Ferenc: Kövület. (Toronto 1977) 105.
- 23 Idézet Fáy Ferenc: Kövület (Toronto 1977) külső borítójáról.
- 24 Buday László: Krónika (Toronto) 1978.1.- Tóth László: Katolikus Szemle 1978.2.sz. – Kabdebó Tamás: Irodalmi Újság 1978.11-12. – Kovács Imre: Kanadai Magyarság. 1978.22.sz. – Máté Imre: Nemzetőr. 1978. 338.
- 25 Vigília 1979 (44) 3. (március) 182.old.
- 26 Vigília 1979 (44) 9. sz. 600-601. – Nyárutó (Hegyí Bélának), Hazám, Menekülés (Varga Mihálynak), Szárittkozó, Nyárutó. Vigília 1980 (45) 5.sz. 342-343 Gallyazó, Villázó, Magány, Félelem. Arckép, szemfedővel (Ilia Mihálynak). Vigília 1981. (46)3. szám 184. Diagnózis, Erdőtűz, Jég alatt. – Vigília 1982. (47.évf). 4. sz. 44. Besnyői búcsú, Apám, Vers csibehangra. Vigília 1982. (47) 4.sz. 254. Szabálytalan sirató.
- 27 Rónay László: Magyar költők nyugaton (Fáy Ferenc). Vigília 1982 (47. évf.) I. 38-43, 44-46.
- 28 Ignotus Pál
- 29 Fáy Ferenc összegyűjtött versei. Sajtó alá rendezte Fáy István. (Toronto, 1981) Vörösváry
- 30 Palackposta Márai Sándortól. Közzéteszi Szigeti Jenő. Bíbor Kiadó, Miskolc 2001. 116. old.
- 31 Márai Sándor 1985. május 27.-i levele Fáy Istvánhoz. In. Palackposta Márai Sándortól (Miskolc, 2001. 122.
- 32 Márai Sándor: Napló. (1976-1983). Újváry „GRIFF” Verlag. München (1985). 172-173.